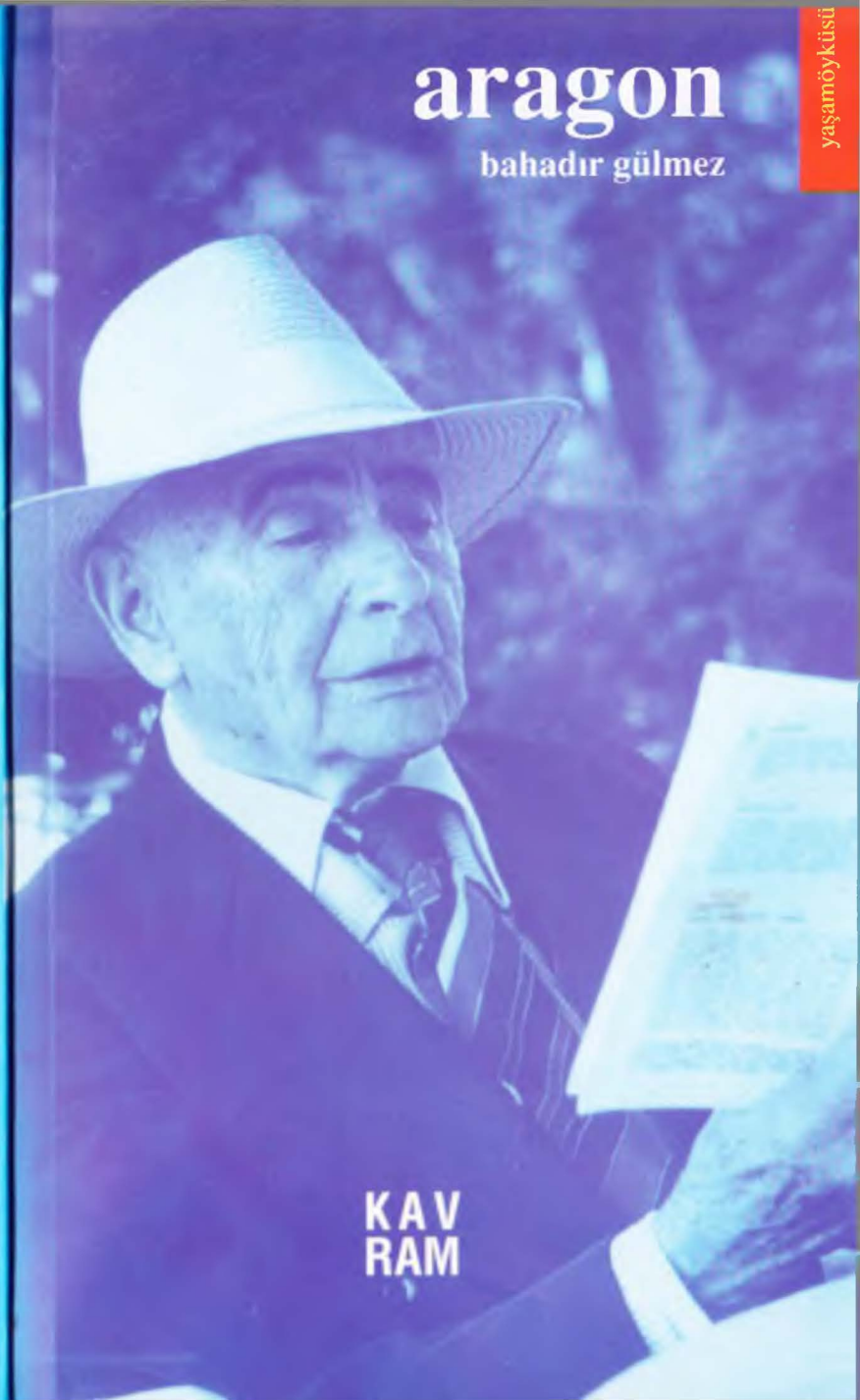
aragon

bahadır gülmez

yaşamöyküsü

KAV
RAM

aragon / bahadır gülmez

KAV
RAM

LOUIS ARAGON

*

BAHADIR GÜLMEZ

KAY RAM

Kavram Yayınları
Yaşamöyküsü: 2
Louis Aragon
Bahadır Gülmez
Birinci Basım: Şubat 1999
Dizi Editörü: Feridun Andaç
Kapak Tasarımı ve Uygulama: Kenan Çalıkoğlu
© Kavram Yayınları 1999

ISBN 975 366 132 0

Dizgi: Mustafa Balaban, Baskı ve cilt: Özener Matbaası
Kavram, Küçükparmakkapı Sk. No.12/4
Beyoğlu, 80090 İstanbul, Tel: (0212) 244 02 85 Fax: (0212) 292 43 25

Geleceğin çocukları şairleri
okusun diye,

Tüm Cemre'lere

İÇİNDEKİLER

Öndeyiş	7
Adımdaki İspanya	9
Yaralı Bir Çocukluk	16
Hiçbir Zaman Yazmayı Öğrenemedim	22
Ben Muharip Gaziyim, Dadayım,Gerçeküstücüyüm	27
Skandal Adam	39
Anicet ya da Bir Modern	44
Gerçeküstücü Devrim Dünyayı Kurtaracak mıydı?	47
İki Dost	54
Sonsuzluğun Savunması	57
Venedik'te Ölüm	61
Komünizme Doğru	64
Elsa...	67
Militan Bir Yazar	71
Gerçek Dünya Romanları	78
Direniş Yılları	84
Dilden Dile Dolaşan Bir Halk Şairi Gibi...	90
Mutlu Aşk Yoktur	95
Ulusal Şair, Yurtsever Yazar	100
Soğuk Savaş Dönemi	103
Politikacı	108
1956	111
Yeni Bir Aragon	117
Edebiyat ve Plastik Sanatlar	122
Henri Matisse, Roman	124
Uzun Soluklu Şiirler	132
1968	137
Elsa'dan Sonra	144
Bir Parantez: Yazar Elsa Triolet	152
Tiyatro/Roman	159
Aragon Çoğul Yazı	166
Bin Surat Aragon	169
Yazma Eylemi	171
Aragon ya da Sürekli Devinim	176
Uygulatıcı Vasisinin Ağzından Aragon	183
Yaşamöyküleri	187
Benim Aragon'um	189
Kaynakça	195
Yapıt Adları Dizini	199
Özel Adlar Dizini	203
Kronoloji	208
Dipnotlar	218

ÖNDEYİŞ

1977 Haziran'ında, Fransa'da, çok önemli kollokyumların gerçekleştirildiği Cerisy-la-Salle'da, *Aragon Kollokyumu*'na katılmıştım. Dünyanın dört bir yanından birçok Aragon uzmanı, Aragon'un yakın çalışma arkadaşları davet edilmişti. Aragon'un kendisi de davet edilmişti, ama o günlerde hasta olduğu için gelip gelemeyeceğini bilmiyorduk. Son güne kadar da bekledik, gelemedi. Kollokyum'a katılacak isimler listesi heyecan vericiydi ve sanılıyordu ki bu Kollokyum tüm dünyada ses getirecek. Ama Pierre Daix hariç hiçbir tanınmış Aragon uzmanı katılmadı. Pierre Daix[1] de sözcüklerini tarta tarta, çekingen bir söylemle ve yeni hiçbir şey söylemeden bildirisini verdi ve aynı gün ayrıldı. Genç öğretim elemanları, genç şairler ve yazarlar Aragon konuştu, Aragon tartıştı. Ama daha çok metin çözümlemeleri bağlamında değerlendirmeler yapıldı. Yıllardan beri yapılan ve her defasında önemli başvuru kitapları yayınlayan Cerisy Kollokyumu, tarihinde ilk kez kitapsız olarak gerçekleştirildi. Hepimiz buruk, hayal kırıklığıyla ayrıldık Cerisy'den.

Aragon bölmeye devam ediyordu sanki. Ya da adının çevresinde kıyametler kopuyordu, ama o bütün planları altüst ediyordu. *in absentia* bir yazardı ve uygulatıcı vasisi tayin ettiği Jean Ristat'nın söylediği gibi, "kendisiyle aleni döğüşmek" gerekiyordu belki. Yazın onunla, yine Jean Ristat'nın deyimiyle "bir boğa güreşi" havasına bürünüyordu.

Dinlediğim birçok eleştirmen, bilim adamı, Aragon'dan çoğu kez öfkeyle söz etmişti. Ama her öfke geri planda bir hayranlık da gizliyordu. Sanki Aragon *Humanité* bayramında, televizyonda taşıdığı maskeyle karşımızdaydı ve takdığı maskelerin çoğu da genç adam maskesiydi. Bir maskeye konuşmak elbette zor birşeydi. Bu maske anlamlı olmalıydı. Bir maskesini düşürseniz öbür maskeyi takacaktı sanki. Ama maske taşıması kendisi açısından da vahşi birşeydi. Maske takan yaşlı adam, acaba

yaşamının bir trajedi olduğunu mu dile getirmek istiyordu? Ya da trajik yaşamanın bir başka itirafı mıydı maske taşımak? Genç adam maskesi takdığına göre gerideki yaşlı adam kimdi?

Bu soruları onun devasa yapıtlarını düşünerek yanıt aradığınızda, Aragon'la bir dostluk kuruyor gibi olursunuz. Ama dostluğun hangi yana çekim gücü kazanacağından emin olamazsınız. Şöyle ya da böyle, etki-tepki alışverişinde muazzam bir serüvenin içine girmiş olursunuz. O da aslında Aragon'un kendisini unutturup yazısının içinde yaşattığı serüvendir. Bu konuda Jean Ristat şunları söylüyor:

> "Aragon'un yapıtlarında bir anahtar aramak beyhude. Hiç kimse bir yapıtın anahtarını elinde tutamaz zaten. Aragon'u okumak poker oynamak gibi birşey. Kâğıtları dağıtıyorsunuz, oyun bitiyor, kâğıtları karıştırıp yeniden oyuna başlıyorsunuz. Aragon size kendisini öldürecek bıçağı uzatıyor. Onunla her şey bir kurmaca. Puzzle oyunu da diyebilirsiniz. Ama o ele geçirilmesi zor bir canavar"[2].

Bugün birçok dünya diline çevrilen, akımlardan eğilimlerden söz edilince, adı çoğu kez kurucusu olarak anılan, şiirleri, romanları zaman zaman dramatize edilerek oynanan, politikadan, marksçı edebiyattan söz edilince akla ilk gelenlerden olan Aragon'a, Jean Ristat'nın söylediği gibi bir canavar yakıştırması yapılabileceği gibi, yenilmesi zor bir şekerleme yakıştırması da yapılabilir. Nietzche "senin önünde yürüyen bu hayalet kardeşimdir, o senden daha güzel" diyordu. Bence dünya edebiyatının bu karanlıklar Prensi, kişiliği ve yaşamı üstüne bize öylesine takıntı düşlere daldırıyor ki, kendisini ve kendimizi tanımamız için inatkârca düşler kurduruyor[3].

Bahadır Gülmez
Eskişehir, Mayıs 1998

"Bedenim benim seçmediğim iki yabancının birleşmesiyle oluştu" der Aragon. Sözünü ettiği iki yabancı, kendisinin evlilik dışı bir ilişki sonucu doğmasına "vesile olan" gerçek annesi Marguerite Toucas ile gerçek babası Louis Andrieux'dir. Bu çift, "utançlarından" dolayı bebeği yasal olarak üzerlerinde gösteremeyecekleri için, bir dizi yalan hazırlıklarına girişir ve doğacak çocuğun gerçek annesi ve babası olduklarını saklamaya karar verirler. Annesi bir bebek beklediğini saklamakla kalmaz, apaçık onun annesi olmadığını örtüleme yollarına başvurur. Aragon'un ağzından dinleyelim:

"Annem bana hamileyken ailesiyle Vaneau Sokağında oturuyormuş. Ama beni doğurmadan önce benim doğumumu çevrelerinden gizlemek için hemen bir başka semte, Villars Caddesi'ne 13 numaraya taşınmışlar. Ama 13 numara uğursuzluk getirir diye, çevrelerine 11 bis diyorlarmış"[4].

Louis Bebek doğunca onüç ay ortadan kaybolur. Doğumundan hemen sonra Brötanya'ya bir dadının yanına gönderilir. Paris'e döndüğünde, kendisini, bir anne şevkatiyle okşayan, ona ninniler söyleyen, belki de kendisini karnında taşıdığı için onun sesine çoktan aşina olan yirmidört yaşındaki genç kadının kucağında bulur. Ama yalanlar bitmez. Bu küçük bebeği nasıl tanıtacaklardır çevrelerine?:

"Bütün bunlarda şaşılacak bir yan yok, ailem için bir ağırlıktım ben, çünkü yasal bir çocuk değildim, hattâ bunun da ötesinde mensubu olduğum ailenin çocuğu değildim. Öz annem kızkardeşim olarak tanınıyordu. Bu utancı gizlemek için, çevrelerine, 'ölen dostumuzun çocuğunu evlatlık aldık' diye tanıtıyorlardı beni"[5].

Doğal ki bu yalandan dolayı küçük Louis'ye çevresinde ök-

süz gözüyle bakılmaktadır. Ve sözcüğün içerdiği tüm psikolojik boyutuyla küçük Louis, annesi babası ölmüş öksüz bir çocuk gibi büyümektedir. Bu durumda, küçük Louis gerçeği öğreninceye kadar gerçek annesine teyze ya da abla, büyükannesi Claire Toucas'a da anne diyecektir. Vaftiz adlarıyla birlikte Louis-Marie[6]-Anthoine-Alfred adını alan küçük Aragon, öz annesini kız kardeşi sanarak ve ona "Marguerite" diye adıyla seslenerek büyüyecektir. 3 Ekim 1897'de Paris'de doğan çocuk için, Paris XVI. Arrondissement Belediyesi nüfus idaresinden düzmece bir nüfus cüzdanı alırlar. Louis Aragon adını alan bu çocuk, kayıtlara göre, 3 Ekim 1897'de Madrid'de doğmuştur, babasına Jean Aragon, annesine Blanche Moulin isimleri yakıştırılır. Blanche adı, bir romana adını verdiği gibi, bir kaç öyküsünde de gizi çözülmez bir kişilik olarak çıkar karşımıza yıllar sonrasında.

Dadısıyla. "Doğarken hakkım değildi yaşamak.

Küçük Louis'nin babası yoktur. Uydurulan yalana göre, babası yerine geçecek olan dedesi, yani sözde annesi Claire Toucas'ın eşi ortalıkta yoktur: "Evde büyükannemin eşinden hiç söz edilmiyordu. Ona yapılan her gönderme, zavallı büyükannemin sinir krizleri geçirmesine neden oluyordu. Büyükbabamın ailesini ben doğmadan önce terk ettiğini öğrenmiştim"[7]. Gerçekten de büyükbabası Fernand Toucas, Margueritte onaltı yaşındayken ailesini terk etmiş, Fransız sömürgesi Cezayir'de bir ilçede kaymakamlık görevi de yapmış, daha sonra resmi görevinden koparak İstanbul'da ticaretle uğraşmış ve zamanla zengin olmuş birisidir.

Annesi Marguerite Toucas ile. "Anne, bana yasak sözcük."

Aragon bu yalanları hissetmeye başladığında henüz dokuz yaşındadır. Yani bir çocuğun dünyaya gözlerini açtığı yaş. Burada büyükbabasının evi terk edişi sonrasında ailenin yaşadığı dramla ilgili olarak ilginç bir anısını anmadan geçemeyeceğiz:

> "Büyükannem (yani sözde annesi!) beni bir gün odasına çağırdı. Bana babamın evi terk etmesinden sonra, kendisinin eve para sokmak için geceleri seramik tabakları, bardakları nasıl boyadığını, doğumum öncesinde Marsilya'dan Paris'e nasıl taşındıklarını, küçük kızları Marguerite, Marie ve Madelaine ile oğlu Edmond'un masraflarını karşılamak için gerektiğinde evde ne bulursa, hatta Marguerite'in odasındaki masayı, sandalyeleri nasıl sattığını, evdeki tabloları satabilmek için ne pazarlıklara giriştiğini tüm ayrıntılarıyla anlattı"[8].

Aragon, zaman zaman telefonla Marguerite'i arayan bu hayali babayı ilk kez 1915'de, Paris'deki Lyon Tren Gar'ında görür: "Onaltı yaşındaydım, onun hakkında bildiğim tek şey dokuz yaşındayken aileyi terk etmek zorunda kaldığıydı. Ve o günden sonra da ailede kendisinden hiç söz edilmiyordu artık:

"Büyükbabam (babası?) 1915'de Türkiye'den gelmişti. Kızkardeşim (Marguerite) öylesine heyecanlanmıştı ki geleceğini öğrendiğinde. Beni de gara götürdü yanında. Biliyor musun, demişti heyecanla, 'Bu benim babam işte!' Ama bu adamın karşısında hiçbir zaman söz etmediği şeyden yine söz etmemişti. Yani benim doğumumdan ve kim olduğumdan. Gerçeği söylemesi için 1917'yi beklemek gerekiyordu. Ama ben bu gerçeği söyleyemesem de tahmin edebiliyordum artık"[9].

Oysa Fernand Toucas, İstanbul'dan Türklerin Almanya'nın yanında yer almasıyla tüm servetini yitirmiş ve yolu ülkesine dönmekte bulmuştur. Ama bir yıl sonra sefalet içinde ölecektir.

Baba yoksunluğu, çocuğun içinde dalgalanmaya başlayan bir acının dramatik bir biçimde yer etmesine de neden olacaktır yıllar geçtikçe. Gerçek babası Louis Andrieux ise, Radikal Parti'den Lyon milletvekili olmuş, büyükelçilik de yapmış bir üst bürokrattır. Bay Andrieux, önce çocuk Louis'nin vaftiz babası olur, sonra da hamisi. Beş yaşından başlayarak, küçük Louis'nin kafasında, hangi sıfatla geldiği belirsiz bu adam, onu za-

Montmartre 1906-1983

man zaman Boulogne Ormanında gezintiye, hatta yaz tatillerinde deniz kıyısına götürür. Bütün bunlar kaçınılmaz biçimde çocuk kafasıyla nedenini çözemediği anlaşılmaz gizemli buluşmalardır ve kuşku yok ki çocuğun hayatında çok sıkıntı verici etkiler bırakacaktır. Kendisiyle zoraki kucaklaşmak zorunda kalması, Aragon'un belleğinden silinmez. Üstüne üslük, okul çağına geldiğinde onun üzerinde bir otorite kurmaya da başlamıştır. Üstelik ne olduğu belirsiz bu adamın, Marguerite'e (annesi?) karşı davranışları da kafasında soru olarak kalır. Aragon, onun kim olduğunu ancak dokuz yaşında iken, hamiliğini yasal yolla üzerine aldığında tahmin edebilecektir.

Aragon asıl gerçeği ancak 1917'de, cepheye gitmek üzereyken, Louis Andrieux'in zoruyla annesinin ağzından öğrenir. Çünkü savaşa gidip de dönmemek vardır ve ebeveynlerine göre bu gerçeği öğrenmeden ölmesi de "günahtır": "Anneme kardeşi olmadığımı söylemeye o (Louis Andrieux) zorladı. Çünkü kendisinin bir erkeklik damgası olduğumu bilmeden cephede ölüp gitmemi istemiyordu"[10]. Babasının kim olduğunu ise tahmin etmektedir, ancak yaşamı boyunca Louis Andrieux'den hiçbir zaman babam diye söz etmez. Marguerite, 1942 yılında, savaşın ortasında İsviçre sınırında bir kasaba hastanesinde vefat ettiğinde, Direniş'i yeraltında sürdüren kırkbeş yaşındaki Aragon, Direniş şiirleri yanında "Bir Özel Alan"[11] açar ve annesini uğurlarken "anne" sözcüğünden yoksunluğunu şöyle dile getirir:

SÖZCÜK

O sözcük dökülmedi henüz ağzımdan
Henüz dokunmadı daha yüreğime
Acaba ana sütü müdür bizi ölüm gibi birşeylerden
yoksun bırakan
Yoksa o bir likör mü ya da uyuşturucu madde mi

Asla söylemedim ben bu sırrı o bir düştür diye
Hüküm sürüp gitti yıllarca ikimizin arasında
Sense bir oya gibi işledin içime yalanları
Dizlerinin dibinde

Taşıdık onca yıl bu sırrı bir utanç gibi
Gözlerimi henüz açamamıştım daha

Seninkilerse bir masalın sonundaymışız gibi
Özür diliyorlardı benden sapsarı olduklarında
Sana kız kardeşim demek elimi kolumu bağlıyor
Gerektiğinden fazla saygı duydum acılarına
Aynı ağırlığa sahiptir suskunluk da gözyaşları da
Ve onların eşanlamlıları da

.....

Bu "Özel Alan" içinde Marguerite'in ayrı bir yeri vardır. Aragon'u ilk kez bir anne şevkatini bu denli içten dile getirirken görürüz.

MARGUERITTE

İşte burada yatıyor bir yürek her şeyiyle benziyor
akan zamana
Ölen bir yürektir bu başlayan bir anın her anında
Söyleye söyleye kendi öz romansını için için
Ve suskun kaldı bekledi zamanın ne zaman kapıyı
çalacağını

İçmiş miydi acaba acıların berrak sularında
Bir uyku hali mi bu ya da yirmi yaş düşlerine
geri dönüş
Uykusuna daldı gitti öylesine kayıtsızca

Beklemesin artık beni o ne de işitsin sesimi
Fısıldarken kendisine umut sözcüklerini
İşte nihayet burada yatıyor öylesine sevdiğim kadın[12]

*Louis dokuz yaşında: **Yazmak sırlarını kâğıda dökmeye** yarardı.*

Aragon gerçekten yaralı, kendi dünyasına kapalı bir çocukluk dönemi yaşamıştır. Yalnız, bakışları hüzünlü, içli, utanç duyan bir annenin yanında. Hem anne kucağındadır, hem değildir. Herkesin gözü önünde annesini kızkardeşi ve zaman zaman da teyzesi olarak tanıması, kuşku yok ki derin izler bırakacaktır kişiliğinde. Özellikle utangaçlığı, sıkılganlığı, gülünç düşme korkusu, bilemediğimiz huyların oluşmasına neden olacaktır. Şöyle ya da böyle, en azından incinmiş, yaralanmış, duygu yüklü bir çocuk olarak yetişmesi kaçınılmazdır. Ve elbette tüm bu yalanların getirdiği kaçınılmaz bir isyankârlıkla da.

YARALI BİR ÇOCUKLUK

Yeni bir yüzyıla girilirken, Freud *Rüyaların Bilimi*'ni yazacak, genç Picasso mavi dönemini yaşayacaktır. Barrès, Mallarmé, Zola bu yılların büyük yazarlarıdır ve André Gide, adını yeni yeni kabul ettirmektedir.

Küçük Louis, henüz konuşmayı yeni öğrenirken, aile, *Arc de Triomphe* yakınlarında, *Etoile* semtinde, Carnot Caddesi'nde, *Pension Etoile* adlı bir pansiyonu işletmeye başlar. Bu işe hamisinin parasal desteğiyle sahip olmuşlardır. Küçük Louis yazmayı öğrendiği altı yaşına kadar bu pansiyonda kalır. Üç kızkardeş, büyükanne ve pansiyonda kalan yabancı kadınların (özellikle Rus ve Amerikalı kadınlardır bunlar) arasında. Bir başka deyişle, bu kadınlar evinde tek erkek kendisidir. Zaman zaman yaşlı bir beyle (Louis Andrieux) buluşturulur. Hiç evini bile görmediği bu adamın neden kendisine 'şunu yap bunu yapma' gibi tavsiyelerde bulunuşunu bir türlü anlayamaz. Üç beş yaşlarındaki bu saf çocuk büyüklerin kendisine karşı oyun oynadığını düşünmektedir sık sık. Ama kesin ki bunları kafasında formüle edememektedir[13].

Ne kadar çok zaman gerekecekti bana her şeyi anlayabilmem için

Bir aile modeli içinde yaşamadığı için de, dünyayı kendince yorumlamakta ve özellikle pansiyonda kalan ve sık sık değişen yabancı kadınlarla arkadaşlık yapmaktadır. Onların da eşleri yoktur ya da uzak ülkelerinde kalmışlardır. Aragon yaşamı boyunca yurdundan uzakta gurbette yaşama olayına çok duyarlı kalır bu yüzden:

"İçlerinde en genci on iki yaşındaydı. Ama benim kafamda evlenme yaşındaydı o. Doğrusu evleniyorduk onunla. Bir oğlan ve iki kızımız oluyordu. Her gece bu oyuncak bebekleri yatağıma yatırıyor, sonra 'anneleri' hem bebekleri hem beni uyutmaya geliyordu. Fakat sonra o pansi-

yondan ayrılıp Teksas'a dönünce, kendi kendime şöyle diyordum: İşte bir yabancı kadınla evlenirsen böyle olur, çocuklarını senin kucağında bırakıp giderler"[14].

Emile Zola

Pansiyondaki bu yabancı kadınların Aragon'un yaşamında özel bir yeri vardır. Onları hiçbir zaman unutamaz. İlginçtir, en büyük aşklarını da hep yabancı kadınlarla yaşamıştır: *Paris Köylüsü* yıllarındaki çarpıcı güzel kadın Irlandalıdır, ileride ilişkisi intihara kadar varacak olan Nancy Cunard İngilizdir. Elsa Rus musevisidir.

Ailede erkek yoktur. Çoğu savaşta ölmüş ya da dedesi gibi aileyi terk etmiştir. Dayısı Edmond, ilerlemiş yaşına rağmen annesinin sırtından geçinen sorumsuz birisidir. Aile, mütevazi bir yaşam sürdürmektedir. Evde yaşam zor süregitmektedir, hiç de iyi yemek yenilmemektedir. Yaz tatillerini en kötü otellerde geçirirler. Böylesi yaralı bir çocukluktan geriye, ileride romanlarına konu olacak aile karakterleri, doğruluğu kesin olmayan yalancı imgeler, içli, özel, kişisel anılar kalacaktır. Roman için çok iyi malzemelerdir bunlar. Ve nitekim çoğu romanında, gerçek yaşam anıları kurmaca yapıyla bütünleştirilerek ele getirilir. Aragon, bir bakıma, gerçekle kurmacayı bütünleştirerek özgeçmişine üçüncü bir boyut kazandırır: "Tüm yaşamım yazılmış bir roman gibi"

Pansiyonun asıl sempatik üçlüsü kızkardeşleri olarak tanıdığı Margueritte, Madelaine ve Marie kardeşlerdir. İşte *Bitmemiş Roman*'dan Léo Ferré'nin şarkıya da döktüğü bu yılların anısı:

Marguerite Marie ve Madelaine
Gidiyorlar Saint-Cyr balosuna üç güzel giysiyle
Biri okyanus yolculuğu renginde
Ötekisi rüzgâr üçüncüsünün de göktaşı

Uyuyabilecek miyim onlar dönünceye kadar
Görebilseydim tekrar saten ayakkabılarını
Görebilseydim dansedişlerini sabaha kadar
Viyana valslerini patenle buz üstündeymiş gibi
kayışlarını

Pablo Picasso

Marguerite Madelaine ve Marie
Birincisi hüzünlü ne düşünür acaba
İkincisi en güzeli dantelli giysileri içinde
Üçüncüsü ise neşeli gülüyor her söylenilene

Küçük Louis'nin pansiyon yaşamı 1904'e dek sürer. Yaşamındaki ilk önemli değişiklik, annesinin 1904'de bu pansiyonu satması ve ailenin Neuilly'e taşınmasıdır. Okul yaşamı burada başlar. Neuilly o yıllarda sıradan bir semttir. Evler derme çatmadır. Bir kilise süslemektedir kent meydanını yalnızca. Çoğunluğu orta halli ailelerin, işçi çocuklarının okuduğu bir okula yazılır. Durumu iyi olan birkaç zengin çocuğu özellikle ilgisini çeker. Burjuva aile çocuklarını tanıdığında, ilk kez toplumsal sınıf farkını görüp şaşırır. Bu yıllar Aragon için yaralı yıllardır. Okuldaki herkes onun ailesinin soyadını taşımadığını bilmektedir. Bu da içine kapalı bir çocuk olmasının temel nedenidir. Ayrıca, oldukça dindar yetişmektedir. Ama hamisi rolündeki gerçek babası Louis Andrieux, onun okula başlamasıyla daha yakından ilgilenmeye başlar: "Voltaire yanlısıydı o. Bu adamı sevmiyordum, çünkü annemle çok şiddetli tartışmalarına tanık olmuştum ve sarfettiği sözleri unutamıyordum. (...) Ona Vaftiz babası diyordum, yani yaşanılan kötü olayları saygıyla örtülemek için..."[15]. Ama Aragon, kendisinin dinsel düşüncelerinin daha laikleşmesine vaftiz babasının yardımcı olduğunu da yadsımaz.

Ortaokul yılları ise yalnızlık içinde ve hüzünlü geçer. Pek az arkadaşı vardır. En samimi olduğu arkadaşlarından Jacques Trefouel, ileride Pastör Enstitüsü müdürü olacaktır. Ama aşırı sağ eğilimli *Action Française* yanlısıdır. Louis ise sol görüşlüdür kendince. Çocuk kafalarınca politika tartışırlar. Bir oyun çocuğu değil de vaktini evde okuyarak, yazarak geçiren sessiz, uysal bir aile çocuğudur.

Freud

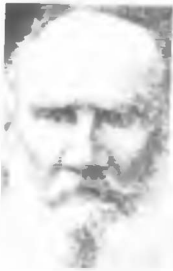

Küçük Louis'nin düşünsel formasyonunun oluşumuyla ilgili olarak pek fazla şey bilinmemektedir. Ancak, gerçek babası Louis Andrieux'nün bir kaç kitap yazdığı ve kendisine zaman zaman kitaplar getirdiği:

Charles Dickens

dayısı Edmond'un 1908'lere kadar birkaç öykü-roman benzeri kitaplar yazdığı, pansiyona çok yakın bir yerde silik de olsa yazın kökenli *Nouvelle revue du monde* adlı bir dergi çıkardığı ve küçük Aragon'un tüm bunların çok yakın tanık olarak yaşadığı ve kaçınılmaz biçimde etkilendiği; evlerine

Lev Tolstoy

çocuk dergilerinin girdiği; sık sık kızkardeşleriyle tiyatroya gittiği; annesi Marguerite'in edebiyatı seven ve okuyan hatta 1933-39 yılları arasında bir edebiyat kadını görüntüsünü verebilmek amacıyla o yılların bir dergisinde sık sık yazılar yazdığı, ama bunların genelde kendisinin yazın dünyasına aşina olduğunu hissettirmeye çalışan, öykünme, alıntı dolu yazılar olduğu, ayrıca küçük Louis'e uyumadan önce ilginç masallar anlattığı, hattâ Zola'nın öldüğü yıl ona *Rougon-Macquart*'ı okuduğu ve bunun da Aragon'u çok etkilediği bilinmektedir. Ama yaşamını asıl dolduran şey, az sonra değineceğimiz gibi küçük yaşlardan itibaren yazmaya başlamasıdır.

Louis'nin Lisede okuduğu yıllar ise Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllardır. 1914'de Liseden ilk diplomasını latinceden alır. İkincisi ise felsefe bakaloryasıdır. Lise devresi okumalarını Tolstoy'la, Barres'le, Gorki'yle, Dickens'la daha bir zenginleşir. Yazınsal okumaları henüz on dört yaşların-

Maksım Gorki

Proust

dayken bir üniversite gencinin okuması gereken kitap sayısına ulaşmıştır. Dickens'dan özellikle etkilenir. *Martin Chuzlewitt, Dombey and Son* etkilendiği yapıtlardır. Hatta Dickens etkisiyle yazdığı bir öyküsünü, edebiyat öğretmeni üst sınıflarda okuduğunda, o sınıfta bulunan ilerinin ünlü yazarı Hen-

ri de Montherlant, bu anısını yıllar sonra kendisine anlatırken öyküyü kıskandığını söyler. Bu yıllar *Les Voyageurs de l'impériale*'de küçük Jeannot'nun yaşamı çerçevesinde betimlenmiştir.

Henri de Montherlant

HİÇBİR ZAMAN YAZMAYI ÖĞRENEMEDİM

Aragon, 1969'da yazdığı *"Hiçbir Zaman Yazmayı Öğrenemedim ya da Incipit"*[16] adlı yapıtında yazı serüvenini anlatırken, yazma eyleminin kendisi için "sırlarını dökmeye yarayan bir evlem" olduğunu dile getirir. Gerçekten de, küçük Louis'nin dünyasını dolduran yegâne şey yazma ve okumadır. Okumayı bilmediği yaşlarda bile, romanları, öyküleri başkalarına okutur. Örneğin kendisine Tolstoy'u, Gorki'yi okuyan pansi-

yon müşterisi Gürcü kadın, yıllar sonra *Basel'in Çanları*'ndaki temel kadın karakter Catherine'in annesinin izlerini taşır:

"Yazmadığım bir dönemi anımsamıyorum. Çünkü gerçekten her zaman yazdım, yazmasını henüz öğrenmediğim zamanlarda bile, teyzelerime yazdırıyordum. Ama bugün bunlardan geriye hiçbir şey kalmadı"[17].

Aragon beş-dokuz yaşlarında üç dört okul defterini dolduran altmış kadar kendi deyişiyle *roman* yazmıştır. Altı yaşında, konusu, hiç gitmediği Rusya'da geçen *"Quelle âme divine!-* Ne Tanrısal Bir Ruh!" adlı kısa öyküsünü yazar ve bu öyküyü, fransızca yazım kurallarını düzelterek, ama sözdizimini aynen koruyarak, 1924'de *Le Libertinage* adlı kitabında yayınlar. Her biri üç-dört cümleden oluşan onüç bölümlük bir *roman*dır bu. İşte altı yaşındaki çocuk bir yazarın öyküsünden kısa bir alıntı:

I. Bölüm

:"Victor! Marie! René! Koşun, çabuk, çabuk! diye bağırıyordu Robert de Noissent. "Ne var? der Victor, - Montorgueil Sokağından taşınıyoruz, der Robert. - Nereye? der Marie. Evet nereye, nereye? der René. San-Petesbourg'da Büyük Pierre Sokağında 3 numaraya, der René. - Ah, evet, der Alfred. - Doğru, der Bay de Noissent. - Evet öyle, der Bayan de Noissent" "Victor! Bak, işte bir vagon!

II. Bölüm

De Noiessent'ların hepsi göz açıp kapayıncaya kadar vagondadır. Yaşlı bir beyefendi vagonda oturmaktadır. Yolculuk başlar"

Öykü yayınlandığında, zamanın yazın eleştirmenleri, anlatı tekniğini yenilikçi bularak övgüler yağdırır ve onu dadacı yazının güzel bir örneği olarak gösterirler. Hatta, bir Alman yayınevi öyküyü Almanca'ya çevirir ve çevirmeni, önsözünde, öykünün, yazarının Rusya'ya yaptığı bir gezide yazdığını bile belirtir!

Yazma eyleminin küçük Louis'de bir tür sığınağa dönüşmesi anlamlıdır. Hatta, sözünü ettiğimiz *Rougon Macquart*'ı okuduktan sonra yazmayı bilmediği çağda, teyzelerine, Emil Zola'dan çocuk kafasında anlayabildiği ve etkilendiği kadarıyla *Les Rounés* diye bir roman bile yazdırır. Bir ailenin öyküsünü içeren romandır bu. Nasıl ki *Rougon Macquart* öyley-

Maurice Barrès

se. Ama asıl ilginç olan küçük Louis'nin henüz beş yaşındayken henüz yazmayı bilmezken teyzelerine romanlar yazdırması anlamlıdır ve onun söze sahip olma yetisi ve yeteneğinin kesin göstergesidir. Altıncı sınıfta iken, bir ailenin, bir pazar günü, kırda bir göl kıyısında geçirdikleri günü anlatan yazısı edebiyat öğretmeninin kendisini bir kitapla ödüllendirmesine vesile olur: "Bu kitap ödül olarak verilen kitaplara benzemiyordu, yani parlak ciltli değildi, aksine, okunmuş sararmış bir kitaptı. Adı da Abbé Brémond'nun *Vingt-cinq annés de littérature*"[18]. Yani "Yirmibeş Yıllık Yazın Yaşamı". Kitap Barrès üzerine yorumlamalı bir incelemedir. Üstelik Barrès dönemin en ünlü yazarlarındandır. "İşte bu kitapta, diyor Aragon, yazmaya ilişkin bazı sorunlara aşina olmanın da ötesinde, Barrès'e olağanüstü bir tutku duydum. O, bütün düşünsel gelişimim boyunca, hiçbir zaman yadsımadığım tartışmasız bir rol oynadı"[19].

Şiirle tanışması ise dokuz yaşlarında gerçekleşir. İlk tanıştığı şiir kitapları ve şairler de *Irmaklar ve Saatler* başlığını taşıyan bir şiir antolojisi, Charles d'Orléans'nın *Rehin*, dize halin-

de yazılmış bir iki trajedi ve Hafız'ın *Tamerlan* adlı kitaplarıdır. Ama şiirle asıl ilişkisi, romanlarının birileri tarafından keşfedilmesiyle başlar ve bir daha roman yazmamaya karar verir. Çünkü sırlarının başkaları tarafından keşfedilmesinden hoşlanmaz. Onları kendine saklamak istemektedir. İlginçtir, Aragon şiire başladıktan sonra, ancak 1918'de *Anicet ya da panaroma,roman* ile anlatı türüne geri dönecektir.

Guillaume Apollinaire

Pansiyonda birlikte oldukları teyzeleri Marie ve Madelaine artık yanlarında değildir. Madelaine mutsuz bir evlilik yapmış ve Londra'ya gitmiştir. Marie'ninki de farklı bir serüven değildir. Oysa birkaç yıl öncesinde onlarla sinemaya gitmekte, danslara, balolara katılmaktaydı. Ailenin erkekleri büyük ölçüde savaşta ölmüştür. Ara sıra gördüğü dayısı Edmond bohem yaşamını sürdürmektedir.

Herkesin ortasında "annen senin ablan" diye söylenilen büyük yalan, bir bakıma kurmaca yapıtlarının temel sürükleyici ögesi olur. Doğumunun bu denli trajik olması onu sözcüklere sığındırır. Ama iç titretici duygularla yazmaz. Daha çok bir arayıştır yazdıkları. Bir sorgulayıştır. Kaybolmuş bir aileyi, kendisinin annesi olmayan bir anneyi, bir babayı arayış belki de... Ve yine belki bu nedenle yalan ve kurmaca onun yapıtlarında içiçedir. Bunun altında, Freud'in, Saussure'in sözünü ettiği dilin ve düşün oluşum nedenlerini bilme tutkusunun yattığı düşünülebilir hemen. Ama dil ve düş ilişkilerinde yalanın yeri neresidir sorusu önemli bir soru olarak karşımıza çıkar çoğu zaman. Örneğin, *Les Voyageurs de l'impériale*'deki küçük Jeannot, yukarıda andığımız özgeçmişsel izleri taşıdığı için bir bakıma kendisidir, ama aynı zamanda değildir de. Bu nedenle,*"Roman bir yalandır, yalan söyleme sanatıdır"* diyecektir yıllar sonra ısrarla. Kökeninde bu utanç verici doğumun yattığı düşünülebilir hemen. Şöyle ya da böyle, yazı, çocuk dünyasında bile, kendini anlatabildiği, sırlarını dökebildiği tek uzamdır.

Yaşadığı yüzyıl ise yeniliklere gebe bir yüzyıldır: İtalya'da Fütürizm doğmuş, Almanya'da Kandinsky ile soyut sanat anlayışı kök salmaya başlamış, Fransa'da Apollinaire gibi bir şair *Alcools*'ü, Proust gibi bir romancı "Yitik Zamanın Peşinde" in dördüncü cildini yayınlamıştır. Bu yıllarda, sonraları kendisinin çok iyi dostu olan Henri Matisse, Fovizm devresindedir, Fransa'da Kilise ve Devlet artık yasal olarak birbirinden ayrılmıştır. Adı sonraları Leningrad olacak San-Petesbourg'da "kanlı pazar" yaşanmıştır. Louis ise, katolik okulunda Barrès'i okumakta ve ondan müthiş etkilenmektedir. Özellikle Barrès'in *Déracinés*'yi defalarca okur. Çoğu eleştirmen Aragon'da çarpıcı boyutlara varan 'ego' olgusunu Barrès'den etkilenmesine bağlar.

Aragon'un küçük yaşta yazmayı öğrenmeyi reddedmesiyle başlayan yazı deneyimi anlamlıdır. Çünkü yazı ona göre yararlı değildir. Önemli olan sözdür, söylemektir. Fakat, yazının sırlarını kâğıt üzerine dökmeye yarayan bir eylem olduğunu görünce, onun doğasını keşfeder: yazan insan kendini keşfetmeyi, kendini tanımayı öğrenmektedir. "Sanıyorum insan, yazdığından hareketle düşünüyor. Düşündüğünden hareketle yazmıyor"[20]. Değişik bir *cogito*'dur bu. "Yazıyorum, o halde düşünüyorum" gibi bir şey.

Gerçekten de yazmak bir beden yaratmaktır. İnsan yazarak hayallerine can verir. "Hiçbir zaman akışını önceden bildiğim bir öykü yazmadım. Yazarken bir manzaranın ya da kişiliklerin karakterlerini, yaşamöyküsünü, yazgısını öğrenen bir okur kimliğindeyim"[21]. Bu yazma eyleminin patika yollarına ileride yeniden döneceğiz.

BEN MUHARİP GAZİYİM, DADAYIM, GERÇEKÜSTÜCÜYÜM

Aragon'un lisede okuduğu yıllar büyük savaş öncesinin tipik düşünsel ve kültürel hareketlenmenin yaşandığı yıllardır. Yazınsal ve sanatsal dünyaya büyük merak duyan Aragon bu yıllarda *Belle-Epoque*'un artık açıkca kendisini göstermeye başlayan eleştirisine aşinadır. Çünkü 1912-13'den itibaren, özellikle plastik sanatlarda ve sinemada modernlik yaygınlaşmaya başlamış, resim, heykel ve modern şiir alanındaki gelişmeler kendisini kabul ettirmiştir. Örneğin kolaj çalışmaları, soyut resim çalışmaları yaygınlaşmıştır. Max Jakob *Matorel Kardeşler*'i, Blaise Cendrars *Prose du Transsibérien*'i, Apolinaire *Alcools*'ü yayınlamıştır. 1914'de, Chagall olay olan sergisini Berlin'de açarken, Gide *Vatikan'ın Kavları*'nı yayınlarken, Fransız-Alman Harbi başlamış; 1916'ya gelindiğinde, bir yanda Verdün Savaşı olurken, bir yanda Zürich'de Dada doğmuş ve Paris'e doğru yola çıkmıştır. Savaş haberleri arasında Paris'e *Esprit Nouveau* yani "Yeni Düşünce" yerleşirken, Bolşevikler Rusya'da iktidarı ele geçirmiştir.

Louis ise bu yeniliklere yakından tanıktır. 1913'de, Bağımsız Ressamların Büyük Sergisi'ne katılmış ve orada genç Matisse'in ve Lhote, Marcoussi gibi o dönemin ilk kübistlerinin tablolarını ilk kez keşfetmiştir. Onbeş yaşındaki bu çocuğun henüz Braque'ı, Picasso'yu, Léger'i görmemesi de doğaldır. Ama 1917'de, ondokuz yaşında annesinin isteğiyle Tıp Fakültesine başlayıp Breton'la tanıştığında, duvarlarına Picasso ve Braque'ın röprodüksiyonlarını asarlar. Hayatının beş yılını tıp eğitimine verir, sonra terkeder. Terkedişi de ilginçtir: "Her gün olduğu gibi yine Lisenin önünden binip Fakülteye gi-

Henri Matisse

decektim. Fakat o gün tramvayın arkasından koşmadım, tersine adımlarımı yavaşlattım. Ondan sonra da bir daha o tramvaya binmedim" Annesine bu kararını açıkladığında, onun şu sözlerini unutamaz, çünkü annesi de yazı pratiğini yaşayan birisidir: "Yavrum, şunu unutma, insanlar için yazmaya başlarsan onlara bağımlı kalırsın"

Aynı olayı o yıllarda Paris'de yaşayan ve grubu yakından tanıyan Amerikalı yazar Matthew Josephson'dan da dinleyelim:

> "Aragon 1922 yılının bir Ocak ayı sabahında tek odalı evimize geldi. Önemli haberler vardı kendisinde. Tıp eğitimine son verme kararı aldığını söyledi. Bu kararı, annesini ve büyük kızkardeşini (Claire ve Marguerite) üzüntüye boğmuş. Hamisi ise bundan böyle kendisine beş kuruş vermeyeceğini söylemiş. Bunları anlatırken çok sakindi. Aynı günün akşamı yine geldi bize. Elinde bin franklık banknot vardı. 'Bu akşam tıp kariyerimin son buluşunu kutlayacağız' dedi. Kalabalık olduğumuz için bize iki taksi tuttu ve taksilerin penceresinden kızılderililer gibi bağırarak Zelli's'e geldik. Gençler aralarında kimin ezbere Hugo'nun en uzun şiirini okuyacağına dair bahse girişti. Aragon'un hafızası şaşırtıcıydı. Tabii ki o kazandı"[22].

Bu yılların Aragon'u, ince kişilikli, duyarlı, dilini tüm incelikleriyle kullanma sanatındaki ustalığıyla dikkat çeken, sohbeti tatlı birisi diye anlatılır. Cebinde mutlaka bir Baudelaire ya da Verlaine vardır. Kabalıklardan hoşlanmayan, nazik, ölçülü birisidir. Yani bir yanıyla da içine kapalı bir gençtir. Ama aynı ince kalpli genç, Paris'in kibar semtlerinde dolaşa dolaşa, Dadanın ihtişamlı başkaldırısına doğru yol alacaktır.

Kendisine bir tür "abi" gibi gelen André Breton'la, 1917'de, Val de Grâce Askeri Tıp Fakültesi'nde tanışır. Çünkü seferberlik vardır ve tıp okuduğu için buraya çağrılmıştır. Ortak zevkleri Rimbaud ve o yıllarda hemen hemen hiç tanınmayan Lautréamont'dur. Apollinaire hayranıdır ikisi de. Hastanenin deliler koğuşunda görevlidirler. Gece nöbetlerinde Lautréamont'u okurlar birlikte. Savaş yıllarıdır bu yıllar. Bir gece alarm verilip sirenler çalınırken herkes sığınağa gittiğinde, bunlar bağıra çağıra, delilerin gürültüleri, çığlıkları arasında *Maldoror Türküleri*'ni okurlar[23]. Breton yazınsal çevresi

genis, daha deneyimli bir gençtir. Onu daha sonra Philippe Soupault ve Jacques Vaché'yle tanıştırır. Bu yıllarda Charles Chaplin de dada grubunun içindedir. Aragon kendisi için bir şiir bile yazmıştır. *SIC* adlı dergide yarının genç yazarlarıyla birlikte yazılar yayınlamaya başlar. Breton sayesinde bu çevreye girer.

Fakat savaş, dünya yazın tarihinin önemli isimlerini cephede buluşturmuştur: Eluard, sonraları dost olduğu Alman ressam Marx Ernst'le savaş toplarından birkaç kilometre ötede birbirlerine karşı savaşmaktadır. Cephe, sinemaya, tiyatroya, resime, avant-garde eğilimlere tutkun gençlerle doludur. Aragon da 1918 Haziran'ında cepheye gönderilir. Zaten 1916'dan beri cepheye çağrılmakta ama her defasında ertelenmektedir. 335. Piyade Birliğinde, Courvelles'de savaşa katılır Aragon. İkinci sınıf doktor kimliğiyle savaş yaralılarını tedavi eder. Dantevari bir havadır savaşın havası. Can veren yaralıları çok zor koşullar altında hastaneye taşır. Ölüm, can verme, kan ve bomba yanıbaşındadır. Çocukluğunu olduğu gibi savaşta da peri masallarını anımsatan bir olağanüstülükte yaşar. Üç kez havan toplarının açtığı gediklerin altında kalır. Yaralıları o kadar itinayla tedavi eder ki, bölükte adı anılır, Savaş Bakanı tarafından madalyayla ödüllendirilir.

A. Rimbaud

Aragon, 1919'un ortasına kadar cephede kalır, arada izin alıp Paris'e gelir birkaç kez yalnızca. 1919 başlarında Almanlar harbi kaybedince bağlı olduğu birlik Sarre bölgesini işgal etmek

Aragon 1920: Savaştan donmuş bir hali var mı?

üzere harekete geçer. Ama burada maden işçilerinin yaptığı bir greve tanık olur. Bu grev belleğinde uzun yıllar kalacaktır:

> "Hepsi birbirlerine sıkıca yapışmış ve etten homurtulu bir duvar örmüşlerdi. Her şey her an değişebilirdi. Peki ya bizimkiler, bizimkiler ateş açsaydı üzerlerine! Hiçbir tarafı tutmuyordum ben. İşte o zaman, içimde, bu tanımadığım direnişçilerin haklı olduğu duygusu uyandı. Direnişleri insanoğlunun asilliğini kanıtlıyordu. Peki ya biz! Biz de işte ne olacak!"[24]

İlginçtir Aragon bu olaya tanık olduğu günlerde Zürich'den gelen dada dergilerini okumaktadır: "Çok sonra, ama epey zaman sonra, bu madenciler gecesinin kendi yazgımla yoğun ilişkisi olduğunu anlamıştım. Belki tabii. Ama hiç

Paul Eluard

farkettirmedim. Dışa fark ettirmiyorduk biz zaten".

Aragon, anılarında savaştan çok daha sonra söz eder. Bu yılların askerlik fotoğraflarında kibar gençler görülür çoğu kez. Gerçeküstücü grupta ise savaş tiksindirici bir izlek olduğu için hiç ele alınmaz neredeyse. Kendilerine o yıllardaki yoğun şovenizmden dolayı gülünç muharipler gözüyle bakarlar. Hatta Aragon, 1926 tarihli *Traité du style* (Biçem Denemesi) adlı kitabını " Fransız Ordusuna sıçarım" sözleriyle bitirir. Artık o, muharip gazidir. Yıllar sonra yazdığı "Savaş Mücahiti" adlı şiirde, savaşa giderken orada ölüp kalacağını ve bir daha dönmeyeceğini sandığını yazar. *Bitmemiş Roman* bu dehşeti çok çarpıcı bir biçimde dile getirir:

> Asker konvoyu bir yaralılar konvoyuydu aynı zamanda
> İsimleri kalacaktı yaldızdan harflerle meydanlarda

Gerçekten de bir domino tahtası gibidir ölü askerler mezarlığı. Ve adeta, kendisinin mezarını görmüştür. Bu mezarda, İngiltere'deki teyzesi Madelaine'i dul bırakan İngiliz enişteşine karşı da savaşmıştır. Teyzesi ölmek için ülkesine dönecektir artık. 1918'de birliğiyle soğuk bir kış günü Alsace'a girdiğinde, kendisini kerhanelere vurur. Léo Ferré'nin söylediği "Bierstube Magie Allemande" şiirindeki Alman kadın, biraz da Apollinaire'in "Marizibill" şiirindeki kadındır. Versaille Antlaşması bu bağlamda politikacıların kendilerinin suratına tükürdüğü bir ölüler yığınıdır; savaşın sonu değil de bir dünyanın sonudur.

1914-1918 Savaşı

Ve bu gençler, ateş ve barutla dalga geçen şiirlerini kaleme alınadan önce, cepheden savaş madalyalarıyla dönerler Paris'e. Artık isyan havalarındadırlar. Aragon, savaşın adının bile anılmasına tahammül edememektedir. Cephe anıları kendisini boğuverecektir sanki. Savaş anılarına ancak yirmi yıl sonra *Aurelien*'le dönecektir. Ama Apollinaire'i sık sık şu dizelerle anmadan da edemezler:

Aman tanrım savaş ne güzel
Türküleriyle ve o bitimsiz eğlencesiyle

Louis Aragon cephe dönüşünde tıp fakültesinde eğitimini sürdürür. Hâlâ annesiyle Neuilly'de oturmaktadırlar. Aragon'un üstelik iki yıl kalmışken eğitimini yarıda kesmesi de anlamlıdır. Bu kararın altında Yeni Dünyaya ne kadar büyük bir özlemle katılmak isteyişini ve yazma arzusunun genç kafasın-

Aragon Asker 1918

da ne kadar kesinlik gösterdiğinin kanıtıdır. Ayrıca almış olduğu tıp eğitiminin yararlarını İki Büyük Savaşta yardımcı doktor olarak görmüştür. Ama sanıyorum asıl ilginç olanı, aldığı bu eğitimle insanı anatomik ve ruhsal yapısıyla bütünlüğü içinde tanımış olmasıdır. Yapıtlarında bu derin tıp bilgisi her zaman kendini hissettirir.

Aragon'un dadaya yöneldiği bu yıllarda, Fransa'nın toplumsal, siyasal sanatsal görünümü de ilginçtir. Büyük grevler

vardır. Toplumsal ve ahlaksal değerler kriz geçirmektedir. Savaş tüm bunları iyiden iyiye açığa vurmuştur sanki. Sanatta kübizm yükseliş halindedir. Aragon'un likkat noktası özellikle yazınsal kübizmdedir. Reverdy, kendisinin gözünde gelenekçi biçimlerden kurtulmuş önemli bir isimdir. Breton'la olan dostluğu, sonradan Soupault'nun da katılımıyla, yeni bir dergiye can verir. *Littérature* dergisi 1. ' ayısında, dada grubundaki genç yazarları toplayan önemli bir avant-garde dergidir. Dergi çevresinde toplantılar, tartışmalar düzenlerler. Halkın karşısına çıkarlar ve skandal olabilecek sözleriyle büyük ilgi toplarlar.

Aragon, zarifliği ve nobranlığıyla dikkat çeker grupta. Kışkırtıcıdır da. Anarşizmi seçmiştir. Dada grubu nihilist, isyankâr ve bir skandallar grubudur. Aragon bu zihniyetin önde gelen temsilcisidir: "Artık ne ressamı, ne müzisyeni, ne edebiyatçısı, ne heykeltraşı, ne din, ne cumhuriyetçi, ne kralcı, ne emperyalist, ne anarşist kaldı... artık hiçbir şey, hiçbir şey, HİÇBİR ŞEY, HİÇBİR ŞEY, HİÇBİR ŞEY kalmadı"

Dadanın uluslararası ağları da geniştir. Sadece Zürih'le sınırlı değildir. Barselona'da ressam Francis Picabia, Amerika Birleşik Devletleri'nde Marcel Duchamp ve Arthur Cravan yeni boyutlar kazandırırlar gruba. Picabia'nın daha sonra Paris'e gelmesi daha bir zenginlik katar. Bireyci anlatım bir fırtına kopar gibi kopar. Lautréamont'un *Maldoror Türküleri* ve *Şiirler*'i bu dekoru süsleyen narsist isyanlardır sanki. Dile saldırırlar. Grubun temel sorunu dile olan güvensizliktir. Aragon'un *Persienne* (Pancur sözcüğünün dizelerde aynen değişmeden yinelenmesine dayanır) ve *İntihar* adlı şiirleri buna örnektir:

İNTİHAR

A b c d e f
g h i j k l
m n o p q r
s t u v w
x y z

Dergileri *Littérature*'i sürekli yenileme istemindedirler. İlk otomatik yazı örnekleri burada görülmeye başlar. Dada

grubu içinde Breton'un öncülüğünde marjinal bir grup daha vardır sanki. Aragon, Jacques Doucet Fon'una bağışladığı el yazmalarında şunları yazar:

"Şiirsel bir imgenin ışığında her şey olabilir gözüküyordu bize ve hemen eyleme geçme kararı alıyorduk. Örneğin, aramızda birkaç arkadaşın çok sevdikleri yönteme başvurarak, o günkü düşünsel tutumumuzu Fransız Devrimi'yle karşılaştırıyorduk. Ve gündeme gelen elbette ivedi biçimde Şiddeti yaymaktı. Her şey, sanki Devrim olmuş da, biz de devrimciymişiz gibi cereyan ediyordu"[25].

Grup ayrıca, hem dergi çevresinde hem de aralarında anketler düzenler: Niçin Yazıyorsunuz? Ya da 'Aşağıdaki isimler için ne düşünüyorsunuz?' gibi. Bu anketlerden birinde meşhur kişiliklere 25 tam puan olmak üzere tiksinti derecesinde; 20 koşulsuz katılıyorum; Sıfır ise kayıtsızım anlamında not verme oynarlar. Buna göre, Aragon: Baudelaire: 17; Hegel 10; Lenin: 13; Picasso:9; Rimbaud:18 olarak notlanır.

Michel Sanouillet *Dada à Paris* adlı kitabında bu yılları anlatırken *Comoedia*'da yayınlanan şu cümleleri anar:

"Kravatsız beyaz eldivenli dadacılar durup durup yeniden geçiyorlardı. André Breton kibrit çiğniyor, George Ribemont-Dessaignes ikide bir çığlık atıyor, Aragon miyavlıyordu. Philippe Soupault ise Tristan Tzara'yla saklambaç oynuyordu"[26].

Gerçekten de Dada grubu Paris'de bir tiyatro salonunda bizzat şairlerinin yazdığı ve oynadığı Dada Akşamları düzenlerler. Aragon'un bu gecelerde son derece başarılı drama becerisiyle tutarsız şiirleri başarıyla oynadığı söylenir. 1920'de, sonradan çok yakın dostu olacak olan Drieu La Rochelle *Nouvelles Revue Françaises* dergisinde *Anicet*'yle ilgili olarak şunları yazar:

"Aragon işe başlamadı. Bitirdi. Gençlik dönemi yapıtı denen bir yapıtın doğasına uygun gelebilecek yegane söz bu. Aragon bitirdi, temizledi.(...) Geleceğin Aragon'una dikkat!"[27].

Aragon, ilk şiir kitabı *Feu de joie*'nın (Sevinç Ateşi) yayınlanmasından sonra yazınsal kübizmin ve Dadanın doyurucu olmadığını fark eder. Yeni yazınsal ve siyasal arayışlara yönelmelidir. Breton, Aragon ve Soupault, 1921'de, bir yıllık bir beraberlikten sonra Tristan Tzara'yla ve haliyle dadayla bağlarını koparırlar. Ama Aragon bu arada ileride ayrıntılıca değine-

ceğimiz en güzel yapıtlarından birini verir: *Anicet, ya da panorama, roman.* 1923'lere kadar süregidecek bir geçiş dönemi sorgulamayla geçer. Marx dünyayı değiştirmekten söz etmiştir, bu gençler de Rimbaud örneği insanı değiştirmeyi hedeflerler. Amaçları Marx'ı ve Rimbaud'yu birleştirmektir. Çünkü Devrimin yolu oradan geçmektedir.

Breton grubun imparatoru, olimpiyalısı, diktatörü, engizisyon papazıdır. Öğle ve akşam aperitiflerini *Blanche* meydanında (*Blanche* adı, kafası imgelerle dolu, kalemi otomatik yazı peşinde koşan Aragon'un sürte sürte düşlerini ürettiği ve tükettiği bir yer olmuştur) *Café Cyrano*'da alırlar ve gerçeküstücü oyunlara adarlar zamanlarını. Breton'la dostluklarını pekiştiren yegâne şey, paylaştıkları ortak yazınsal duygular ve düşüncelerdir. Her ikisi de o zamana dek hiç tanınmayan ya da çok az tanınan yazarları okumuşlardır. Bunlar bugünün dev yazarlarıdır aslında: Mallarmé, Rimbaud, Apollinaire, Lautréamont, Alfred Jarry. Kim bu devirde böylesi bir listeye aşina olabilirdi ki? Kimse, kesinlikle hiçbir kimse. "1918'in hüzünlü bir sabahında, Rimbaud'nun *Illuminations*'nunu açtım ve önümde, hayatın hayal kırıklığına uğratan siması silinip gitti", diye anlatır Aragon yıllar sonra. Gerçekten de, Rimbaud'nun düzyazı şiirlerini topladığı bu kitap, şairin şiirsel ve düşünsel serüvenini, dili, özgürlüğü ve hayatı ve her şeyin ötesinde belki şiirsel bir bilimi tanımlama uğraşıdır. O nedenle Rimbaud, *Anicet*'de genç şair Anicet'yi hayatın bilinmezliklerine ısındıran kişiliktir. Yine Isidore Ducasse'ın (Lautréamont) şiirleri ilk kez yayınlanır bir dergide. Bu isim yirmi yaşlarındaki bu genç şairlerin hem isyanlarının hem de tutkularının simgesidir artık. Hemen belirtmekte yarar var, modern öncü yazarların tanıtılmasında gerçeküstücülerin önemli bir katkısı olmuştur.

Dada Grubu (Aragon sağdan üçüncü)

Örneğin Dünya yazınında, Lautréamont hakkında yazılmış ilk önemli eleştiri yazısı Aragon'undur.

Modernizm ayaklarının dibindedir artık. Resimsel kaygılar, şiirsel arayışlar, sinema çalışmaları, yazınsal alışkanlıkları başkalaşıma uğratırcasına hızla gelişir. Bir etik anlayışla bir estetik anlayışın nasıl uzlaştırılması gerektiği sorunu, büyüleyici bir çalışma ve araştırma alanı yaratmış, mermi, barut ve ateşle dalga geçen bu gençler, o ana dek geçerli yazınsal uğraşları yıkma ve talan etme pahasına kalemlerine sarılmışlardır. Ara-

Dada: Breton, Aragon, Hilsum, Eluard

gon daha sonra şöyle değerlendirecektir bu yılları: "Pedagojik anlamda değil ama özünde gerçek romantizmi bizlere tanıtan gerçeküstücülerdir"[28].

Doğrudur, yazın tarihinde, gerçeküstücü yöntem bilinçaltını okumayı, uyanıkken düş görmeyi, güncel yaşamı şiirleştirmeyi ve belki de fantastikleştirmeyi ve şiiri bütüncül bir devrim olarak algılamayı öğretmiştir bize. İleride yeniden döneceğiz, böylesi bir birikim, yazma eyleminin hangi derinliklerde gezindiğine, hangi girdaplarda dolandığına ilişkin yeni ipuçları verecektir.

SKANDAL ADAM

Dada ve gerçeküstücü dönemin Aragon'u, dada ve gerçeküstücü şiirin yasalarına uyuyu görünse de, gerek şiirsel biçim arayışı, gerekse şiirsel dili sorgulayışı açısından öbür gerçeküstücü şairlerden farklı bir özelliğe sahiptir. Örneğin bu dönemlerde yazdığı şiirlerin bazıları, yapısal olarak gerçeküstücü kuralları çiğnemese de, biçimsel açıdan klasik Fransız şiirinin özelliklerini taşır. Bu dönemde yazdığı çoğu şiiri, oniki hecelik alexandrin'lerin ve sonelerin biçimine uygun olarak yazılmıştır. Bu dönem şiirlerini besleyen en önemli özellik çelişkilerin çokluğudur: Bir yandan gerçeküstücü otomatik yazı pratiğine dayalı şiirler yazar, bir yandan da şiirde arılık arayışı olarak adlandırabileceğimiz biçim arayışlarına yönelir. Bir başka deyişle, herkesten daha gerçeküstücü bir tavır takınmakta, ama aynı zamanda da gerçeküstücülüğe en az umut bağlayan şairler arasında yer almaktadır. Bunları yaparken de Breton'un ve diğer arkadaşlarının farkında olmadığını söyler anılarında[29]. İşte 1924 tarihli ancak 1926'da *"Le Mouvement perpétuel*-Sürekli Devinim" adlı kitabında yayınlanan şiirlerinden biri:

TARAF TUTMA

Dansediyorum mucizelerin ortasında
Toprağın üzerinde boyanmış bin güneş
Bin dost Bin göz ya da tekgözlük
ışık saçıyorlar bana bakışlarıyla
Petrol gözyaşları yollarda
Hangarlarda sızan kan
İşte böyle bir günden diğerine atlıyorum
çok renkli çember ve daha güzel
bir atış alanından ya da ocaktan
hele kıvılcım olursa bir de rüzgâr rengi

Ey Yaşam, sen ey rahat otomobil
ve hep önlerde koşmanın öldürücü sevinci

Farların ateşiyle yanacağım.

1920'li yılların Aragon'u, olağanüstü bir enerjiyle doludur ve bu enerji ömrünün sonuna kadar devam eder. Oturduğu Montmartre'dan, grubun buluştuğu Montparnasse'a kadar yaya gider gelir. Yazınsal söyleşilerde hiç kimsenin okumadığı kitaplardan söz eder. Gece geç saatlerde Paris'in bilmem hangi *Cafe*'sinde görüldüğü halde, sabahın ilk saatlerinde yeni bir kıyafetle ayaktadır. Özellikle çoğu kişi onun kravat tutkusundan söz eder. Hatta, gerçeküstücü gruba daha sonra katılan ve sonuna kadar da bu akıma sadık kalan yazın tarihçisi Maurice Nadeau, Aragon'un gruptan kopmasını bir türlü hazmedeme-

T. Tzara: Dada'da koptular yıllar sonra Parti'de birleştiler

muş ve anılarında, onun hiçbir zaman gerçeküstücü olamadığını yazmış, "rengarenk kravatlarıyla güzel kızların gönlünü çelen bir züppeydi o yalnızca" demiştir. Ama Aragon'daki bilme, tanıma, yaşama arzusu dayanılmaz bir tutku olmuştur bu yıllarda. 1919'lardan başlayarak dergilerin yazı komitelerinde önemli görevler üslenmesi ve özellikle polemik yazılar yazması, ileride özellikle ustalaşacağı bir alanda deneyim kazanmasını sağlar.

Bu arada, Fransa'daki önemli bir oluşumun gerçekleştiğini de hemen belirtelim. Dada, 1920'lerde Tristan Tzara'nın önderliğinde Paris'e yerleşirken, Tours Kongresi Fransız Komünist Partisi'nin doğuşuna tanıklık eder. Breton ve arkadaşları *otomatik yazı*nın izlerini sürerken, Aragon anarşist ve nihilist havalarda sürekli devinim halindedir. Aynı yıl Breton'la birlikte Fransız Komünist Partisi'nin kapısını çalarlar ikisi. Kafalarındaki devrimin temsilcisi bu partidir sanki. Ama üyeliğe kabul edilmezler, züppe diye. Zaten Parti de henüz çok yenidir. Kayıt olmaya gittiklerinde küçük bir odada çiftçi-işçi görünüşlü kişiler oturmaktadır.

Aragon tıp eğitimini yarıda bıraktıktan sonra, Champs-Elysées'deki bir tiyatronun idari sekreterliğini üslenir. Ama burada da tiyatro bültenlerini hazırlarken, bülten çok kısa sürede *Paris-Journal*'e dönüşür ve gösteri sanatlarının ilk önemli eleştiri dergilerinden biri olur. Hatta bu dergide, çocukluğunda hayran kaldığı Barrès'le bir röpartaj bile yapar. Dergi kısa zamanda Maurice Martin du Gard'ın çıkardığı ünlü *Nouvelles littéraires* dergisine rakip olur. Ancak iki üç yıl dergiyi yönettikten sonra parasızlık nedeniyle bırakır.

Finansal açıdan bu gençlerin çoğu ailelerine bağımlıdırlar. Aragon yıllar sonra bu yılların ne kadar zor geçtiğini anlatır. Her şeyin yeni yeni türediği, bir çok etkinliklerin gerçekleştiği Paris'de, özellikle kadınların yanında beşparasız yaşamak olanaksızdır. Aragon, Breton sayesinde 1923'de, zamanın tanınmış modacısı, sanatçıların koruyucusu ve aynı zamanda özellikle resimlere düşkün zengin koleksiyoncu olan Jacques Doucet'nin yanında sanat danışmanı olarak çalışmaya başlar ve onun koleksiyonu için satın aldığı sanatsal alışverişlerle ilgilenir. Böyle bir görev üslenmesi, kendisinin yazın ve sanat çevresinde çok iyi bir "modern" olduğu izlenimini vermesindendir. Dört yıl kadar süren Jacques Doucet Fonu deneyimi, Aragon'un yaşamında yalnızca parasal açıdan değil, aynı zamanda araştırmacılık açı-

sından da önemlidir. Çünkü bu Fon'a ait büyük bir kütüphaneyi zenginleştirerek bugün büyük değere sahip bir merkeze dönüşmesinde önemli katkısı olmuştur. Okuma sevdalısı Aragon, birçok kitabı ilk kez bu kütüphaneyi oluştururken okumuştur. Bu kitaplardan biri de ancak 1950'lerde dilbilim çalışmalarının güncellik kazanmasıyla gündeme gelen ve *Blanche ou l'oubli*'nin dilbilimci başkahramanının sözünü ettiği çağın ilk önemli dilbilimcilerinden Arsène Darmesteter'in *La Vie des mots* (Sözcüklerin Yaşamı) adlı kitaptır. Ayrıca, sanat piyasasında genç ressam ve yazarların ürünlerinin değer kazanması, elyazmalarının korunup saklanması ve zengin değerli bir koleksiyonun oluşmasına da büyük katkısı olmuştur. Nitekim Aragon, bazı elyazmalarını ve yazışmalarını bu Fon'a bağışlamıştır ve bunların içinde Breton'la olan yazışmaları da vardır. Ne var ki 1956'da yazdığı *Sovyet Edebiyatlarına Giriş* adlı kitabına Jacques Doucet'nin politik diye dil uzatmasından dolayı arası bozulmuştur.

Bu yılların Aragon'u aynı zamanda skandalların adamıdır. Grup içinde *Anicet* ve *Télémaque'ın Serüvenleri*'yle en çok tanınan yazardır. Ya da yazarlık yeteneği en iyi olanı. Ayrıca iyi bir polemik adamıdır da. Anatole France 1924'de vefat ettiğinde, Drieu la Rochelle'le birlikte *Bir Ceset* adıyla yayınladığı bildiride, ünlü yazarın yazın adamlığını hiçe sayarak hakaret eder, hatta "beyni sulanmış Moskova" deyimiyle de sanki antikomünist bir izlenim yaratır. Oysa 1921'de Partiye üye olmak için kapısını çalan kendisidir. *Le Libertinage*'da henüz 1924'de Önsöz'de yazdığı şu sözler geleceğin Aragon'unu o günden tanımlamış gibidir sanki:

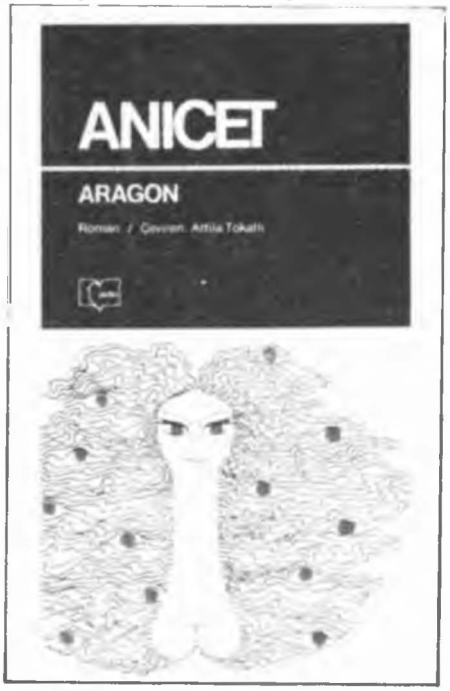
> Öyle görünüyor ki ben, buna zaten herkes inanıyor, baştan çekiciliğin ta kendisiyim.
> Hiçbir şey düşünmüyorum, aşk hariç.
> Şiirin bir işe yaramadığından söz ediyordum, öyle hiçbir şeyi abartmamak gerek.
> Hiçbir yere oturtulamayan bir sol aydınım ben.
> Skandaldan başka hiçbir şey aramadım ve onu da yalnız kendim için aradım.
> Zaman zaman benim yazdığım sanılan cümleleri de betimledim.
> İsterim ki bütün sözlerim benimle birlikte yitip gitsin, tufan benimle aynı anda çıksın[30].

Küstahça görünen bu kahkahalar acaba bir haykırış mıydı diye düşünüyor insan. *Paris Köylüsü*'nün büyük sükse yapmasıyla, Paris snobizminin öncü genç yazarı olur. Grubun değişik salonlarda düzenlediği etkinliklerde ilk dikkat çekenlerdendir. Yine bu yıllarda, en iyi dostu olan yazar Drieu La Rochelle'le, Drieu'nün dergilerde ilan etmeye kadar götürdüğü homoseksüel ilişkisi, bugün hâlâ üzerinde tartışılan bir konudur. Ayrıca yine Drieu'yle, aynı kızı sevmeleri ve birbirlerinin sevgililerini birbirlerinin elinden alma öyküsü de ilginçtir. Aragon'un delicesine aşık olduğu kadın, Drieu la Rochelle'in sevgilisidir, ama onu da bırakıp kötürüm birisiyle evlenmiştir. Bu aşk, Aragon'un belleğinde erişilmez olarak kalır ve Blanche figürünü tamamlayan önemli figürlerden biri olur. Ne var ki Drieu-Louis dostluğu bozulmuştur. Zaten Drieu la Rochelle İkinci Dünya Savaşı'nda faşizmi yeğlemiş ve Hitler savaşı kaybedince de intihar etmiştir.

ANICET YA DA BİR MODERN

Bu yılların Aragon'u tam bir "moderndir". 1921'de, Gaston Gallimard'm yayın dünyasında tek olmak arzusuyla iki yıl önce kurduğu yayınevinde, yayın danışmanı Gide'in önerisiyle *Anicet*'yi yayınlar. Bu roman modernliğin imajını çizen genç bir yazarın romanıdır. Kitap bir bakıma nasıl modern olunurun elkitabıdır.

Roman, Anicet'nin Rimbaud'yla konuşmasıyla başlar. Çağdaş modernliğin temsilcileri diğer kahramanlar ise o yıl-

ların genç ve tanınmamış, yarınların ise dev yazar ve sanatçılarıdır: ressam Bleu (Picasso), yazarlar Jean Chippre (Max Jakob), profesör Omme (Valéry), Ange miracle (Jean Cocteau), Baptiste Ajamais (Breton), Harry James (Jacques Vaché), Pol (Chaplin). Ebeveynleri tarafından dünyayı tanımak için büyük bir yolculuğa çıkan Anicet, bir otelde Arthur'le (Rimbaud) karşılaşır. Arthur kendisine erotizm ve sistem anlayışıyla nasıl zamansal ve uzamsal kategorilerin üstüne çıktığını anlatır. Anicet daha sonra Mirabelle adında güzel bir kızın kaldığı odaya davet edilir ve burada yedi erkeğin kendisine beklenilmedik ya da çalınmış bir nesne sunarak kur yapışına tanık olur. Anicet de oyuna katılır. Ve roman polisiye bir kovalamaca havasında sonuçlanır.

Romanın izleksel çatısı modern güzelliği (Mirabelle'le simgeleştirilmiştir) ele geçirme üzerine kuruludur:

> "Sanat, Güzellik insanların son tanrıçalarıdır.(..) Onlar Mirabelle'i, Güzel yerine koymakla yaşamsal hata ediyorlar, oysa o birçok insanın gözüne çirkin görünüyor. Aslında bir kadın o.(...) Onu ele geçirmen için mücadele etmen gerek, onu korumak için de mücadele etmelisin, hattâ onu sevmek için bile mücadele etmelisin. İşte hayata verebileceğin önemin anlamı burda"[31].

Roman, sanatın dünyayı görme ve algılama biçimi olduğunu, sanatsal nesnenin bizim bakışımıza bağlı olarak ve onu gördüğümüz renkle tanımlandığını, sanatın bir skandal, bir eylem, kısacası yaşam olduğunu, sanat yapıtlarının sırları çaldığını ve onları sergileyerek dünyamızı altüst ettiğini, sanatın mimari bir yapı gibi bilgiyi yapılandırdığını, gerektiğinde bir katil bile olabileceğini, onun güzellik tutkusu olduğunu karakterlerin sunduğu hediyeler çerçevesinde dile getirir. Anicet ise kendisini yeniden inşa etmesi gerektiğinin bilincindedir ve bunun için de hayatını sistemleştirmek gerekliliğine inanır.

Aragon'un "Gençliğimin gözbebeği" diye tanımladığı bu roman, aslında, karakterlerin ruhsal dünyasını onların estetik dünyasıyla birleştirmesiyle, insan imgelemindeki fantastik evreni romansal çizgilerle betimlemesiyle ve hepsinin ötesinde estetiği mantığın önüne çıkarmasıyla dünya yazınında yer edinmiş ünlü bir roman olmuştur bugün. Aragon uzmanı Ber-

nard Lecharbonnier bu romanın daha çok bir antiroman olduğu görüşündedir:

"Aragon kitabında küçük bir taşra kentinde Rimbaud Ducasse ve Vaché'yi buluştururken, acaba tüm romanlara özgü o kutsal gerçeğe benzerlik ilkesiyle dalga geçmiyor mu? Bunun eninde sonunda bir riyakârlık mı olduğunu söylemeye çalışıyor? Her romancı öncelikle kendi yalanlarını okurlarına inandırmak isteyen bir yalancıdır. Aragon bu riyakârlığın bir tutum olduğu savını reddediyor böylece. Madem ki yalan atmak söz konusu, gerçeğe benzer kılabilmek için olabildiğince yalan söyleyelim o zaman. Gelenekçi romana yazık!"[32].

GERÇEKÜSTÜCÜ DEVRİM DÜNYAYI KURTARACAK MIYDI?

Aragon, *Anicet*'yi yayınladıktan sonra, romana karşı olan Dada grubu içinde yazınsal etkinlik açısından rahat değildir. Sanki gerçeküstücülerin içinde bile ayrı bir kampta gibidir:

" İçinde bulunduğum grupta romanı mahkûm etmek törel bir alışkanlıktı. Roman yazma girişimi benim için tehlike arzeden bir durum almıştı, bununla birlikte bilinçlice de bu işe kendimi adıyordum. Kitabımın başlığını *Anicet ya da panorama* olarak değil, *Anicet ya da panorama-roman* olarak adlandırmıştım. Bu bana alliterasyon zevki verdiği kadar, çevremdeki kamuoyuna roman yazma istemimi vurguluyordu"[33].

Gerçekten de Aragon'un dikkati başka yerdedir, ama kendisinin bilme ve uygulama arzusu, otomatik yazı seanslarına çok olmasa da katılmasını engellemez. Bu tür seanslara o da katılır. Fakat teknik açıdan gerçeküstücülerinkinden farklı metinler üretir. İşte otomatik yazılarından biri:

Café Commerce'de

"Kadının güzelliği beni kurttan kuzudan grizu patlamasından kuku kuşundan, baykuştan boğazdan daha fazla heyecanlandırıyor Gerçeklikle daha doğrusu öylesine bayağı benzetme noktalarından başka bir temas noktası bulamayışıma yanıyorum Gözyaşları en aydın diyalektikçilerin yanaklarından dört yönde akıp gidiyor Acının böyle akışkan biçimi olduğuna inanmıyorum(..) Yarın alışverişimi kendim yapacağım ve pazardan türkücü bir marul alacağım İşin en güzel yanı Balzac sokağında işlenen cinayet -Birazcık daha kal Marie- Olsa olsa oluyoruz biz Yarın için haklısınız harikulade şeyler yapılacak ve küçücük çocuklar saf duygular yaylasında dansedecekler İki kapı arasında kalmış bir dev Belki de kıçından gülüyor..."[34].

Gerçekten de, Dada ve Gerçeküstücülüğün tarihi incelendiğinde, sanatsal yaratıcılığın bütün grup şairlerinde aynı role sahip olmadığı görülür. Bazıları çakıp sönen şimşekler gibi, anti-sanat kaygısıyla söz terörüne sığınmışlardır. Ama bazıları da Aragon, Breton, Eluard gibi yazma eyleminin gereklerini ve gereçlerini sorgulamışlardır. Bu son ikisi, her ne kadar roman yazma düşüncesini küçümsüyor gözükseler de yazınsal pratik açısından anlatıyı en azından dışlayan kişiler değildir. Aragon ise tümünden farklı düşüncededir. O, roman geleneğinin zenginleştirilmesi inancındadır. Grubun Amerikalı tanığı Matthew Josephson, Aragon'un savaş sonrası yitik bir kuşak içinde yer almayı reddettiğini, aksine böylesi yıkımlardan yeni bir uygarlığın doğacağına inanan bir insan olduğunu yazar:

> "Aragon'la eğitimini sürdürdüğü Tıp Fakültesi hastahanesinin bir odasında konuşmuştuk. Karşımda olağanüstü incelikte bir genç buldum. Konuşurken sözleri ateş saçıyordu sanki. Söyledikleri Chateaubriand'nın ağzından çıkıyor gibiydi. (Oysa O, bu benzetmeden hoşlanmamıştı), Başı antik Romalılarınkine benziyordu. Konuşurken, birden söylev çekenlere özgü havalara giriyor, kafasını arkaya atarak burnunu yukarı dikiyor, çenesini meydan okur gibi tutuyordu. Koyu renkli lacivert bir giysi vardı üzerinde. Ama edalarında bir züppelik de sezinleniyordu, hele boynundaki siyah papyonuyla...(...) Paris gezintilerimizde Montparnasse'dan Montmartre'a iki sefer yaptırır ve gezi boyunca olağanüstü şeyler anlatırdı. Çoğu kez, ilerde yazacağı romanların bölümleri sözkonusu olurdu, Paris'deki her evi, her taşı tanıyordu (...) Uyumaya hiç ihtiyaç duymayan biriydi. 'Ben hep yorgunluğu ararım', diyordu"[35].

Gerçeküstücü grubun oluşumu 1922-23 yıllarına raslar. Bu yılda Breton Viyana'ya giderek Dr. Freud'le tanışır. *Littérature* dergisinde dada grubunun ilgi alanına girmeyen yazınsal medyumlukla ilgili önemli bir makale yazar. 1924 ise, Gerçeküstücü grubun iyice biçimlenmesi açısından önemli bir yıldır. *Littérature* dergisi yerini *Révolution surréaliste*'e (Gerçeküstücü Devrim) bırakır. Grup daha bir kurumsallaşmaya yüz tutar. Grubun yazarlarının kendi aralarında bir Gerçeküstücü Büro oluşturarak çalışmasıyla, akım yeni bir boyut kazanır. Güzel kadınların ziyaret ettiği, düş kurma ve otomatik yazı seansları-

Gerçeküstücüler

nın yoğunluk kazandığı, bilinçaltının, imgelemin boyutlarının sorgulandığı, gerçeküstücülüğün politika ve devrimle ilişkisinin irdelenmeye çalışıldığı kollektif bir çalışma alanıdır burası. Gerçeküstücülüğü iyi tanıyan Sarane Alexandrian şöyle anlatır:

> "Breton ortak otomatik yazı seansları organize ediyordu. Evinde her defasında değişen beş altı kişi çağırıyor ve genel bir sohbetle işe ısınıyorlar, bazan Hugo'nun ya da Baudelaire'in şiirlerini yorumluyorlar, bazan da birbirlerine gördükleri rüyaları anlatıyorlardı; sonra sessizlik başlıyor, herkes bir köşeye çekiliyor ve hızla başından geçeni yazmaya başlıyordu. Bir tür bulaşıcı bir olguydu bu. İlhamı azalan birisine yanındaki yardımcı oluyordu; oto-hipnoz birinden ötekine geçiyordu. Seans bitince herkes yüksek sesle yazdığını okuyordu..."[36].

Breton, *Gerçeküstücü Bildiri*'yi bu yılda yayınlar ve bildirisinde gerçeküstücülüğün tohumlarını atar; imgelemin gücüne övgüler yağdırır; gerçeklik hakkında ve onun dille, dünyayla ilişkisi üzerine düşünceler geliştirir; gerçeküstücü nesneyi tanımlar; mantığın, aklın eleştirisini yapar; Doğu'ya başvurma gerekliliği üzerinde durur; kadını mitik boyutta yüceltir. Gerçeküstücü nesnenin, düşlerin ve gerçeklerin içiçe girmesiyle oluştuğunu vurgular. Bunun örneklerinin fantastik edebiyat içinde varolduğunu gösterir. Gerçekçiliğin gerçekliği yoksullaştırdığını söyler. *Gerçeküstücü Devrim* ilginç konulara ve anketlere sayfa ayırır. Örneğin intihar üstüne şu satırlara rasla-

nır: "Yaşanıyor ve ölünüyor. Bunda iradenin payı nedir acaba? Öyle görünüyor ki, insan nasıl rüya görüyorsa öyle kendini öldürebilir. Ahlakla ilgili bir sorunu tartışmıyoruz biz! İntihar bir çözüm müdür?"[37]. Yine aynı sayıda ilginç bir çağrıya da raslanır "HAPİSHANELERİN KAPILARINI AÇINIZ. ORDUYU İŞTEN ÇIKARINIZ"

Daha ilginci, grup 1925'de yayınladığı bir Deklarasyon'da şu görüşlere yer verir:

1° Bizim edebiyatla işimiz yok; ama gerekirse herkes gibi biz de ondan yararlanabiliriz.
2° Gerçeküstücülük yeni ya da kolay bir anlatım aracı değildir, şiirin metafiziği hiç değildir; o insan düşüncesini özgürleştiren bütüncül bir araçtır.(...)
3° Biz bir Devrim yapmaya iyice kararlıyız.
4° Gerçeküstücülük sözcüğünü, onun ilgisiz özelliğini ve hatta bu devrimin umutsuz niteliğini göstermek için Devrim sözcüğüne bağladık.
5° İnsanların törelerinde hiçbir şey değiştirmeyeceğimizi iddia ediyoruz, ama onlara düşüncelerinin kırılganlığını, onların hangi hareketli temel dayanağa dayandığını, sallanan evlerini hangi çökükler üzerine inşa ettiklerini göstermek istiyoruz.

Bu Deklarasyonu imzalayanlar arasında Aragon'nun yanında Artaud, Joé Bosquet, Jacques Baron, Breton, René Crevel, Robert Desnos, Paul Eluard, Max Ernst, T. Fraenkel, Michel Leiris, George Limbour, Mathias Lubeck, George Malkine, André Masson, Pierre Naville, Benjamin Péret, Raymond Queneau, Philippe Soupault, gibi tanınmış isimler vardır. Dünya yazınının önemli bir akımı artık doğmuştur. Aragon oyunun kuralına uyar. Bildirileri imzalar, Breton'la dostluğundan dolayı sürekli uyumludur. Ancak hipnoz seanslarına pek katılmaz. Aşklarının peşindedir o bu sıralarda. Ama "sürrealizm" sözcüğü, Fransız Edebiyatında ilk kez Bildirinin yayınlanmasından çok önce, Aragon tarafından 1924'de yayınlanan *Bir Düş Dalgası* adlı kısa incelemesinde kullanılmıştır.

Gerçeküstücüler grubu çok hareketli, ilginç katılımlarla günbegün zenginleşen ilginç bir gruptur. Miro, André Masson gibi genç ressamlar, Queneau, Prévert gibi genç şairler ardı ardına gruba katılmaktadır. Aragon grubun en hareketli kişilik-

lerindendir. Paris'in güzelliklerini, gizemlerini, dedikodularını en iyi tanıyan odur. Gruptan bir dostu olan André Thrion şöyle anlatır onu:

"Aragon hiç geç kalmazdı. Evinin yanındaki büfe-barda tüm günlük gazeteleri okumuş, yarınki hükümet krizinden haberdar, eğlenceli bir Paris dedikodusu cebinde karşınıza çıkıverir. Bir önceki gün Jules Romains'le karşılaşmış, yatmadan önce mutlaka bir dörtlük yazmıştır"[38].

Bir başkası "Bütün edebiyatları ezbere bilir, buna bir de tarih, arkeoloji bilgisini ekleyebilirsiniz. Piyano çalar, çok iyi dans eder, iyi poker oynar. Yeni çıkan *flipper, tilt* makinelerinde acaip oynar ve iyi sayı yapar" diye söz eder.

Tüm bunlara karşın, Aragon, sanki bir maskeyle grubun içindedir. Kendisinin bu yıllarda kaleme almaya başladığı, ama az sonra değineceğimiz gibi, Madrid'de yaktığı *Sonsuzluğun Savunması* adlı romanı ve büyük sükse yapan *Paris Köylüsü*, grup içinde bir tabu olarak görülen roman yazma isteminin temel göstergeleridir. Ama Aragon, özellikle Breton'un, romanı küçümseme eğilimine tepki olsun diye, anlatı türünde kitaplar yazmaya devam etmiştir. Bu yapıtlar okunduğunda, bugün bile, onun gerçeküstücü grubun ilkelerine ne kadar uyduğu ve ne kadar gerçeküstücü olduğu tartışma konusudur. Zaten Aragon, 1922'lerden başlayarak, grup içinde büyük bir atmosfer yaratan, düşe dalarak yazma ve hipnoz olma seanslarına pek az katılmıştır. Bu sıralarda ingiliz sevgilisi Nancy'le Berlin'dedir. Aragon'un grupta *Paris Köylüsü*'nü ve *Sonsuzluğun Savunması*'nı okumasıyla ilgili ilginç bir olay yaşanmıştır. Breton bunlardan bir bölümünü grupta okumasını ister. Aragon'un ağzından dinleyelim:

" 'Oku... Bu onlara çok iyi gelecek. Tohum serpmiş gibi yararlanacaklar', dedi (Breton). Bir sessizlik oldu. Bazıları öksürdü, bazıları sandalyelerini gıcırdattı, birbirlerine baktılar, dudak büktüler... sonra da bir kadın şöyle dedi: "Zavallıcığım, zamanınızı bu tür şeyler yazarak nasıl harcarsınız. İşte o zaman sanki bir fırtına kopmuştu da, kartal tanrının çıplak ayakları altında kanat çırpıyordu, hem de odanın ansızın kararmasıyla bir gökyüzü gürültüsü içinde. Ardından da sözlerin tufanı koptu. Bunları size söylemeye utanıyorum. İşte o zaman hiçbir yazma zevki kalmamıştı içimde"[39].

Oysa Aragon'un kitabı, çağdaş Fransız Edebiyatının en

sevimli kitaplarından biri olmuştur günümüzde. Kitap, "Modern Mitolojiye Giriş" ile başlamakta ve "Opera Pasajı" adlı bölümde, yıkılmak üzere olan pasajın içindeki kafeleri, galerileri, butikleri bir köylü gözüyle, düşsel bir atmosferde betimlemektedir. Bu yerlerin şiirsel metafiziğini yapmaktadır. Hattâ Pasajda, Don Juan'a bile raslanmaktadır. "Buttes-Chaumont'da" adlı ikinci bölümde, herkese açık olan Buttes Chaumont Parkını, gecenin gizemi içinde, biri Breton olmak üzere

Aragon 1923: Kafasında koca

iki arkadaşıyla gezerken "dünyanın özünde yatan arzuyu, yani kadını" betimler. "Köylünün Düşü" adlı son bölümde ise, yazar, metafiziğin gerçek kökenleri üzerine hayale dalma, somut olanın şiirsel gücünü keşfetme hakkı ister ve yalnızca "somut olan şeylerin şiiri" olabileceğini ilan eder. Bu düzyazı yapıt yer yer araya serpiştirilmiş şiirsel dizelerle örülmüştür:

> "İnsan artık şiire yöneliyor
> Yalnızca özel olanı tanımak var
> Yalnızca somut olanın şiiri var
> Delilik soyut ve genel olanın, şiirin somutluğu üzerinde hükümran olmasıdır
> Benim sorunum metafizik. Delilik değil. Akıl da değil.
> Fantastik olan, imge ötesi, düş, öteki yaşam, cennet, cehennem
> Şiir ve somutu anlatacak bir o kadar sözcük
> Olsa olsa somut olan şeylere duyulan aşk vardır yalnızca"

Kendisinin ve çoğu eleştirmenin vurguladığı gibi, *Paris Köylüsü* gerçeküstü nesnenin, gerçekliğin bizzat içinde olduğunu savunduğu için hegelci materyalizme doğru yol alan bir kitaptır. Kitap kısa zamanda ses getirir. Hatta Breton'un kıskanmasına neden olduğu söylenir.

İKİ DOST

Aragon-Breton dostluğu Dünya yazınında yer etmiş anılmaya değer bir yazınsal dostluktur. *Anicet*'deki deyişiyle André Breton'u simgeleyen Jean Baptiste Ajamais "maceranın yönetici dehasıdır" Aragon. sözcüğün tam anlamıyla marksizme yöneldikten ve 1932'de Breton'la olan bağlarını tümüyle kopardıktan sonra, 1968'de şöyle der Breton hakkında:

> "Öyle karşılıklı söyleşmiyorduk biz. Dünyanın en iyi dostlarıydık. Şunun öneminin farkına varmak gerekir: dostluğumuzun özünde kesinlikle "yazınsal" olan şey yatmıyordu. Benim ya da onun yaşadığı olaylar birbirimizin zevklerine, düşüncelerine karışıyordu. Coşkulu insanlardık bizler ve keşfetmeye tutkunduk. Bizim hayatımız bir keşifler yaşantısıydı"[40].

Gerçekten de on-onüç yıl süren bu dostluk, Paris sokaklarından *Café*'lere, değişik dergilerin yazı kurullarında birlikte çalışıp ses getiren yazılara ve bildirilere, gerçeküstücülüğün kuramsal alt yapı çalışmalarından yeni politik arayışlara kadar uzanır. Ama tüm bunların ötesinde, şurası gerçek ki, bu dostluk, öncelikle, iki genç insanın yazınsal dehasını karşılıklı besleyen bir dostluktur. Kuşkusuz karşılıklı yazınsal etkileşimleri olmuştur. Kimbilir bu kıskandırıcı boyutlara da varmıştır. Ama bu dostluğun, etkilenme de olsa, kıskançlık da olsa yazınsal yansımaları araştırılmaya değer bir konudur ve belki bu konuda ileride sürpriz açıklamalar da olacaktır.

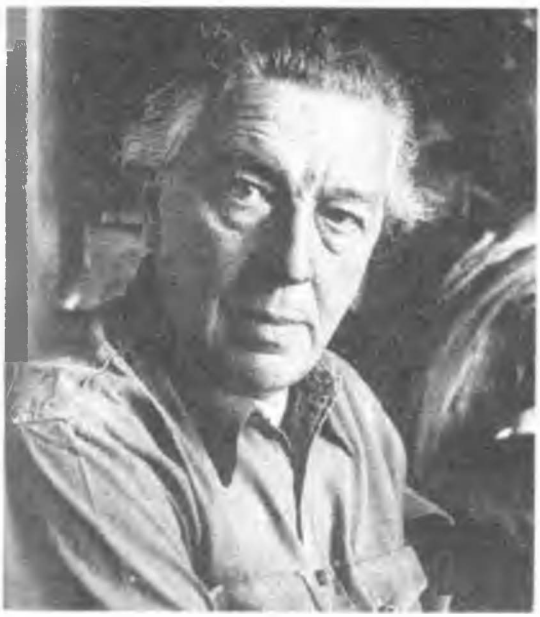
Breton da eski dostu için şunları söyler:

"Aragon bizden farklı karakter ve oluşumda birisiydi. Franços Villon'u modern şairlerin üzerinde tutar ve çağ-

daş şairler içinde de *Alcools*'un yazarı Apollinaire'e ayrı bir önem verirdi. (...) O yıllarda her şeyi okumuştu gerçekten. Her şeyi kanıtlamaya hazır belleği, birçok romandaki karmaşık olay örgüsünü rahatça ortaya çıkarırdı. Benzeri olmayan bir zihinsel hareketliliğe sahipti ve belki de bu yüzden fikirlerinde oldukça büyük bir gevşeklik ama aynı zamanda da etkilenmeye yatkınlık vardı. Coşkulu biriydi ve kendisini hiç esirgemeden dostluğa girişirdi. Kendisi için tek tehlike, o çok fazla olan beğenilme arzusuydu. Çakmak çakmak biriydi...(...) Sersemletir insanı".[41].

Bu iki önemli ismin birbirinden kopmasının temel nedeni, politik olduğu kadar da yazınsaldır. Aragon bu dönemde gerçeküstücü bir görüşle şiirler yazmasına karşın, Fransız koşuk sanatının geleneksel biçimlerini de denemektedir. Kendi deyişiyle "şiirde bir ses arayışı" içindedir ve bu nedenle zayıf ve güçlü tonlarda uyak arayışları vardır. Ama onun bu eğilimi, grupta çoğu zaman eleştirilmesine neden olmakta ve grubun şiir anlayışı bu uğraşlarını örtülemektedir. Nitekim gruptan koptuktan sonra yazdığı ilk şiirleri, ileride de değineceğimiz gibi geleneksel Fransız şiirinin tüm izlerini taşıyacaktır.

A. Breton "Çakmak çakmak biriydi o"

Ayrıca, Breton'un gerçeküstücü grup içinde yazınsal ve düşünsel açıdan nüfuz etme eğilimi, bağımsızlığına

düşkün Aragon için gitgide bir ağırlık olmaya başlar. Öyle ki, gruba yeni katılan isimler (ki bunların çoğu yarının önemli yazarları olacaktır) Breton'a ortodoks bir duyguyla bağlıdırlar ve bu tutumlarını, perspektiflerini yeni belirlemeye başlayan gerçeküstücü grup içinde açıkca ilan etmişlerdir. Aragon yıllar sonra, romana karşı olan Breton'a tepki olsun diye inadına *Paris Köylüsü*'nü yazdığını söyler ve bu yapıt kendisinin gözünde bir romandır[42]. Paris Köylüsü bir bakıma onun roman yazma özleminin kesin kanıtı ama aynı zamanda da Breton'un ve gerçeküstücü grubun koyduğu roman ambargosuna açık bir tepkidir. Gerçekten de, yıllar sonra, Yeni Roman kuramcıları bu yapıtta kullanılan anlatı tekniklerini kendilerininkiyle özdeşleştireceklerdir. Siyasal eğilim açısından, her ikisi de 1920'de kurulan Fransız Komünist Partisi'ne sempati duymaktadır. Devrin genç komünist aydınlarıyla aynı dergide yazarlar. (Örneğin Henri Lefèbvre bunlar arasındadır). Ancak Aragon, burjuva kültürün ağları içinde kalmamak ve daha anti-konformist tavırlar sergilemek amacıyla, kendi deyişiyle "burjuva yazarlar içinde sınıflandırılmamak ve güncel düzen içinde hiçbir sınıf içinde yer almamak kaygısıyla komünizmi seçer" ve 1927'de, Breton, Eluard ve Bunûel'le birlikte partiye üye olur. Ancak bu yıllarda ne marksçılığı iyi bilmektedir ne de komünizmi. Ama gruptan kopuş daha sonra gelecektir.

SONSUZLUĞUN SAVUNMASI

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, Aragon'un, gerçeküstücülerin roman yasağına rağmen, 1923'den başlayarak devasa bir roman yazma girişimi vardır ve bu girişimi dört yıl boyunca devam eder. Ama kendisi bu yıllarda çok önemli duygusal ve düşünsel bunalım içindedir. Bu tarihde Jacques Doucet'ye yazdığı bir mektupta bu girişimini şöyle dile getirir:

"Uğursuz tehlikeli, benim renklerimi taşıyan, ki biliyorsunuz ben öyle pembe tenli biri değilim, bir öykü yazıyorum. Sanıyorum sonunda yıllardan beri karmaşık bir biçimde düşündüğüm şeyi içimde keşfettim, hayatımı dur durak bilmeden karanlığa gömen gelip geçici aydınlığı demek istiyorum. Kusura bakmayın esrarlı konuşuyorum"[43].

Bu mektupta çarpıcı olan, Aragon'daki umutsuzluk tonunun güçlü olması ve "esrarlı" sözcüğü üzerinde durmasıdır. Yine edebiyat tarihçisi Jacques Baron bu romanın hangi karmaşık koşullarda ve nasıl başladığına ilişkin şunları yazar:

"Aragon bizi bir kafe'de saatinden çok önce bekliyordu. Beklerken hiç yayınlamadığı, ancak erotik bir öykü biçiminde bir bölümünü yayınladığı bu büyük roman için bir kaç sayfa yazmıştı. Abartılı, duygusal beklenilmedik bilinmeyen şeyleri dile getiren dizelerdi bunlar. Dinle bak, diyordu ve bu dur durak bilmez çalışmasından şıppadak oracıkta fragmanlar okuyordu. (...) Sanıyorum, *Le Libertinage*'daki öyküler de böyle bir kafe'den ötekine dolaşırken eski gazete kağıtlarının ve kâğıt parçalarının üzerine yazılmıştı"[44].

Aragon, *Sonsuzluğun Savunması*'nın içinde yer alacak olan, en azından öyle tahmin edilen bir başka kısa öyküsü *Cahier Noir* (Siyah Defter) başlığını taşır. Jacques Baron'un sözünü ettiği erotik öykü, ancak Elsa'nın ölümü sonrasında ya-

yınlanan *İrene'in Serserisi* adlı öyküdür. Bu öykünün ilk cümlelerine kulak verelim. Anlatımdaki otomatikliği, olağanüstü gerçeküstücü gerçekliği fark edeceğiz:

> "Uyandırmayın beni aptallar, allah'ın belası, uyandırmayın sakın, ısırırım, kan görüyorum. Bu gün ne iğrenç böyle, bu köpeksilik, durağanlık, çiğlik. Kör denizlere dönmek istiyorum, yeter bu aydınlık, bu sürekli fırtınaların işi ne, gök gürültüleriyle dolu yaşamı yaşatmak istiyorlar bana, kulaklarıma metal saçtan kapaklar takıldı, göğsümün her nefes alış verişi grizu patlaması gibi, madencilerim bunaltı dehlizlerinden fırlıyorlar dışarı, ardı ardına patlamalar, havaya uçmalar isteyenler için. Ama gündüz değil, dinamit bu. Gözkapaklarıma kılıçlar saplanıyor boğazıma da parmaklar (...) Uyuyorum allahın belaları uyuyorum..."

Aragon, 1927'de, Madrid'de, *La Défense de l'infini* (Sonsuzluğun Savunması) adını verdiği ve dört yıl emek harcayarak yüzlerce karakterle donattığı, cinselliği, erotizmi en iyi dile getirdiği ve savaş sonrası kuşağı en iyi betimleyen, kendisinin deyimiyle bir "sefahat'ı ya da bir alem'i andıran, belki de kendisinin bu yıllardaki yazınsal kişiliği üzerine yegâne ipucu olabilecek 1.500 sayfalık bu devasa romanını yakar. (İlginçtir, elyazmaların bir bölümü Nancy tarafından kurtarılmıştır). Bu romanın tüm tutkusu insanı ve toplumu tüm karmaşıklığıyla için için kaynayan derinliğinde yakalamak ve darmadağın olmuş bu iki kavramı dağınıklığı içinde betimlemektir. Ölçülere sığmayan bir

Nancy

Man Ray'in objektifinden Aragon, 1926.

romandır bu. Yazarı da bir bakıma *Anicet*'nin genç yazarıdır. Sevgilisi Nancy Cunard'la gittiği Madrid'de, soğuk bir kış günü, bir otelin odasında elyazmalarını yakarken "otelin kat görevlisi anahtar deliğinden dikiz ederek ısının nereden geldiğini kontrol etmekte ve sevgililerin sevişirken ısınmak için yaktıklarını sanmaktadır"[45]. Oysa Aragon yalnızdır ve kendisiyle savaş halindedir. Müthiş bir bunalım içindedir. Parasal sorunları dizboyudur.

Mutlu bir raslantı ki, *Sonsuzluğun Savunması*'nın bir bölümü, 1986 yılında, Aragon uzmanı bilim adamı Lionel Follet ve araştırmacı Edouard Ruiz tarafından Gallimard yayınlarında yayınlanır. Yıllar sonrasında gelen bu sürpriz çok şaşırtıcıdır ve öyküsü de şöyledir: Aragon'un elyazmalarının bir bölümü, yukarıda belirttiğimiz gibi Nancy Cunard'ın eline geçmiş ve o da bunları Amerikalı bir dostuna vermiş ya da satmıştır. Lionel Follet bizzat Amerika'ya giderek bunların izini sürmüş ve Teksas Üniversitesi İnsan Bilimleri Enstitüsü'nde içler acısı bir biçimde bulmuştur. Altmış sayfa okunabilir durumda, dörtyüz sayfa da kimisi dört parça halinde yırtılmış, bazıları posta pullarıyla yapıştırılmış vaziyettedir. Elyazmalarının bir başka bölümü ise Aragon tarafından yanında çalıştığı Jacques Doucet'ye satılmıştır. (Aragon'un sık sık elyazmalarını sattığı söylenir ve hatta Elsa'nın ölümünden sonra bunu daha sık yapmıştır, o nedenle sık sık yayınlanmamış yazıları, şiirleri ele geçmektedir).

Sonsuzluğun Savunması şiirlerle, yüzün üzerinde değişik durumlarda buluşan karakterlerin serüvenleriyle, zaman zaman otomatik yazı örnekleriyle, felsefesel, metafiziksel, este-

tik düşüncelerle, yazı pratiği ve gerçeklik üstüne önemli kuramsal sorgulamalarla örülmüş bir romandır.

Aragon, bu romana 1923'de başlamış ve 1927'e dek sürdürmüştür. Bu süre içinde hep hayal kırıklığıyla biten aşklar yaşamış ve intihar düşüncesi, tüm gerçeküstücülerde olduğu gibi, yakasını bırakmamaktadır. Romanın yakılma nedeni, onun kişisel aşk serüvenine bağlı olduğu kadar gerçeküstücü grup içinde maruz kaldığı romansal yazı karşıtı düşüncedir de aynı zamanda. Çünkü, gerçeküstücülere okuduğu sözünü ettiğimiz seansdan sonra, başta Breton olmak üzere roman yazmasından dolayı ağır ithama uğramış ve grupta bu romandan bölümler okuması reddedilmiştir. Bu eleştirinin kökeninde, aslında Aragon'un gruptan farklı düşünmesi yatmaktadır. Breton, gerçeküstücülüğün temelinde *irrasyonalizmin* olduğunu savunmaktadır. Oysa, Aragon Hegelciliğe yakındır ve *Paris Köylüsü*'nde bu etki açıkca görülmektedir. (Hegel bilindiği gibi gerçeküstücülerin favori bir filozofudur). O, gerçeküstü olanla gerçek olanın içiçe olduğunu, birbirinden kopamayacağını, ayrılamayacağını düşünmektedir. Lionel Follet bu konuda "Sonsuzluğun Buruk Tadı" başlıklı makalesinde şu saptamada bulunuyor:

> "Aragon'un bu kitabı yazdığı yıllarda filozoflara duyduğu ilgiyi ciddice ele almak gerekir. Bu bağlamda, *Sonsuzluğun Savunması* Hegel'in tanımladığı anlamda, sonsuzluğu bir kitabın sonu içine sıkıştırma düşüyle, anti-hegelci bir görüş olan romanın öykülenmesi boyutunu somut olan şeyle sınırlandırma (*Paris Köylüsü*'nde bunu 'yalnızca somut olanın bilgisi' vardır sözüyle aktarıyordu) düşü arasında bocaladığını görmek gerekir. Bu çelişki, kuşkusuz hemen çözümleneverecek bir çelişki değildir. Ama Aragon, yazı sorununu deneysel bir yöntem olarak ortaya koymaktadır"[46].

VENEDİK'TE ÖLÜM

Aragon, kitabını yakışını izleyen günlerde, 1928 Eylül'ünde Venedik'te intihara teşebbüs eder. Önce, birlikte adım adım Avrupa'yı dolaştığı zengin ve güzel, alımlı, kaprisli, içkiye ve maceraya düşkün, ama aynı zamanda da yazına ve yazınaya tutkun, önemli çeviriler de yapmış olan ve üç yıldır beraber yaşadığı zengin İngiliz kızı Nancy Cunard, Aragon'u zenci bir jazz pianistine tercih edetek kendisini Venedik'in ortasında bırakıp gider. Aragon yapayalnız kalır Venedik'de. Daha önce Paris'de, Breton'un zorlamasıyla ikiyüz franka satın aldığı Braque'ın

« *Braque*

ünlü *Banyo Yapan Kadın* tablosunu, Nancy'e ayak uydurabilmek için satmak zorunda kalmış, parayı beklemektedir. Fakat söz verildiği üzere tablonun parası kendisine ulaşmamıştır. Beş parasız ve sevgilisiz Venedik'in ortasında kalakalmıştır. Bu avare yaşam ve fırtınalı ilişki Venedik dekorunda:

Her şey yalan buna aşk da dahildir
Ve ben bunları Venedik'te
Venedik'te
Venedik'te yazıyorum
Aşk sözcüğünün içerdiği anlam için de
hiç güvenmeyin bana[47]

çığlığıyla intihar girişimiyle noktalanır. Aşırı dozda ilaç alır otel odasında. Ama ölmez. Yarı ölü bir halde bir gondola binerek ve gondolda kusa kusa, tekrar eczaneye koşar, ama eczacı durumundan kuşkulanarak ilacı satmaz. Zar zor oteline ulaştığı ve bir homoseksüelin kendisine yardım ettiği anlatılır. Bir aşk kırgınıdır artık ve beş parasız yalnız başına, tarif edilmez bir boşluk içinde, Paris'deki, anahtarı her zaman kapısının üzerinde bulunan ve dostlarının istedikleri zaman girip yattığı fakirhanesine döner. Pusulası şaşmıştır. Paradoksal biçimde *Büyük Neşe* adını verdiği kitabında, bir dev gülüşüyle *Enkazlarda Haykırılacak Şiir*'i de bu sıralarda yazar:

Tükürelim hadi ister misin
Birlikte sevdiğimiz her şeye
Aşkın suratına da tükürelim
Dağınık yatağımıza
Suskunluğumuza ve mırıldandığımız sözcüklere

Doğal ki Aragon'un 'Nane' diye adlandırarak sevimlileştirdiği Nancy'den söz etmeden geçmek yerinde olmaz. Nancy Cunard'ın babası zengin bir armatördür ve o yıllarda *Cunard lines* olarak bilinen ünlü filonun sahibidir. Paris yaşamının ihtişamına kapılan bu genç kadın, 1923'de gruba katılır. Yazın bilgisi geniş, biraz da eksantrik olan bu ingiliz kadın aynı zamanda şairdir de. Hatta Aragon'un Lewis Carol'dan *La Chasse au Snark*'ı çevirmesine yardımcı olduğu söylenir. Aristokrat tavrı, macera arayış tut-

kusu, sıradışı giysi ve makyajı, alkole düşkünlüğü, acımasız alaysı diliyle dikkat çeker. Ama aynı zamanda İspanya'daki savaşa, Amerikan zencilerinin davasına, ırkçılık karşıtı görüşlere "kendince" içten ilgi duyan bir yeni kadın tipidir de. Aragon'la olan aşk serüveni, kolunda taşıdığı onbeş yirmi bileziği her gece çıkarıp sabah takmasına yardım edecek bir adam aradığı ve Aragon'un da buna talip olduğu söyleşisiyle başlar. Birlikte İspanya'yı, Hollanda'yı, İtalya'yı, İngiltere'yi, Almanya'yı, neredeyse tüm Avrupa'yı dolaşırlar. Tam bir bohem yaşam sürerler. *Bitmemiş Roman* şöyle şiirleştirir bu yılları biraz da dokunaklıca:

Konuş konuş, iç danset gece güne dönüşene dek
Bulunurdu elbet birisi bizi barda yerden toplayacak
.....
Akıp gidiveren şeylerden zevk alıyordu o yalnızca
bense zamanın rengiydim
Ile Saint-Louis[48] bir durak yeriydi yalnızca onun için
Hep başka yerlerden söz ederdi ben de hayale dalarak
dinlerdim
Sanki denizdeki bir kabuklu gibi

Bir kadın portresi ki içine taşımış evreni ta uzaklardan
Semt değiştirirdik Paris'de gömlek değiştirir gibi
Işık kadından gelir geceye de sabahtan
Onunla kesinlik kazanır her şey

Yalnız hemen belirtelim, bu geziler Aragon için farklı renklerle, farklı seslerle buluşmasına da vesiledir. Berlin'de Picabia'yı tanır. İtalya'da fütüristleri. İspanya'da Goya'yı ve diğerlerini. 1927'ye gelindiğinde bu keşifleri kafasında biçimlenmiştir ve etkisi yıllarca sürecektir. Ama Nancy yeni erkeklere takılmaktan da vazgeçmez[49].

Ama aynı Aragon, bir ay sonra, Paris'de bir gün önce Mayakovski'yle tanıştığı *La Coupole*'de Elsa'yla karşılaşır ve birlikte yaşamaya başlarlar.

KOMÜNİZME DOĞRU

1929'a gelindiğinde, Wall Street krizi başlamış, Troçki sürgüne gönderilmiş, onun sadık izleyicisi Breton, (1938'de Troçki Meksika'da sürgündeyken onunla buluşmuştur) *İkinci Gerçeküstücü Bildiri*'yi yayınlamıştır. 1930'da Almanya'da Naziler iktidara gelirken, Sovyetler Birliği'nde topraklar köylülere dağıtılmış, bu arada Mayakovski intihar etmiş ve Aragon da Harkov'da Devrimci Yazarlar Kongresi'ne katılmak için Sovyetler Birliği'ne gitmiştir. Bu gezisinde, kafası otomatik yazının esintileriyle dolup taşmışken, Apollinaire'in *Bir Aşk Kırgınının Türküsü*'nün yelleri eserken, komünist rejimin makinelerini görür. Dönüşünde gerçeküstücülerle bağlarını koparması an meselesidir.

Sanki tarih birden hızlanmıştır. Bunûel *Altın Çağı*'nda, Roosevelt A.B.D. Başkanı ve Naziler iktidarda iken, Aragon katıldığı Harkov Konferansından *Kızıl Cephe* şiiriyle döner ve şiirinde Fransız güvenlik güçlerine, sosyal demokratlara, burjuvalara "ateş" diye seslenir. Stalin rejiminin eylemlerini tumturaklı bir dille göklere çıkarır. Öldürmeye teşvik suçundan polis tarafından aranır. Başta Breton, Eluard ve Soupault olmak üzere, birçok yazar bildiri imzalar protesto için. Olay basında "Aragon Olayı" diye ünlenir ve bir ay kadar devam eder. Gerçeküstücü grupta ilk kez "Şiir ve Eylem" konusu gündeme gelir. Nihayet 1932'de, Komünist Partisi kısa bir basın bildirisiyle "Yoldaş Louis Aragon'un gerçeküstücü grupla bir ilişkisi kalmamıştır" duyurusunu yapar ve Aragon da bunu doğrular. Böylece gruptan tümüyle kopmuş olur.

Gerçeküstücü grup bir "bildiri" yayınlar hemen "*Paillasse*" diye. Sözcüğün anlamı "ot minder"dir, ama halk dilinde de "herkesle yatan karı" anlamına gelmektedir. Eluard ise "Sertifika" yazar kendisine Lautréamont'dan bir alıntıyla: "Ateş olsan cürmün kadar yer yakarsın" gibilerden. Ama o da birkaç

yıl sonrasında *Halk Cephesi*yle birlikte onunla aynı partide buluşacaktır.

Tüm bunlara karşın Aragon'a inanmak gerekirse, Breton bu dönemde hem kuramsal bilgi hem de eylemsel açıdan kendisinden daha çok "komünisttir", hatta devrimciliği ve Marx'ı kendisinden daha iyi bilmektedir. Ama garip ki kendisi bir daha ayrılmamak üzere Komünist Partisi'nin saflarındadır. Oysa bu yıllarda kendisinin deyişiyle "partide kalabilmek için deli olmak gerekirdi. İnanılmaz bir aydın düşmanlığı vardı partide. Ben de deliydim zaten"[50]. Kaldı ki "Kızıl Cephe" şiiri, aslında sosyalist olmak isteyen genç bir gerçeküstücü şairin şiiridir:

> Üzerinde şişeler dizili halılar serilmiş yerlere
> Rahat etmesi için aristokrat kıçları
> Ve çarpmaması için hayatın güçlüklerine
>
> Ateş Léon Blum'a
> Boncour Frassard Decat'ya ateş
> Ateş sosyal demokrasinin bilgin ayılarına"

Aragon'un Moskova seferi sonraki yıl da devam eder. Hatta bu kez altı ay kadar kalır. Dönüşünde *Hurra Ural*'ı ve *Kızıl Çocuklara* şiirini yazar. Daha sonra da *Persécuté Persécuteur*'ü. Elsa Rusyalı olduğu için Moskova seferleri Aragon'un birçok şeyi keşfetmesine, yeni dostlar edinmesine olanak tanıyacaktır. Nitekim Rusça'yı kısa zamanda öğrenecek ve hatta ileride çeviriler yapacaktır.

Aragon'un gerçeküstücülükle bağlarını koparması dünya yazın tarihinde önemli bir olaydır. 1930'da Harkov'a giderken Sovyetler Birliği hakkında fazla birşey bilmemektedir. Ancak şaşkına dönmüş bir vaziyette Paris'e gelir. Kongre'de sömürgeci politikalar, Uzak-Doğu'daki kıyımlar, İspanyol Cumhuriyetçiler, ülkelerin bağımsızlığı ve özgürlüğü gibi konular tartışılmıştır. Sözünü ettiğimiz *Kızıl Cephe* şiiri, gerçeküstücülerin şiire egemen olduğu bir dönemde, eylem şiiri tartışmasını ve haliyle şiirin eylem olarak işlevini gündeme getirir. Breton, şiirin asıl işlevinin bütüncül bir devrim yapmak olduğunu ve Stalin'in psikolojik düzlemde insanı özgürlüğüne kavuşturma gibi bir kaygısı olmadığını düşünmekte, öncelikli olarak insanlık durumunun değişmesi gerektiğini dile getirmektedir. Aragon

ise, insanın toplumsal konumunun değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. O, bir bakıma, bireyci antikonformizmle bağlarını koparmaktadır. Ama tüm bunlara karşın seçtiği yolun kendisini nereye götüreceğinden de emin değildir. Artık yeni bir rol üslenmiştir ve yeni bir öğrenme dönemi başlamıştır.

ELSA

Gerçek adıyla Ella Kogan, 1896 Moskova doğumlu, aydın bir musevi ailesinin kızıdır. Ünlü dilbilimci Roman Jakobson'un çocukluk arkadaşı olup onbeş yaşındayken aileye giren Mayakovski'yi tanımıştır. Genç yaşında rusça bir iki öykü yayınlamış ancak pek ilgi çekmemiştir. 1917'de, henüz yirmibir yaşındayken Rusya'ya askeri bir misyonla Bolşeviklerle ilişkide bulunmak üzere gönderilen Fransız subay André Triolet tarafından kendi deyimiyle "kaçırılmasına müsaade ederek" evlenir ve Ella Triolet adını alır. Kocasıyla Sibirya'dan Çekoslovakya'ya, San Francisco'dan Tahiti'ye dek uzanan birkaç yıllık kısa bir yaşam sürer. 1923'de eşiyle Paris'e döner ama kısa bir süre sonra ayrı yaşamaya başlarlar. Bununla birlikte, eşinin soyadını kullanmaya devam eder. Büyük kız kardeşi Lili Brik, sanat-yazın dünyasında etkin bir isimdir. Yayıncılıkla uğraşmakta, çeviriler yapmaktadır ve aynı zamanda başkasıyla evli olmasına rağmen Mayakovski'nin sevgilisidir. Elsa da Paris'de Montparnasse'a yerleşir. 1925 ve 1926'da yazdığı *Tahiti'de* ve *Dağ Çilekleri* adlı kitapları Rusya'da yayınlandığında, Gorki'nin ilgisini çeken genç bir yazardır.

Aragon bu yıllarda, hem yazdıklarıyla, hem de ilginç kişiliğiyle "moda" bir adamdır. Birkaç şiir kitabı ve *Anicet, Paris Köylüsü* gibi anlatı türü ilginç kitaplar yazmıştır. Ayrıca, *Kızıl Cephe* şiirinden ötürü polis tarafından aranmakta ve adı basında sık sık "züppe yazar" olarak geçtiği için tanınmaktadır. Elsa, anılarında şöyle anlatır bu karşılaşmayı:

> "*Paris Köylüsü*'nü okuyunca hiçbir şeyin bana bu kadar yakın, bana ait ve rusçada söylendiği gibi bu kadar benimle akraba olmadığını gördüm. Bunu yazan adamı tanımak istemiştim. Seninle karşılaştım"[51].

Aragon'nun bu sıralardaki ruhsal durumunu kendi ağzından dinleyelim:

Elsa - 1930

"Seni sevmiyordum. Tahayyül edebiliyor musun? Seni sevmiyordum. Belki bana çok naziksin diyeceksin, ama seni hiç görmemiştim, seninle hiç konuşmamıştım, varlığından haberdar değildim. (...) Senin gözünde kimdim ki zaten? Benim bir kitabımı okumuştun alt tarafı, ve bir arkadaşıma beni tanımak istediğini söylemiştin. (...) Ben de tamam, tanıyalım bakalım bu kadını demiştim. Akşam beş çayı için bir değişiklikti benim için. Biliyorsun, bu sıralar-

da sana bir alman kadına aşık olduğumdan söz ediyordum. Benim gibi bir Alman işte. Artık hiçbir kadını sevemeyecek erkek rolündeydim. O ingiliz kadından sonra. (...) Sana belki hayatımda ilk ve son kez *Madame*, dedim"[5].

Fakat Kasım 1928 karşılaşmasının yakın tanığı André Thirion Illa'yı başka bir çerçevede anlatır:

Mayıs '68 Hep kostümlü ve kravatlı.

"Montparnasse'da, Ilya Ehrenbourg'un grubunda, her gece onlarla birlikte *La Coupole*'de oturan kısa boylu, kızıl saçlı, dar bluzlu, ne güzel ne de çirkin, yüz hatları ciddi, fazlasıyla girişken, hatta yapışkan bir kadın vardı." Yine ona göre, bu kadın, "vefasız bir İngilize ve güzel Almana iyice tutkun olan bu parlak züppe yazarı tavlamak için

makyevelimsi bir strateji geliştirdi ve onu Mayakovski'nin onuruna düzenlenen bir akşam yemeğinde ve o gece boyunca patavatsızca tahrik etti. Onu önce kadın arkadaşlarından kopardı, sonra da gerçeküstücü gruptaki arkadaşlarından"[53].

Tüm bunlara karşın, André Thrion, Elsa'nın desteğiyle ve moral gücüyle Aragon'un çağın en büyük yazarlardan biri olduğunu da yadsımaz.

Aynı karşılaşmayı başka tanıklar başka türlü anlatırlar. Şöyle ya da böyle, tanışmalarından hemen sonra, sözünü ettiğimiz fakirhanede bir daha ayrılmamak üzere birlikte yaşamaya başlarlar. Yaşamı farklılaşmaya başlamıştır Aragon'un:

Deniz kıyısındaki bir çakıl taşı gibi buldun beni hani
eğilip alınır ya yerden
Kayıp bir eşya gibi kullanma yönergesi bilinmeyen
Bir yosun gibi büklüm büklüm sürüklenmiş kıyıya
Bir buğu gibi vurur pencereye başlar beni içeri alın
diye yalvarmaya
.....
Senin karşına çıktım işe yaramaz bir söz gibi gecenin
karanlığında[54].

Elsa bir arkadaşıyla La Coupole'de, 1928

MİLİTAN BİR YAZAR

Aragon, 1932'de, gerçeküstücülerle bağlarını tümüyle koparıldığında Dünya yeni olaylara gebedir. Örneğin Hitler, 1933'de, Almanya'da şansölye olmuş, Sovyetler Birliği'nde ise o meşhur açlık ortalığı kasıp kavururken, resmi politikanın piyon aydınları toplumsal gerçekçilik tezinin kuramsal yapısını belirginleştirmeye başlamıştır. İspanya'da sivil savaş, Paris'de aşırı sağcı şiddet olayları tırmanmaktadır. Aragon'un yaşamında üç tutku egemendir artık: Elsa, S.S.C.B., ve Fransız Komünist Partisi. Bir süre Elsa'yla bohem sanatsal yaşam devam eder. Ama zamanlarının en dirik yanını Sovyetler Birliği'nde yaşarlar ve "komünist evrene" Moskova'da tanık olurlar. 1934-35-36 yılları S.S.C.B'ni tanımayla geçer neredeyse. Aragon *Bitmemiş Roman*'da şöyle anlatır S.S.C. B.'de gördüklerini:

Boyasız yıkıntılar gördüm duvarlarla çevrili kullanılır
ev diye
Apartmanlar gördüm bir açlık gibi paylaşılan
Şans eseri bulunan bir ekmek parçası gibi ve
koridorlarda boğuk öksürükler
Kapıp kaçmalar diz boyu paravanalar çığlıklar ve bitler
Yıllardan beri süren her şeyden yoksunluğu gördüm
....
Yine de bir ışık çiğliği vardı o geçen zamanın içinde
Açıklamaya kalkışmayacağım bu mucize nasıl oldu diye
Hayatımda ilk kez gördüm insancıl yüzleri
Tanımadığım insanların karşımda iç titreştiren
sözcüklerini
Sanki somut rabbani bir vahiy inmişti gökyüzünden bana
Bir gün sağırlara da öğretilebilecek bir müzik gibi

Paris yaşamı ise, Aragon-Elsa çifti için sıkıntılı geçer ve

aslında bu sıkıntılar İkinci Dünya Savaşı bitimine dek devam eder. Çift üç yıl boyunca Elsa'nın kendi elleriyle yaptığı ve Aragon'un da pazarlamacı olarak sattığı kolyelerin gelirleriyle geçinir. Öyle ki, André Thrion, Aragon'un, kolyelerin bulunduğu valizi yüklenerek, gerçek bir pazarlamacı edalarında Paris'in antikacılar sokağında büyük bir ustalıkla bunları sattığını anlatır. Elsa daha sonra üç yıl kadar sekreterlik hizmetlerinde çalışır. "Elsa Vals Ediyor" şiiri bu yılların güzel bir anısıdır.

Takılar yapardım kentte satmak için akşamları
Her şey kolyeye dönüşürdü Opera da ellerinde
Kumaşlar bezler ve kırık ayna parçaları
Bir zafer kazanmışlığı güzelliğindeydi bu kolyeler
Gözlerinize inanamayacak kadar güzel Elsa vals ediyor ve vals edecek

Satmaya gidiyordum onları New York'lu satıcılara ve başkalarına
Berlinlilere Brezilyalılara ve Ankaralılara
Bu ashyok mücevherler senin usta parmaklarının ucunda
Bir çiçeğe benziyorlardı taştan çakıldan yapılmış olsalar da
Rengini taşıyorlardı çünkü senin Elsa vals ediyor ve vals edecek

Sonra hayat kızgın topukları üzerinde dansetmeye başladı
Şimşekler çakıyordu neon lambalarda
Ateş atlarının kişnemeleri geliyordu uzaktan
Sanki arabalarında fırtına taşıyorlardı
Jazz artık akordeonu verip karşılığında davul almaktı

Duvarda [illegible]

Ayrıca, çiftin partiyle başlayan yeni yaşamının ilk ayları da oldukça zor geçer. Aragon, en kıymetli dostlarını yitirmiş, yarının ünlü yazar ve ressamlarının toplandığı gerçeküstücü gruptan kopmuştur. Ama bu kopuş için, ne öncesinde ne de sonrasında, hiçbir zaman hiçbir kimseyi suçlamamıştır, çünkü kendisi öyle istemiştir. Yeni bir dünya görüşünün içinde olmak ve yeni bir düşünsel yaşama alışmak zorundadır ve bunu da yüreğiyle, düşüncesiyle yaşama ve yapma vaktidir. O halde proleterlerle yanyana omuz omuza çalışmalıdır. 1933'de, otuz beş yaşına geldiğinde, partinin yayın organı *Humanité* gazetesinde genel haber muhabirliğini yapmaya başlar. Ekmeğini emeğiyle kazanmak için militan gazeteciliğe soyunur. Gazetecilik süreci, parti organlarını, sendikaları, işçileri, kısacası üretim ilişkilerini yakından tanımasına olanak tanır. Muhabirlik mesleğinin tüm eziyetlerini yaşar. Partinin genel sekreteri Maurice Thorez'in dikkatini çeker. Halkevi örneği bir merkezde (Maison de la Culture) Devrimci Yazarlar Derneği üyeleriyle etkinlikler düzenler.

Gerçek Dünya serisinin ilk romanı *Basel'in Çanları*'nı bu yıllarda yazar. Bu roman, Aragon'un *Anicet, Paris Köylüsü, İrène'in Serserisi* gibi dada ve gerçeküstücü yapıtlardan sonra yazdığı ilk gerçekçi romandır ve kaleme alınırken biçem ve düşünsel sorunların gerektirdiği değişim için epey zorlandığı bir yapıttır. Ama roman aynı zamanda Yeni Zamanların türküsüdür de. Bundan sonra Aragon, Toplumu, Değişimi, Devrimi ve Kadını türküleyecektir artık. Romanın son bölümü Clara başlığını taşır. Bu büyük sosyalist militan kadın Clara Zetkin'dir. Derin, aydınlık güzel bakışlı bu militan sosyalist kadının Basel Kongresi'nde görünmesiyle, Aragon'un gözünde kadının zayıf olduğu önyargısı aşılmıştır. Clara romanda umudu ve kadının gelecekteki işlevini simgeler. İşte genç komünist Aragon'un kararı:

"Modern zamanların kadını doğdu ve ben onu türkülüyorum. Bundan böyle de onu türküleyeceğim."

Bu roman Aragon'un düşünsel açıdan hangi noktaya ulaştığını göstermesi nedeniyle anlamlıdır. Roman 1900-1912 yıllarının Fransa'sının kroniğini çizmeyi hedefler: büyük sermaye ve sanayi kesimlerinin tutumu, kuruntulu aristokrat sınıf, acımasız polis devleti, anarşistler ve onların karşısında sömürülen ve sömürü düzenine başkaldıran yoksul işçi sınıfı. Paraya dayalı toplum düzeni kadınları yozlaştırmakta ve insanın insana olan saygısını öldürmektedir. Örneğin romanın anarşist ruhlu, ve gerektiğinde anarşist eylemler içinde yer alan kadın kahramanı Catherine, sonunda lükse olan düşkünlüğünden dolayı fahişelik bile yapar ve yozlaşma sürecine girer. Sonuçta yaşamı trajik bir sona doğru yol alır. Buna karşılık onu intihardan kurtaran Victor, militan bir sendikalı işçidir ve davası işçi sınıfının insanca yaşamasıdır.

Aragon'un 1934'de yayınladığı *Hurra Ural* ve "Yaşasın Gestapo" dizileriyle biten *Persécuté Persécuteur* adlı şiir kitapları ise, yeni komünist olmuş birinin ruhuyla yazılmış olsalar da, özünde gerçeküstücü dönemin izlerini taşır:

Rüzgârla dans eden bu buğdaylar
Topraktan ve insanlardan doğmuştur
Kaça satılıyor kaça satılıyor
Kaça satılıyor toprak insanlara

Fransa'da hem toprak hem insan satılır
İnsanlara değil hem de patronlara
Kaça satılıyor kaça satılıyor
Kaça satılıyor hayat insanlara

Bu arada birçok kez Sovyetler Birliği'ne gider. Daha sonra 1933'de, Paul Vaillant'la *La Commune* adlı dergiyi çıkarırlar. Aragon tüm zamanını Fransız Komünist Partisi'nin kültür politikasını belirleyen bu dergiye ayırır. Paul Nizan'la birlikte derginin yönetimini üslenirler. Antifaşist direniş için, İspanyol Cumhuriyetçileriyle dayanışma için sol aydınlara seslenen etkili bir dergidir bu. İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu dergide yazar ve derginin düzenlediği değişik kongrelerde birincil derecede örgütçü kişidir.

1936'lara gelinirken Fransa'da Halk Cephesi coşkuları yaşanmaktadır. Ama aynı zamanda André Gide Sovyetler Birliği'nden dönmüş ve Stalin rejiminin ikiyüzlülüğünü anlatan önemli bir kitap yazmıştır. Ama Aragon defalarca Sovyetler Birliği'ne gitmesine ve artık Rusçayı çok iyi bilmesine karşın ağzını açmamakta ve yolun yolcusu olarak coşkuyla yoluna devam etmektedir. Hatta *Sosyalist Gerçekçilik* adlı kitabında şu cümlelere raslanır:

"Tarihin öyle bir anında yaşıyoruz ki, insanlık, maymunun insana dönüştüğü döneme benziyor; biz sınıflı toplum insanından, insanın insan tarafından sömürüldüğü zamandaki insandan, sınıfsız toplum insanına geçiyoruz; Tarihin öyle bir anında yaşıyoruz ki, proletarya adıyla yeni bir sınıf, örneği benzersiz yücelikte tarihsel bir işlevi üsleniyor; insanın insan tarafından eğitimi ve zamanımızın toplumsal maymununun geleceğin sosyalist insanına dönüşmesi için"[55].

Paul Nizan

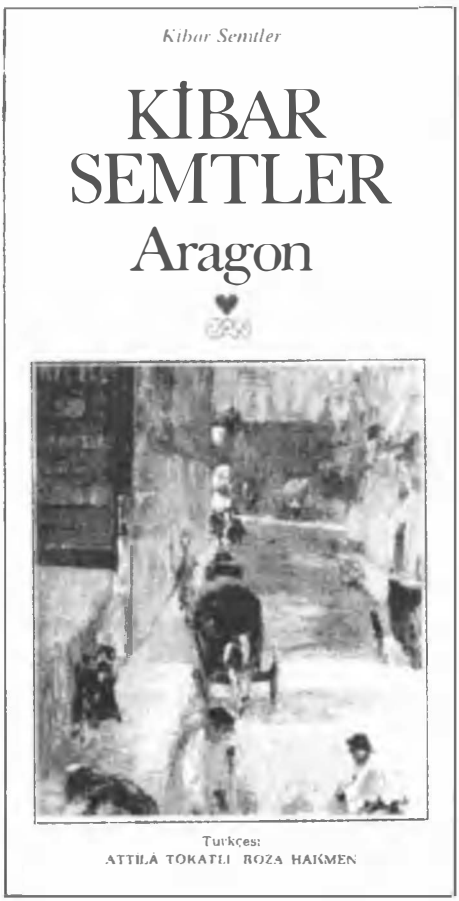
Üstelik eskiden olduğu gibi ne hamisi vardır, ne de yazarak kazandığı para. Maaşlı bir gazetecidir. Kendince de gerçekçi romanlar yazmaya başlamıştır. Ama asıl patlamasını 1936'da Sovyetler Birliği'ne yaptığı gemi yolculuğunda son noktayı koyduğu *Kibar Semtler*'le yapar. Renaudot ödülünü kazanan bu romanla

"Gerçek Dünya" diye adlandırdığı seriyi başlatır. Artık yazı pratiği açısından gerçeküstücü yazından net bir biçimde uzaklaşmış, toplumsal, siyasal olayların içine kapanarak bir zamanlar kendisine yasaklanan roman yazma istemini mutlulukla pratiğe dökme olanağı bulmuştur. Partisinde önemli görevler üslenir: 1935'de *Kültürün Savunulması* başlığını taşıyan uluslararası bir kongre düzenler; Cumhuriyetci bir İspanya için aydınların düşünsel dayanışmasını örgütleme uğraşına girişir. Zaten yukarıda alıntı yaptığımız *Sosyalist Gerçekçilik* (1935) kitabı Sovyetlerden gelen yazınsal kuramsal esintilerin etkisiyle bir kuramcı havalarında yazılmıştır.

Komünist Parti bünyesinde kuramcılığın ne kadar önemli olduğu düşünülürse, Aragon'un, sol aydınların orkestra şef-

liği rolünü üslendiğini söylemek abartma olmaz sanırım. 1937'de kurulan *Ce Soir* adlı gazetede önemli yazılar yazar. Hemen belirtelim, Aragon bu gazetede anılmaya değer bir serüven yaşar. 1940'da, Hitler'le Stalin'in imzaladığı ateşkes antlaşması için olumlu bir yazı yazınca gazete kapatılır ve Aragon Paris'deki Şili Elçiliğine sığınır ve ilginçtir, burada, *Les Voyageurs de l'imperiale*'i tamamlar. 1948'de yeniden aynı derginin başına geçtiğinde, bu kez yazılan politik bir haberden dolayı yurttaşlık hakları elinden alınır. Ama sonra iade edilir.

"GERÇEK DÜNYA" ROMANLARI

Aragon'un *Gerçek Dünya* başlığı altında topladığı beş romanı *Les Clôches de Bâle* (Basel'in Çanları-1934), *Les Beaux Quartiers* (Kibar Semtler-1936), *Les Voyageurs de l'impériale* (Üst Kat Yolcuları-1939'da yazılmış 1942'de yayınlanmıştır), *Aurélien* (Aurélien-1944), *Les Communistes* (Komünistler-1949-51; 1966'da yeniden yazılmıştır).

1889-1930 yıllarının Fransa'sının kroniğini içeren yaklaşık beşbin sayfa tutarındaki bu romanlarda, Aragon'un, insanı ve toplumu yozlaştıran Para, zaman zaman dramatik boyutlara ulaşan Aşk, insanlığın geleceği olan Mutluluk üzerine derin bir felsefel düşünmeye daldığı gözlenir. Özde yatan istemi ise Dünyanın değişmesi gerektiğidir. *Les Cloches de Bâle*, önce de değindiğimiz gibi modern zamanların kadınının romanıdır. Kadın kahramanlardan Diane yozlaşmaya boyun eğer, ancak Catherine sömürü düzenine karşıdır ve anarşistliği seçer. Yine de çelişkilerin farkındadır. Clara da söylediğimiz gibi modern militan kadın karakterdir.

Les Beaux Quartiers ise hem toplumdaki bireyleri ve onların duygularını parçalayan Paranın ve sermayenin gücü çerçevesinde, hem de taşra burjuvazisi kökenli iki genç Edmond ve Armand'ın toplumsal ve düşünsel eğitimi çerçevesinde kaleme alınmış bir romandır. Edmond babasının gönderdiği harçlıkla tıp eğitimi gören ve şiiri seven bir gençtir. Ama sosyeteyle tanışınca bu coşkusunu yitirir. Gerçek dünya içinde kendince hayal ettiği bir dünyanın içine girer. Kibar semtlerin içinde kendisine toplumsal bir yer edinerek insani saygınlığını yitirir. Küçük kardeşi Armand ise, dün dindar ve rahip olmaya karar vermiş, ama sonra tiyatronun ihtişamına kapılıp özgürce yaşamaya kalkan ama açlığı ve sefilliği tanıyarak Paris sokaklarında yitip giden bir karakterdir.

Les Voyageurs de l'impériale Aragon'un romanları içinde belki de en yaşamöyküsel olan romandır. Romanda, 1889-1914 yılları arasında yaşamı anlatılan Pierre Mercadier büyükbabası Fernand Toucas ve Louis Andrieux'nün kişiliklerini yansıtır: Ailesini tanımadan terk ederek zengin olunca dünyaya yabancılaşan, aşkı ve sevgiyi yadsıyan, dış ülkelerde parasını tüketen ve sonunda beş parasız kalınca, pansiyonda kalan torunu Jeannot'yu Boulogne Orman'ında görmeye giden trajik bir karakterdir. Oğlu Pascal ise, babasının aileyi terk etmesinden sonra, Etoile semtinde pansiyon işleten ve annesiyle kızkardeşine bakmak zorunda kalan biridir. Ancak o da sevgisizlik ortamında yitip gidecektir. "Hayat, bıraktığı izleri silmek için kendisinin arkasında gizlice sürten bir gezgindir" Roman, devrin sendikalaşma hareketlerinin, Law sistemiyle gelen modern toplum imajı dekoru içinde, insanın yalnızlığını ve iletişimsizliğini, kadın erkek çiftinin dramını, tarihin egoistler tarafından nasıl yazıldığını sergiler.

Aurélien ise bu seride yer alan ve Aragon'un anlatı tekniği açısından doruk noktaya ulaştığı, bugün çağdaş eleştirmenler tarafından halen çözümlenen belki de en önemli romanıdır. Konusu Birinci Savaşın yitik çocuklarıdır. Romana adını veren Aurélien Leurtillois, Drieu La Rochelle'in ve Aragon'un izlerini taşır. Aragon, bu romanı yazarken Colette'in (Aragon'un en çok sevdiği yazarlardan biridir) *La Fin de chéri* adlı romanından etkilendiğini ve Elsa'nın *Beyaz At* adlı romanının bir takıntı derecesinde kendisini sarmaladığını söyler.

Aurelien gençliğini cephede tüketen, "ne sevmeyi ne de yaşamayı bilen" biridir. Garipliğiyle ilgisini çeken taşralı bir eczacıyla evli Bérénice'e tutulur. Ancak Bérénice, onun varlığından vazgeçemeyeceğini hissettirdiği gibi aynı zamanda da ondan uzaktır. Anlaşılmaz bir biçimde kendini beklenilmedik bir anda bir dada şaire teslim eder. Aurélien bu olanaksız aşkı unutmak için geziye çıkar. "Savaştan nasıl çıktıysa aşkından da öyle çıkmıştır" 1940 hezimetinin dekoru içinde, Aurélien, Bérénice'in bulunduğu kasabaya gelir. Hayatının şiiri olan bu kadınla tesadüfen karşılaşır. Zaman, yaş hiç unutturmamıştır onu. Bérénice bir Alman kurşunuyla ölmeden önce, Aurélien'e, gönlünün ona, tüm insanların bedbahtlığına ve hatta Aurélien'in küçümsediği Kızıllara bağlı kaldığını söyleyerek ölür. Roman hüzünlü bir kuşağın çelişkilerini yansıttığı kadar, aşk duygusunun insanın içinde nasıl kristalleştiğini, rasyonel bir

açıklamaya indirgenemeyeceğini dile getirir. Suzanne Ravis'e göre *Aurélien* "dolaysız bir yazıdır"[56].

Les Communistes (Komünistler) Fransa'nın işgal yıllarını, tarihsel belgelerle, gün vererek yaşanılan önemli siyasal sorunlar çerçevesinde dile getiren tarihi bir fresk özelliğindedir ve bir tarihçi bilinciyle yazılmıştır. Şubat 1939'dan, haziran 1940'a dek uzanan tarihi içeren bu roman, İspanya'da Cumhuriyetçilerin Franco tarafından ezilmesinden yeraltı mücadelesine, küçük taşra kentlerindeki Komünist direnişçilerden, Almanların Fransa içinde ilerleyişlerine ve Paris'in düşüşüne kadar olan zamanı komünist mücadeleci karakterler çerçevesinde zaman zaman destansı bir anlatımla betimleyen iki bin sayfalık önemli bir tarihsel romandır.

1939 eylülünde "sabah savaş başlamış ve Paris hâlâ bunun farkında değildir" Çoğu Fransız, Fransa'da da, İspanya örneği "güçlü bir rejim" kurulsun istemekte ve bu düşünce yavaş yavaş patronlar çevresinde yaygınlaşmaktadır. Bu arada Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmış, ama "bu antlaşma, Daladier Hükümeti için komünistlere ve Partiye karşı bir propaganda malzemesi olmuştur" Partilerinin kapatılmasına ve milletvekilerinin tutuklanmasına rağmen, yurtsever komünist direnişçiler yeraltında mücadelelerini sürdürmektedir. Almanya, önce Finlandiya, sonra Belçika ve Hollanda'yı işgal edip Fransa'ya girerken, Fransız generaller birbirlerini suçlamakta, hükümet bolşevik korkusu yaymaktadır. Mayıs 1940'da Paris düştü düşecektir. Hükümet bu kez Moskova'dan yardım dilenecek duruma gelmiştir. Ama müthiş bir göç de vardır ülke içinde. İki yıldır yapılan sözde hükümet değişiklikleri bu kez Pétain ve Weygand'la örtülenir. Almanya, zaferini ilan etmek üzeredir. Naziler Fransa'yı talan etmiş, Dunkerque bombardımanıyla ülke artık bozguna uğramış ve Hitler'e teslim edilmiştir.

Tarihsel Roman ve Aragon

Aragon *Komünistler*'i yazmayı tasarlarken, kafasında 1920'lerde, bir "sefahat'i" ya da bir "alem'i" andıran *Sonsuzluğun Savunması*'na benzer bir roman düşü kurmaktadır. Bu roman, o ana dek yazdığı romanlardan farklı bir roman olmalıdır. *Sonsuzluğun Savunması*'nı yazarken felsefel, cinsel, estetik anlamda darmadağımklığı dile getirecek bir roman düşü kurarken, bu roman istemi *Komünistler*'le toplumun sürekli

darmadağınıklığı düşüne dönüşür. Kendi deyişiyle "sürekli tarihsel bir sefahat'i" betimleyen bir roman yazacaktır. Ama bu kez romanın konusu tarihsel gerçeklik olacaktır. *Sonsuzluğun Savunması*'nda olduğu gibi fantazmaya dayalı bir insanlık gerçekliği değil.

Bu duygu ve düşünceyle *Komünistler*'i kaleme alırken özenli ve gerçekçi bir bakış açısıyla tarihsel belgelere başvurur ve bu roman gerçek belgelere dayandığı için de tarihsel bir romandır. Yüksek finans çevrelerinden zengin burjuvazi kesime, küçük mağaza sahiplerinden bankacı, emekli, öğrenci, köylü kesime dek uzanan bir çerçevede, marksist bakış açısıyla insanın insan tarafından nasıl sömürüldüğünü konu edinen, olayları oluşum süreçleri ve sürekliliği içinde günbegün yakalamaya çalışan, bu tarihi bozgunun egemen güçlerce nasıl manipüle edildiğini ve halka nasıl antikomünist bir zihniyet aşılandığını sorgulayan, 1936 Fransız Halk Cephesinin zaferi karşısında komünizm korkusuyla Hitlerci zihniyete sempati duyan ve hatta işbirlikçiliğe soyunan patron kesimini tarihin oluş sürecinde tanıklık eden önemli bir romandır. Ama aynı zamanda da komünist yurtseverlerin direnişini yücelten, yurdun acılarını onlarınkiyle özdeşleştiren bir sevgi ve direniş romanıdır da. Ama *Komünistler*, Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında yayınlandığı için, yazık ki Parti'ye övgüler düzen roman gözüyle bakılmış ve belki de bu yüzden Aragon'un "Gerçek Dünya" serisi içinde ayrı bir değer verdiği bu romanın romansal değeri politik basit bir düşünceye indirgenmiştir.

Yukarıda da açıkladığımız gibi, *Komünistler*, o korkunç yıllarda gerçek anlamda yaşanılanları dile getirmektedir. Yaşanılan tarihsel gerçeklik, ölümün ve bozgunun egemen olduğu bir gerçekliktir. Şair Aragon, nasıl ki Direniş dönemi şiirleriyle yaşanılan bozguna tanıklık etmişse, romancı olarak da ona seyirci kalmayacak ve tanıklık edecektir. Üstelik kendisi savaşa katılmış bir neferdir de. "Tarihin dişlerini gıcırdatmaya başladığı ve savaşın birçok yalanların doğmasına fırsat verdiği bir anda (yukarıda değindiğimiz gibi komünist militanlar ve parti hakkında çıkarılan söylentiler gibi), "roman kafaların nasıl işlediğini gösterebilmelidir" Aragon, yıllar sonra "Gerçek Dünya" serisi için yazdığı çok önemli bir önsözde, romanın işlevini ve tarihle olan bağıntılarını sorgularken, "roman kafaların nasıl işlediğini gösteren bir makinedir" diye yazar[57]. İnsanın kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkileri ve bunun sonuncun-

da bilincinin oluşması onun politik bakış açısını belirleyecektir. O halde bu tarihsel bağlamda, sözcüklerin söylediği ve söyleyemediği şeyler olacaktır: " asıl önemli olan söylenmeyenlerdir" Yazarın gerçekçilik anlayışı, somut olan şeyin de bir yazısı olsun, yazıya dökülmüş bir pratiği olsun düşüncesine dayanmaktadır. Böylece güncel yaşamda gürültü çıkaran ya da öfke yaratan her şey acaba gerçek yaşamda okundu mu sorusunu akla getirmektedir. Her şeyin birbirine karıştığı ve tarihin olağanüstü bir hızla yol aldığı savaş döneminde, olayların ve yaşanılanların farkına varamamazlık, bilincine erememezlik, ağaçların hışırtılarını işitip de çok güçlü esen bir rüzgârın sesini duyamamak gibi birşey olsa gerek.

Bu bağlamda, tarihsel olayların ucusıra toplumda yaşanılanlarla romanda yaşanılanlar arasındaki fark düşüncelerin evriminde kendini göstermektedir. Bozgunun nedeni işbirlikçi politikacılardır ve ordunun başına geçen generallerdir. Nazi terörüne teslim edilen ve kendisine ihanet edilen bir halkın acı veren tarihidir bu. "Tarih karanlık kişiler tarafından yaratılmaktadır" ve bunu ancak roman dile getirebilir. *Komünistler* bir dönemin kroniği olduğu kadar, biraz da "zihniyetlerin oluşumunun tarihidir"

Aragon bu romanını, belgelerdeki yer yer yanlış tarih koymalar olduğu için 1966'da yeniden yazmıştır.

Gerçek Dünya serisi içinde yer alan romanlar, dada döneminden beri tanıdığımız, deyim yerindeyse üç kişilikli yani dada-gerçeküstücü ve komünist **Şair**; yine gerçeküstücü yıllarda yayın dünyasında ve kültürel yaşamda gerektiğinde militan olabilen, ama asıl militanlığı Komünist Parti saflarında yer almasıyla başlayan ve gerçek anlamda **Militan** olan; onca aşklar yaşayıp bohem yaşantılardan geçtikten sonra Elsa'nın kişiliğinde Kadını, Fransa'yı simgeleştiren **Aşık** Aragon'un ürünleri olması açısından ayrı bir yeri vardır. Hayatın izlekleriyle romanların ve şiirlerin izlekleri bu romanlarda içiçe girer. Geriye dönülüp bakıldığında, yarım yüzyıldan fazla zaman geçmiştir ve bu zaman insanlık tarihi için çok önemlidir. Ama bu tarih içinde yer alan karakterlerin öznel tarihleri de insanlığa ışık tutacak kadar çarpıcı bir biçimde yansıtılmıştır. Bu nedenle, bu romanlara, romansal konu alanı dışında, yazarının felsefel, düşünsel, kişisel ve duygusal gelişimi üstüne bir tarih dersi verdi-

ğini unutmamak gerek. Gerçi Aragon bundan sonraki romanlarını bu seri içine almamıştır. Ama ileride göreceğimiz gibi, gerçek dünya, sonraki dönem romanlarında da, tüm acımasız gerçekliğiyle karşımızdadır.

Kaldı ki, bu romanlara bakarak yazarının kimliğini ideolojik anlamda sosyalist gerçekçi bir romancı kimliğiyle sınırlamak son derece yanlıştır. Çünkü gerek anlatı tekniği, gerekse yazma eylemi açısından Aragon'un gerçeküstücü dönemde dile getirdiği düşsel bireyci şiirsel evrenini, bu kez gerçek dünyayla yüzleştirerek buluşturur bu romanlarında. Örneğin *Kibar Semtler*'de zaman zaman otomatik yazı izlerini taşıyan otuz-otuzbeş sayfalık bir bölüm, fantastik kurguyu, romanın karakterinin psikolojik özelliğiyle bütünleştirir; *Aurélien* gerçeküstücü plastik sanatlar anlayışı üzerine önemli sayfalar içerir. Çünkü o, gerçeküstücülüğün gerçekliğin içinde yaşadığını hiçbir zaman yadsımaz. İmgelemin gücününün asıl toplumsal gerçeklik ortamında boyut kazandığını, düşlerin gücünün rasyonellikten uzak yaşayan bir gerçek dünyada, o dünyanın değerlerini daha sağlam ve daha bilinçlice inşa etmeye yaradığını, asıl gerçekçiliğin de burada yattığını ısrarla vurgular.

DİRENİŞ YILLARI

1939'da İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, Hitler çoktan Polonya'yı istila, Çekoslovakya'yı da işgal etmiş, Franco Madrid'i ele geçirmiştir. Picasso *Guernica*'yı, gerçeküstücü Breton *Deli Aşk*'ı, Sartre *Bulantı*'yı, Elsa *Güle Güle Therese*'i bitirmiştir.

Savaşın geldiğini hisseden Elsa-Aragon resmen evlenirler. Hitler ve Stalin'in imzaladığı Ateşkeş Antlaşmasını *Ce Soir*'ın kapatılması ve partisinin yasaklanması izler. Bu arada, otuzdokuz solcu milletvekili hapse atılmış, sokağa faşizm egemen olmuştur. Gazetesi ve partisi kapatılan Aragon, harekete geçme, yoldaşlarıyla yeniden örgütlenme yollarını ararken, genel seferberlik ilan edilir ve kendini birden cephede bulur. İşçilerden oluşan askeri bir birlikle, kırkiki yaşındayken ikinci kez cepheye yollanır. Daha sonra kendi isteğiyle sıhhi tabura yazılır. *Ayrı Aşıklar* dönemi başlamıştır artık:

Bir tren garında konuşan sağır dilsizler gibi
Ağızlarında acıklı bir dil ve gürültüden kararmış
yürekleri

Ayrılıyor aşıklar birbirlerinden jestleri beceriksizce
Kışın ve silahların beyaz suskunluğunun gölgesinde

Aragon cephede, bir grup tıp öğrencisi askere kumandanlık eder. Bomba almış tanklardan yaralıları kurtararak onları tedavi etme görevini üslenir. Savaş Bakanı savaşın ortasında kutlama gönderir cepheye. Başında bulunduğu birlik bir imdat ekibi gibi Almanlardan yüz metre ötede görevini yapmaktadır. İşte Aragon, o korkunç 1940 Dunkerque faciasını da bu sıralarda yaşar. Günler süren eziyetler çeker. Binlerce insanın ölümüne, bedenlerinin parça parça oluşuna tanık olur. Hatta Almanlara esir düşer, hapse atılır. Ama bir saatlik hapisden sonra yanındakilerle birlikte kaçmayı da becerir. İkinci kez savaş madalyasıyla ödüllendirilir. *Bitmemiş Roman*'da şöyle dile getirir bu günleri:

"....yaşadığım bu benzersiz savaş insanlığı kemiren savaş değil anılar değil olmuş bitmiş birşeyin belleğimde kalan hayaleti değil ama ben Woevre'i açık bir mezar gibi gördüm Champagne'da kazılar yapılırken dişleriyle sırıtan iskeletleri Argonne Ormanı'nda yolunu kaybetmiş askeri birlikleri La Somme plajlarının kara bir çamura dönüştüğünü ve Chemin des Dames'da kıyımın aslını gördüm ve İspanya'da oyun oynanırken perde arasında sokaklara cesetlerin fırlatıldığını gece karanlığındaki Valencia'yı ateşlenen silahlarla mavileşen ve insanların çocuklar gibi ağlayarak yığın yığın sel gibi aktığı Madrid'i gördüm Boulou'da kıyamet gününün ölüm yoluna dönüşmüş binbir devlet yolundan kurnazca Tirlemont'dan Angoulême'e gelişini gördüm ey Dunkerque ölüleri batırılmış gemiler mezarı kent ey Loire nehri üzerindeki köprülerde telaş içinde itişip kakışan insanlar ve yırtıcı kuşların sevinç içinde bozguna uğrayıp kaçan askerleri kuşatarak onlara nasıl tuzaklar kurduğunu ve sanki sirktelermiş gibi onları gagalayışlarını gördüm "

Almanların Fransa'yı işgal ettiği ve Fransız-Alman mütarekesinin imzalandığı gün Ribérac'tadır. Elsa'sıyla buluşur. Bütün bu günlerin korkunç anısı *Komünistler*'de belgelerle anlatılmıştır. İki savaşta da bir nefer olarak görev alması, romanlarında savaşın dehşetini ölçmesi ve dile getirmesi için fazlasıyla yeterlidir. *Aurélien* bunun en güzel kanıtlarından biridir. Kaldı ki *Komünistler*'de savaş olayına bir yurtsever duyarlığıy-

la da yaklaşmıştır. Çünkü kendisi direniş şairidir ve ülkesine sahip çıkmaktadır. 1940 yılı aynı zamanda Almanların Paris'e girdiği, Petain'in işbirlikçi hükümetini kurduğu yıldır. Bu yılın bir başka anlamı, uzun süredir yazın dünyasında ikincil bir tür olan şiirin yeniden doğmuş olmasıdır. Bunun önemli nedenlerinden birisi, düzyazının savaş koşulları içinde sansüre elverişli olmasındandır. Nitekim Aragon, 1939'dan itibaren yazdığı şiirlerini *Yürek Yarası*'nda toplayarak yayınlar. Savaşın gelişini haber veren hüzünlü şiirlerdir bunlar. Şairimizin sesinin ne kadar değiştiğini fark edeceksinizdir:

Bütün yollar kum taş dolu
Bütün yollar hüzün acı dolu

Şiir artık onun için dört bir yere dağılmış yoldaşlarıyla buluşma, savaşın yarattığı bozgunluğa karşı bir direnme gücü olacaktır. Cepheden dönünce, yayıncı Pierre Seghers ile direnişe hazırlanır. 1941'de Partisiyle yeniden ilişkiye geçer ve kendisinin çevresinde *Ulusal Yazarlar Komitesi*'nin direnişini örgütler. Ancak partisi yeraltındadır ve özyurdunun işgal topraklarından çıkmak zorundadır. Nice'e geçer. Ama Direniş bu kentte benzersiz bir dostluğu hediye edecektir kendisine. Henri

Rafael Alberti, Maria Teresa ve Paul Nizan'la

Matisse bu kente çekilmiş ve sanatının olgunluk dönemini yaşamaktadır. Bu mutlu raslantı, yıllar sonrasında, iki ciltlik *Henri Matisse, Roman*'ı yaratacaktır. Direnişin güney bölgesini örgütlemeye başlar. Birkaç gazete çıkarır yeraltında.

Bu dönem şiirleri o denli yalın ve gür seslidir ki, çoğu kişi bu şiirlerin halktan bir kişi, bir işçi tarafından yazıldığını sanır. Elden ele dolaşarak yaygınlaşır bu şiirler. 1942 Mayıs'ında, Güney'den gizlice işgal altındaki Paris'e gelir Elsa'yla. Ancak Alman Devriye Ekiplerince tutuklanır ve gözaltına alınır. Gözaltındayken de yazmaya devam eder. Ünlü *Arslan Yürekli Richard* gözaltındayken yazılmıştır. Ancak şans eseri kurtulurlar. Bununla birlikte, omuz omuza direnişe geçtiği çoğu dostu da kurşuna dizilir naziler tarafından. Bunlar arasında "bakır saçlı filozof" George Politzer de vardır ve onun için yazdığı *Şiir Sanatı* Fransız şiirinin unutulmaz dizelerinden olur:

Mayıs'da ölen dostlarım anısına
Yalnızca onlar için onlar için yalnızca
Korusun dizelerim güzelliğini
Bir silah üzerine damlamış gözyaşı gibi.

Birçok küçük dergide şiirleri yayınlanır değişik adlarla: François La Colère, Blaise d'Ambérieux, Arnaud de Saint-Roman ve bir de "Témoin des martyres" yani Şehitlerin Tanığı. Örneğin François la Colère (bu adı seçmesi de anlamlıdır ve Fransızca'da 'Öfkeli François' anlamına gelmektedir) takma adıyla ünlü Auschwitz olayında, yoldaşı komünist yazar Danielle Casanova'nın öldüğünü duyunca, kendisini Paris'e götüren bir trende dizleri üzerinde şu dizeleri yazmıştır:

Auschwitz Auschwitz Ey kan damlatan heceler
Burada yaşanıyor işte ve burada ölünüyor
küçük ateşte
Adına ağır infaz deniliyor
Yüreğimizin bir parçası o ateşte eriyor

Aragon bu şiirleri yanında aynı zamanda ulusal bir şiire doğru yol almakta ve geleneksel Fransız şiirini yeniden sorgulamaktadır. Ortaçağ halk şairi, yani *troubadour* yeniden sahneye çıkmış gibidir. Örneğin 1940'da yazdığı "Leylaklar ve Güller" şiiri, Birinci Savaş'ın hüzünlü anısı meşhur "Kiraz Vakti" gibi okunur:

Ey filizlenme tomurcuklanma ayı ey başkalaşımlar
mevsimi
Sen ey bulutsuz mayıs hançerlenmiş haziran
Hiç unutmayacağım leylakları ve gülleri
Unutmayacağım baharın bağrında sakladığı ölüleri

Unutmayacağım hiç o trajik yanılsamasını
Kortejde boynu bükük yürüyenleri yakan güneş
altındaki çığlıkları
Aşıklarla dolu tankları Belçika çiçeklerini

Bu arada ilginçtir, gerçeküstücülük döneminden dostu yeni Hitlerci Drieu La Rochelle, bir dergide Aragon'un adını vererek muhbirlik yapar, ancak Aragon kendisine ve Alman faşizmine "Gözyaşlarından da Güzel" adlı şiiriyle cevap verir:

Biliyorum her nefes alışımda bazılarının hayatına
taş koyuyorum
Uykularını kaçırıyorum bilmem hangi
pişmanlıklarından dolayı
Öyle görünüyor ki şiir yazarken bakır çiğniyorum
Bir gürültü kopuyor ki sanırsınız ölüler uyanmış

Eğer dizelerimdeki tank sesi sizin keyfinizi kaçırıyorsa
O garip dingil gıcırtısı geliyorsa kendi gökyüzümden
Bilin ki orgum uraganım melek sesini defetmiştir
Beyler ben unutmadım hâlâ Dunkerque yasımı

Alman faşizmine ve işgaline karşı Direniş çerçevesinde değerlendirildiğinde, Aragon'un 1941'de yeraltındaki gizli partisiyle ilişkiye geçmesiyle başlayan savaşım, daha çok Yazınsal bir direniştir. Ulusal Yazarlar Komitesi ve *Les Lettres Françaises* çevresinde örgütlenen direniş daha çok Paris kökenlidir. Ama Aragon bu yıllarda güneyde kaldığı için, işgal altındaki Fransa topraklarında, Nice-Lyon-Paris hattı üzerinde defalarca gidip gelmiş ve bir bakıma Direnişin ekseni, deyim yerindeyse merkez elebaşısı olmuştur. Bu örgütün içinde yalnızca yazarlar değil aynı zamanda ünlü NRF Yayınları ağı, doktor, öğretmen, mühendis, yerel gazeteciler gibi aydınlar da bulunmaktadır. Aragon, bu bağlamda, yukarıda andığımız takma isimlerle, sayıları onbeşe varan küçük dergilerde şiirler ya-

yınlayarak, hem Direnişin yazınsal sesi olmuş, hem de aydınların indinde Partisinin resmi sesi olmuştur. Bu üslendiği roller, kullandığı takma isimler, sık sık yinelenen yolculuklar kaçınılmaz biçimde çoğul kimlik, çoğul rol, çoklu direniş gibi izleklerin yapıtlarının içine iyice sinmesine ve ayrı bir düşünsel değer olarak kök salmasına neden olacaktır.

DİLDEN DİLE DOLAŞAN BİR HALK ŞAİRİ GİBİ...

Direniş yılları, Dünya Yazınının en güzel sayfalarının doğmasına da olanak tanımıştır. *Yürek Yarası, Elsa'ya İlahi, Elsa'nın Gözleri, Brocéliande* bu yıllarda ardı ardına doğan şiir kitaplarıdır. Elsa'yla birlikteliği, acıları, sevinçleri birçok güzel şiirlerin doğuşuna ve doğal olarak da özellikle *Elsa'nın Gözleri* şiiriyle bir efsanenin doğmasına neden olur. Bu efsane Orhan Veli'nin "Elsa'nın Gözleri" çevirisiyle Türkiye'de de köklenir. Fransız Şiiri Antolojisi içinde önemli bir okur kitlesine ulaşan bu çeviri, uzun bir dönem ağızlardan ağızlara dolaşarak bir bakıma söylensel bir özellik kazanır. Bunda, duygusal değerlerin aktarımını şiirsel bir işlev çerçevesinde gerçekleştirmiş olan Orhan Veli'nin payı elbette büyüktür. Onun çevirisini saygıyla anıyorum:

Öyle derin ki gözlerin içmeye eğildim de
Bütün güneşleri pırıl pırıl orada gördüm
Orda bütün umutsuzları bekleyen ölüm
Öyle derin ki her şeyi unuttum içlerinde

Uçsuz bir denizdir bulanır kuş gölgelerinde
Sonra birden güneş çıkar o bulanıklık geçer
Yaz meleklerin eteklerinden bulutlar biçer
Göklerin en mavisi buğdayların üzerinde

Karanlık bulutları boşuna dağıtır rüzgâr
Göklerden aydındır gözlerin bir yaş belirince
Camın kırılan yerindeki maviliğini de
Yağmur sonu semalarını da kıskandırırlar

Ben bu radyumu bir pekblend taşından çıkardım
Benim de yandı parmaklarım memnu ateşinde
Bulup yeniden kaybettiğim cennet ülke
Gözlerin benim Perum'dur benim Golkond'um
Hindistan'ım

Victor Hugo

Kâinat paramparça oldu bir akşam üzeri
Her kurtulan ateş yaktı üstünde bir kayanın
Gördüm denizin üzerinde parlarken Elsa'nın
Gözleri Elsa'nın gözleri Elsa'nın gözleri

Çeviren Orhan Veli

Direniş yıllarının şairi Aragon, halkın diliyle yazar. Ulusal kültürel mirasa sahip çıkarak Fransız şiirinin kökenlerini sorgular, klasik Hugo şiirinin esintileriyle, yaralı ve içiyanık Fransa'yı konuşturur. Hapishanelerde tutuklanan direnişçilerden silahlı direnişçilere, yeraltı direniş yazınını izleyen okurlardan toplama kamplarındaki esirlere kadar çoğu kişi onun şiirlerini okur. Bu şiirler karartma gecelerinde gizlice dağıtılır, müttefik uçakları gökten onun şiirlerini atarlar güç versin diye. Kurşuna dizilenlerin ceplerinden onun şiirleri çıkar:

Binlerce ölüsüne ağlayan bir ülkede yazıyorum
Ölüler ki yaraları lâl rengi
Üzerlerine üşüşmüş uğulduyor bir gürûh
Uşaklar avaz avaz ülke sanki yağma Hasan'ın böreği

Bir cani gecenin enginliğinde yazıyorum
Nefesleri kulağımda düşman askerlerinin
Ve uzaklarda tünel ağızlarında boğazları tıkanan
trenlerin
Tanrı bilir bir daha harekete geçebileceklerini

Ama kimse onun *Anicet'nin, Paris Köylüsü*'nün yazarı olduğunu aklından bile geçirmez. Kırkbeş yaşlarına ulaşan şair, ülkesinin ulusal sesi olmuştur

Onun şiirsel arayışı, bu dönem şiirlerinde daha bir tutarlılık kazanır. Öncelikle ivedi bir gerekliliğin doğurduğu şiirlerdir bunlar: Ülke işgal altındadır, şair, sosyalist ve yurtsever olduğuna göre şiirin siyasal bir işlevi olmalıdır, yani işgalciye karşı direnmeli, ülkeye sahip çıkmalı, savaşmalı, savaşanlara güç vermelidir. Şiir, bozgun karşısında öfkeli ve mücadeleci bir ses olabilmelidir. Bir zamanlar gerçeküstücü dönemde savunduğu Lautréamont'nun "şiir herkes tarafından üretilmelidir" görüşü, bu yıllarda toplumsal ve tarihsel bir işlev kazanır. Şiir, kendisinin gözünde "ellerinden silahları alınmış bu insanların elinde kalan tek silahtır ve o yaşamaya devam etmelidir."

Ardeno: En çok tanınan yazar

Aragon'un şiire yüklediği bu ulusal, tarihsel ve siyasal işlev, kendisini ülkesinin şiirsel mirasına sarılmasına kadar gider. 1940'da *Les Yeux d'Elsa*'ya yazdığı önemli bir önsözde, (*Arma virumque cano*), Fransız halk şiirinin ve Ortaçağ şiirinin derinliklerine inmenin gerekliliğini vurgular. Bu amaçla, Fransız halk şairlerinden Victor Hugo'ya kadar uzanan ve ortaçağ halk şairlerini, hatta saray şairlerini de içine alan çok geniş bir mirasa sahip çıkar. Lancelot'dan Jeanne d'Arc'a kadar uzanan bu geniş yelpazede, halk kahramanlarını şiirlerinde yaşatır.

Bu istemin ardında yatan düşünce şudur: çünkü şiir, olaylarla insanları coşku-heyecan bağlamında buluşturarak onları bilinçlendirir; geçmişlerine sahip çıkarak onlara geleceği gösterir; bir sevgi ve dayanışma toplumunda sorumluluklarını öğretir. Aragon bu düşüncelerini Direniş yılları sonrasında da savunur, çünkü gerçek dünya, yalnızca savaş yıllarının değil, aynı zamanda bugünün de gerçek dünyasıdır. Yarın da bu dünya, ülkelerin bağımsızlığı, bireyin mutluluğu için savaşılan dünya olacaktır. O halde, her yönüyle sonsuzluğu düşünmek gerekir ve en önemli sorun "insanı değiştirmektir". Bu nedenle, Aragon şiiri tarihsel bir iyimserlikle, insana, yarına, mutluluğa inanan bir şiirdir.

Ve nihayet 1944'de Paris kurtarılmıştır. Savaşın bitmesi, *happy end* an meselesidir. Çift bu sıralarda Saint-Donat'dadır. Bir Alman paraşüt birliği kasabaya indiğinde Elsa ve Aragon hemen uzakta tepedeki ıssız bir çiftlikte saklanırlar. İlk yaptıkları da bir bisküi kutusu içinde Aragon'un yazdığı *Aurélien*'in ve Elsa'nın yazdığı *Le premier accroc coûte deux cent francs*'ın elyazmalarını toprağa gömmektir. (Elsa bu yapıtıyla bir yıl

sonra Goncourt ödülünü kazanır.) Ama asıl Kurtuluş gerçekleştiğinde Drôme'dadırlar ve oradan Lyon'a geçtiklerinde görkemli bir törenle karşılanırlar. Paris'e döndüklerinde Aragon sanki resmi bir şair gibidir. De Gaulle *Académie Française*'e girmesini istemektedir. Ama Aragon'un gözü oralarda değildir. *Les Lettres Françaises*'e sarılır. Dergi, savaş çıkışında onbinlerin üzerinde satar. Ulusal Yazarlar Komitesi'nin en seçkin ismidir. Artık Elsa-Aragon çifti bir efsane olmaya başlamıştır ve çiftin bu efsanenin önüne geçmesi olanaksızdır.

1945'de Yalta Konferansı gerçekleşmiş, Hiroşima'ya atom bombası atılmış; 1946'da IV. Cumhuriyet'in Anayasası hazırlanmış, ama bir yandan da Çin Hindi Savaşı başlamıştır. Moskova'da Jdanov'un tezleri resmi politika olmuşken, Aragon savaş yıllarında yeraltında yayınladığı şiirlerinin yeni basımını yapar. Siyasal şiirin sesi yine de kesilmez. *Yeni Yürek Yarası* (1948) ve daha sonra gelen *Gözler ve Anı* (1954) dünyaya seslenir. İspanya'nın dramı, Guatemala'nın acıları, atom bombası faciası şairin dilinde bir deprem olmuştur. Aragon artık bir dünya şairidir de. Dünyanın dört bir yanında şiirleri çevrilir.

MUTLU AŞK YOKTUR

Savaş yılları Elsa-Aragon çifti için gerçekten çok zor yıllardır. *Mutlu Aşk Yoktur* şiiri de bu yıllarda yazılmıştır. 1942 Kasım'ında Mussolini Nice'e girince, Elsa ve Aragon hemen valizlerini toplayıp Avignon'un kuzeyindeki Villeneuve kasabasında bir eve taşınırlar. Elsa ateşler içinde hastadır. Aragon işi gereği hemen ayrılmak zorunda kalmıştır. *Avignonlu Aşıklar* şiirinde betimlenen karların içine gömülmüş, dünyadan kopuk ve yalnızca gökyüzünü gören (bu nedenle oturdukları eve *Gökyüzü* ismini vermişlerdir ve bu ev, hem El-

Elsa 1945 - Paris

sa'nın hem Aragon'un romanlarında betimlenmiştir) farelerin cirit attığı bu evde kalmak zorundadırlar. Birkaç yıldır süregiden yorgunluk, göçebe yaşam, ayrılıklar çiftin yaşamında önemli bir krizin patlamasına neden olur. Ayrılma noktasına gelirler. İşte Brassens'in notalara döktüğü ünlü Mutlu Aşk Yoktur'dan:

Hiçbir şey ebedi kalmaz elinde insanın
Ne gücü ne zayıflığı ne de yüreği
Açıverse masumca kollarını yana bir haç olur gölgesi
Bağlanayım derken mutluluğuna parçalar onu
Yaşamı olağandışı ve acılı bir bölünmedir
Mutlu aşk yoktur

Aragon, Savaşın dehşeti içinde doğan bu mutsuz aşklı yılları şöyle anlatır:
"Bu şiir, 1943'ün ilk günlerinde yazıldı. Elsa benden ayrılmaya karar vermişti. O dönemde Direniş hareketinde görev alan çiftlerin polis tarafından daha kolay yakalanacağı ve haliyle birçok direnişçinin hayatını da tehlikeye atacağı sanısıyla, birlikte kalmalarına hoş bakılmıyordu. Kaldı ki Elsa da yazıyordu ve toplumsal bir harekete katılan birisinin karısı olmakla yetinmek istemiyordu"[58].

Çift elbette böylesine masumca bir nedenden dolayı ayrılacak değildir, ama yaşamlarında ilk kez eş olmanın ve aşkın olanaksızlığıyla yüzyüzedirler. Bir yanda yaralı ülke vardır, öbür yanda da yaralı aşkı. Ne yeraltı mücadelesinden geri dönüş vaktidir ne de kendi aşkından. Savaşın dehşeti içinde Aşk bir hiçlik gediği açmış gibidir. Kaldı ki Aragon mutsuz aşkı yaşamamış biri değildir. Ama bu şiirin son dizeleri yine de Direniş içinde bir Aşk direnişinin yaşandığının da göstergesidir:

Aşk yoktur ki gömülmesin içine acıların
Aşk yoktur ki uğruna yaralanılmasın
Aşk yoktur ki uğruna yıpranılmasın
Ve senin aşkından üstün değil vatan aşkı
Bir aşk yoktur ki gözyaşı olmadan yaşanmasın
Mutlu aşk yoktur
Yine ikimizin aşkı vardır

Elsa - Aragon 1942'de Nice'den Yeraltı Yılları.

Mutlu aşk yoktur izleği, Aragon'un hemen hemen tüm romanlarında raslanılan bir izlektir. Yaşadığımız güncel koşullarda çiftlerin mutluluğu ona göre ancak ideal bir toplumsal düzenin kurulması, şiddetin vahşetin ortadan kaldırılması ve çiftlerin kendi egoizmlerini, kıskançlıklarını aşmasıyla olasıdır. Bu da doğrudan aşk ve gerçekler sorununu gündeme getirir.

Aslında Aragon'un şiirlerinde de, romanlarında da, kişisel lirizminin arkasında konuşlanmış derin boyutlu bir aşk felsefesi vardır. O, yaşamının büyük bölümünün "sevmeyi öğrenmekle" geçtiğini söyler ve bu da aslında onun politik angajmanı kadar önemli bir angajmanıdır. Ona göre insanın yaşayabileceği en büyük esin aşktır ve aşk aynı zamanda özgürleştirici

bir güçtür. Erkeğin ve kadının tarihsel boyutu, aşklarıyla öznel tarihleri içinde biçim kazanır. O, Elsa'nın, dünyanın biricik varlığı ve kendisinin varlık nedeni olduğunu söylerken hiç utanç duymaz:

Sana dokunuyorum
Her şey yeniden başlıyor
Her şey seninle gerçeklik kazanıyor

Böylesi bir aşk düşüncesi ilk bakışta ölçüsünü aşan bir görünüştedir. Ama onun aşkı platonik düzlemde kalmaz. Direniş yıllarında Elsa adı, Partisinin ve Fransa'nın davasına doğrudan bağlıdır. Direniş şiirleri aynı zamanda Kadını yücelten şiirlerdir. Bu ideal aşk izleği, *Elsa'nın Mecnunu*'nda (1963) belli bir dünya görüşüne dönüşür:

"Ben erkek hükümranlığının sürdüğü düzenin düşmanıyım. Bana göre kadın, Marx'ın söylediği, insanın geleceği insandır sözüyle aynı anlamda, erkeğin geleceğidir. Toplum, temeli mutlu ve birbirine aşık çiftin birlikteliği üzerine inşa edilmelidir. Ama görüyorum ki toplumda hâlâ tekeşlilik ve çokevlilik egemen. Günümüzde çiftlerin mutluluğu bana ütopi gibi geliyor"[59].

Günümüz koşullarında da mutlu aşk yoktur. Toplumsal düzenin bozukluğu, çiftlerin egoizmi ve kıskançlıkları (kıskançlık Aragon'un önemli bir izleğidir ve özellikle *La Mise à mort*'da Elsa'nın kendisinden önce başka birisiyle evlenmiş olmasından dolayı duyduğu kıskançlığı gizlemez), aşkın özgürce yaşanmasına engeldir. Bu nedenle Aragon mutluluğa ve geleceğe bel bağlar. Bu iki izlek yapıtlarının nefesi ve ruhudur sanki. İşte *Elsa'nın Mecnunu*'ndan ünlü dizeler:

Kadın erkeğin geleceğidir
Renktir kadın onun ruhunda
Uğultusudur sesidir onun
Yoksa kadın eğer bir küfürdür erkek tanrıya
Meyvası olmayan bir çekirdektir yalnızca
Dili korkunç rüzgârlar estirir o zaman
Harap eder hayatı tahripkârdır
Mahveder kendini kendi elleriyle
Söylüyorum işte size
Erkek kadın için doğmuştur aşk için doğmuştur

Değişecek bu eskimiş dünya değişecek
Önce hayat sonra da ölüm
Ve bütün birlikte paylaşılan şeyler
Hayatın ilk adımları ve kanayan buseler
İşte o zaman görülecek erkek ve kadın çiftinin
hükümranlığı
Portakal ağaçlarının nasıl yeryüzüne bir kar gibi
yağdığı

Paris İşgal Altında

ULUSAL ŞAİR, YURTSEVER YAZAR

Aragon, savaştan Direniş şiirleri ve *Gerçek Dünya* serisinin romanlarıyla çıkar. Savaş öncesinde, André Gide, Romain Rolland gibi yazarlar yanında ikinci sınıf bir yazarken, savaş bitiminde birinci sıraya yerleşir. Şiirleri ve romanlarıyla siyasal savaşımın içinde yazınsal anlatımını bulmuştur. Bu anlatım, hem yazınsal hem siyasal çerçevede ulusunun sürekliliğini haykıran bir yazarın anlatımıdır.

Savaş öncesi Sovyetler Birliği'nden esen sosyalist gerçekçilik rüzgârı, savaş sırasında ulusal kültürel mirasa sahip çıkma istemiyle ulusal gerçekçiliğe dönüşür. Aragon'un ulusal kültürel mirasa sahip çıkmak ve onu kendi gerçekçilik anlayışının çizgileri içinde yorumlamak için model aldığı şairler, yazarlar ve ressamlar vardır ve bunlar Fransız Edebiyatının ünlü klasik isimleridir. Bu konuda şu kitapları yazdığı gibi değişik dergi ve gazetelerde (doğal ki *Les Lettres Françaises* ve *L'Humanité* başta olmak üzere) birçok yazılar yazmış ve işin kuramcılığını yüklenmiştir: *Henri Matisse Fransa'da*, 1943; *Sanat ve Ulusal Duygu*, 1951; *Courbet Örneği*, 1952; *Victor Hugo'yu Okudunuz mu?*, 1952; *Gerçekçi Şair: Hugo*, 1952; *M. Duval'in Yeğeni*, 1953; *Stendhal'in Işığı*, 1954; *Ulusal Bir Şiir İçin Günlük*, 1954.

Bu liste daha da uzatılabilir, ama Aragon'a göre bir şiirin ya da anlatının ulusal olabilmesi için mutlaka herkese seslenmesi gerekir. Bu nedenle marksçı felsefenin izinde, şiirin insan bilincini yaşanılan olaylarla ilişkiye geçirmesi durumunda tarihsel bir işlevi olacağını ve bu şekilde geleceğe ışık tutacağını savunur: "Benim türküm mutlaka ayakta kalacaktır, çünkü silahları ellerinden alınmış bir silahtır şimdi o" diyordu savaş yıllarında. Bir başka deyişle, Aragon'da, şiirsel söz eylemle birbirine karışır ve şiir "insanları Marks'ın tanımladığı tarihsel anlamda, onların tarihsel yazgılarını gerçekleştirmeye sürükle-

yen güçtür". Bu yılların Aragon'u şiiri savunmakla Partisini savunmak arasında hiçbir fark görmez, çünkü her ikisi de geleceğin toplumunu hazırlamaktadır. Nasıl ki marksçı düşünce insan bilincini tarihsel gelişime ve mutlu bir uygarlığa hazırlıyorsa, o da marksçı bir şair olarak insanlığın mutluluğunu hazırlayacak şiirin temellerini tarihsel gelişim içinde yapılandırmalıdır.

Bu nedenle, Aragon'a göre romansal ve şiirsel yazı, geleceği hazırlayan bir bilimdir:

"Yazıyı her zaman insan düşüncesinin en mükemmel biçimi ve yazılan şeyi de, ister şiir, ister roman olsun, insanlar arasında görünüşte çözümlenmez görünen bir olayı çözümlemek için yazılan ve yazan kişi için dünyayı yaşanabilir kılan bir mektup olarak kabul ediyorum. Yazan kişi için yazılanlar bir tür itiraftır. İşte yaratıcılığın özü de burada yatar, yani düşüncede yeni bir yol açarak ilerlemek; o zaman yalnız değilizdir ve yolumuz üstündeki diğer düşünce biçimleri hayallerimizle buluşarak bizleri izler"[60].

1945 tarihli *Kalk Borusu* adlı şiir kitabından, 1960 tarihli *Şairler*'e kadar uzanan şiirleri, genelde savaşın ve savaşla gelen yıkıntıların, ölümlerin tanığı imajını sergileyen şiirlerdir. Yine 1944'den başlayarak aşağı yukarı yirmi beş yıl süreyle Ulusal Yazarlar Komitesi[61] ve *Les Lettres Françaises* bünyesinde başını çektiği etkinlikler, ulusal mirasa dayalı izlenci etkinliklerdir. Öyle ki Cumhurbaşkanlığı Sarayı yanındaki Elysée Sokağında ikamet eden Ulusal Yazarlar Komitesi'nin düzenlediği etkinlikler ve kitap satışları büyük sükse yapar ve Aragon çizgisinde birçok genç şair ve yazarın tanınmasına vesile olur.

Bu arada, değişik ülkelerde ve UNESCO'da verdiği konferansları, kendisi adına düzenlenen törenleri, birçok yabancı ülkede kitaplarının çevrildiğini ve özellikle sosyalist ülkelerde çok okunan yazarlardan biri olduğunu ve ününün uluslararası boyutlara ulaştığını da anmamız gerekir. Adı ders kitaplarında ulusal şair diye geçer, ama aynı zamanda, Nazım Hikmet, Pablo Neruda gibi şairlerle birlikte dünya şairi olarak anılır. 1960 başlarında Brassens'in, Léo Ferré'nin, Léonardi'nin, Jean Ferrat'nın besteleriyle *Chanson* türünün vedet şairi olur. Ne var ki, çoğu kişinin, komünist yanını pek düşünmek istemediği ya da zaman zaman son derece geçiştirici bir anlatımla "ta-

ihsızlık" olarak gördüğü v
partiye bağlılığının gizini ç
a mediği ulusal ve komun
bir şairdir o.

Chers amis —

Veuillez m'excuser si l'hommage que
vous rendez à Nazim Hikmet, seule ma santé
m'empêche d'être des vôtres ce soir.

Nazim était en prison quand j'ai eu
l'honneur d'être le premier, hors de son pays
à publier des textes de lui (dont j'avais
personnellement reçu la traduction) dans la
revue Commune, c'est à dire avant la dernière
grande guerre. Cela restera pour toujours ma fierté
d'avoir d'abord, alors, compris quel grand
poète il était. J'ai été par la suite à côté
de toutes les campagnes qui ont fait pour lui
rendre la liberté. Notre amitié que nous avons gardée jusqu'à
la fin de ses jours demeure une des lumières de ma
vie. Et pas la moindre. Il nous a donné à tous une grande
leçon de fraternité et d'indépendance de l'esprit. La
grandeur de l'homme, hélas, n'était pas moindre
que celle du poète.

Et son nom demeure et demeurera le drapeau
de son pays, mais aussi de tous les hommes libres, dans
le reste du monde. En France, on peut bien, si l'on ne
veut pas oublier la crise de Hongrie, il y a quelques années
qui nous a montré que Nazim Hikmet n'était pas mort
et survivait dans la jeunesse qui la découvrait, et la
découvrira jours à venir malgré les saisons, et la régression
provisoire de l'oppression et de la peur.

Aragon

Nazım Hikmet'ten Yazılar — Mektup

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

1947'e gelindiğinde Aragon elli yaşındadır. Siyasal gerilim hat safhasında, patladı patlayacak gibidir. Komünist Bakanlar Ramadier Hükümetinden neredeyse kovulur. Haziran ayında Marshall Planı yayınlanır. A.B.D-S.S.C.B. ayrılığı artık kaçınılmazdır. Eylül ayında da dünya komünist partilerinin enformasyon bürosu Komin-Form kurulur.

Bu gergin ortam içinde aydınlar, yazarlar arasında başlayan tartışmalar da hız kazanır. Bunlardan en önemlisi, Sartre'ın "Nizan Olayı" diye adlandırarak yayınladığı yazı çevresinde gelişen ve bu adla anılan olaydır.

1939 Eylül'ünde Paul Nizan, Fransız Komünist Partisi'nin önde gelen isimlerinden Jacques Duclos'a gönderdiği mektupta " Sana F.K.P'den istifa ettiğimi bildiriyorum. Cephede asker olmam başka bir açıklamada bulunmamı engelliyor" diye yazar. Ve yazık ki Nizan 1940 Dunkerque bozgununda şehit olur.

Albert Camus

Jean-Paul Sartre

Ancak onun dostlarına ve özellikle Lise yıllarından beri samimi arkadaşı olan Sartre'a yazdığı özel mektuplardan Hitler ile Stalin arasında 1939'da imzalanan Ateşkes Antlaşmasını partisinin de onaylaması üzerine ayrıldığı savı gündeme gelir. Sartre eski arkadaşının part tarafından "hain" suçlamasından dolayı büyük tepki gösterir. Hazırlanan protesto bildirisini Breton, Camus, Paulhan, Mauriac, Soupault gibi ünlü isimler de imzalatır. Bildiri ile "[illegible] ortamlarda Nazinin bir hain oldu-

Lisa - Atatürk

Elsa Aragon

ğu fısıldanmaktadır. İçimizden biri, Aragon, Nizan'ın, Komünist Partinin eylemleri hakkında İçişleri Bakanlığı'na bilgi aktardığını doğrulamıştır. (...)"[62]. Ulusal Yazarlar Komitesi, üyelerinden birinin adının (yani Aragon'un) "bir tür kişisel davaya dönüştürülmesini" protesto eden bir bildiri yayınlar. Ama Sartre olayın üstüne gider ve Aragon'dan bizzat açıklama yapmasını ister. Aragon konuyu çok önemsemez. Ama yıllar sonra, Nizan'ın Korsika'da yaşadığı çok kötü bir olaydan sonra paranoyak davranışlar içine girdiğini söyler[63]. Aslında ithamların parti genel sekreteri Maurice Thorez'den kaynaklandığı sanılmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde yaşanılan ikinci önemli yazarlar çatışması Ulusal Yazarlar Komitesi'nin, ve içlerinde Céline, Charles Maurras gibi yazarların bulunduğu ve kara liste olarak ilan ettiği İkinci Savaş'taki işbirlikçi yazarlar çevresinde gelişir. Dada döneminden beri dostu olan Jean Paulhan'la önemli bir

polemiğe tanık olur Paris'li yazınseverler. Paulhan'ın Romain Rolland ve Rimbaud'yu aynı ölçüde görmesi Aragon'u çileden çıkarır ve çok şiddetli bir yazıyla cevap vererek eski dostuyla tüm ilişkilerini koparır.

Bunun yanında, Jdanov tezlerinin yeniden gündeme geldiği ve Jdanov'un Stalin karşıtı yazarları apaçık suçladığı sıralarda, Aragon onun tezlerini yeniden savunur duruma gelir. Öyle ki resim sanatında soyut çalışanlar bile eleştirisine uğrar.

Aragon 1949'da Oradour'da.

Yine Lyssenko'nun tezlerini savunması, Polonyalı ve Çek gerçeküstücü şairlerin mahkûm edilişi karşısında (Kostov ve Rajk Davaları) sessiz kalışı gibi stalinci tutumları 1954'lere kadar devam eder. *Les Lettres Françaises*'in katı tutumunda da etkili isim olarak belirir. Ayrıca yeni doğan yazın dergisi *Europe*'da Stalin dönemi sosyalist gerçekçi ressamlara özel sayı ayırır. *Les Lettres Françaises*'in sayfaları bu sanatçılara övgüler yağdırır.

Aragon'un bütün bu etkinlikleri yazınsal etkinlik çerçevesinde değerlendirilebilir. Ancak sayfalarını ayırdığı yazarların Kroutchev Raporuyla stalinci ilan edilmesinden sonra büyük saldırılara hedef olur.

Aragon'un bu yıllardaki yegane yazınsal uğraşı *Les Communistes*'i kaleme alışıdır. Ancak bu romanı 1966'da *Tüm Yapıtları*'nı hazırlarken büyük ölçüde yeniden yazmaya karar verir. Nedenini de roman daha önce belirttiğimiz gibi tarihsel belgelere dayandığı için "tarihsel sorumluluk" olarak açıklar.

Soğuk Savaş dönemi çoğu ülkede olduğu gibi Fransa'nın da ideolojik olarak iki kampa bölündüğü dönemdir. Bir yanda A.B.D'de insan avına inananlar vardır. Öbür yanda da sosyalist ülkelerde terörün hüküm sürdüğüne inananlar. Hindiçini ve Kore Savaşlarının bu dönemde çıktığı anımsamrsa, bu bölünmenin acımasızlığı kaçınılmaz olacaktır. Nitekim Fransa'da da, Jacques Duclos, André Stil gibi komünist yazarlar hapse tıkılmıştır. Aragon da kaçınılmaz biçimde partizan olacaktır.

Aragon konuşurken

POLİTİKACI

Aragon partiye kayıt olduğu 1927 yılından İkinci Dünya Savaşı başlangıcı 1939 yılına kadar, daha önce de belirttiğimiz gibi, siyasal düşünce ve eylem açısından bir öğrenim süreci yaşamıştır. Politik etkinliği, özellikle 1940-56 yılları arasında çok yoğun olmuş, 1956-68 yıllarında ise oldukça bireyselleşmiştir. Soğuk Savaş döneminin başladığı 1947'den itibaren, özellikle *Ce Soir* gazetesinde, ünlü komünist militan gazeteci yazar Jean-Richard Bloch'un ölümünden sonra gazetenin başına geçmesiyle önemli bir misyon üslenir. Partisinin politik tutumuyla dolaysız bir ilişki gerektiren görevdir bu. Üstelik yönetimini üslendiği gazete, yazınsal amaçlı da değildir pek. Kamuoyunun ve aydınların karşısına, partisinin ideolojik çizgisinde seslenen bir kimlikle çıkar. Oysa bu yıllarda devrin en ünlü yazarları arasındadır. Bu uğraş onun dünyada barışın yerleşmesi, barış ve aydınların tutumu, sömürgecilik, silahlanma gibi önemli politik konularda yadsınılmaz katkılarına olanak tanır. Bu çerçevede Uluslararası Aydınlar Kongresi'nde (1951), Dünya Barış Kongresi'nde (1952) ve benzeri etkinliklerde aktif görevler alır ve konuşmalar yapar.

Soğuk Savaşla birlikte, Fransa'da solcu aydın avı da başlamıştır. Aydın kesimde suskunluk egemen olur. Basında, kayıtsızlık egemen olurken, geçiştirme adet olmuştur. Varoluşçuluğun esintisiyle bireysel özgürlük ve bireysel eylemler ön plana çıkar. Hatta çoğu aydın, şair ve yazar siyasal içerikli şiirlere saldırır. Aragon ise, 1950'de Komünist Partinin Merkez Komitesine yedek üye seçilir ve artık resmi bir politikanın resmi temsilcisi olur. Ama zaman zaman, Parti içindeki sekter tutucu gruplar sık sık Aragon'u da değişik politik oyunların içine sürüklemektedir. Tüm bu uğraşları yanında, yazdığı romanlar ve şiirler de düşü-

nülürse, Aragon'un uyumaya vakti yoktur ve söylenir ki, bir iki gün hiç uyumadan yazabilecek kadar da dinamik birisidir.

1953'de *Ce Soir* kapanır ve yerini *Les Lettres Françaises* alır. Fakat 1953 Stalin'in öldüğü yıldır. Stalin öldüğünde Picasso'nun yaptığı Stalin portresini *Les Lettres Françaises*'de yayınlaması büyük eleştirilere neden olur. Çoğu militan portreyi bir küfür, bir karikatür olarak algılar ve Aragon'a, dergiye, Picasso'ya saldırır. Aragon neredeyse özür dilemeye varan bir yazı yayınlar. Partinin genel sekreteri Maurice Thorez işe el koyar ve böyle bir yazının gereksizliğini belirtir. Gürültü kesilir. Partideki iletişim ve ortodoksluğun nasıl işlediğine ilişkin dramatik bir örnektir Picasso'nun Stalin portresi.

Les Lettres Françaises genç yazar ve şairlere kapılarını açar. Bugünün birçok ünlü yazarı ilk kez bu dergide yazmıştır. Aragon, bir şair, bir romancı, partisinin kültür politikasını belirleyen önemli bir aydın ve teorisyendir artık.

Aragon, çağının tanığı olarak yapıtlarında geçmişle geleceği yüzleştirir. Ulusal şairin sesi susmaya niyetli değildir. Bu yıllar aynı zamanda Sartre'ın *Les Temps Modernes* adlı dergisinin çevresinde varoluşçuluğun yükselen bir akım olduğu yıllardır. Dönemin iki dergisi *Les Lettres Françaises* ve *Les Temps Modernes* marksizm ve varoluşçuluk çevresinde zihinlere tad veren tartışmaları başlatırlar. Aydının politik kimliği ve öznel kimliği gündemin ana konularındandır.

Bu canlı kültürel ve düşünsel atmosferde, Aragon'un bir yanda Partisinin Merkez Komite üyesi olarak politik bir kimlik taşıması, öbür yandan ilerici aydın ve yazarlarla yankılar yaratan kültürel ve sanatsal etkinlikleri örgütlemesi, Ulusal Yazarlar Komitesi'nde onları buluşturması, hatta kitaplarını tanıtmak ve satmak amacıyla büyük ilgi çeken günler düzenlemesi, onun, basında çok "kurnaz" ve "her yerde" diye eleştirilmesine neden olur. Bu eleştiriler, antikomünist çevrelerde iyiden iyiye yoğunluk kazanır. Küfredenlerin karalayanların sayısı her gün artar. Bir zamanlar birlikte çalıştığı, ama sonradan partiden ayrılan arkadaşlarından da benzer eleştiriler alır. Ama inadına denilecek kadar geniş yüreklidir. Aldırmaz. Yolunu Partisinden yana çizer ve rotasını değiştirmez:

Selam sana Partim benim yeni yuvam
Selam sana Partim bundan böyle babam
Ocağına giriyorum ışığın ne güzel
Bir 1 Mayıs sabahı kadar[64].

Ancak 1956 gelir çatar.

Picasso'nun olay olan Stalin Portresi

1956

1956, Aragon için önemli bir yıldır. Şubat sonunda, Ukrayna kökenli kısa boylu küçük dev adam Khrouchtchev, Sovyet Komünist Partisi'nin XX. Kongresi'nde üç yıldır anıt kabirinde yatan "mazlum ülkelerin küçük babası" Staline'nin diğer insanlardan farklı olmadığını, hatta onlardan da kötü olduğunu ve Devlet Mantığını akıl almaz bir sertlik ve hoyratlıkla kötüye kullandığını ilan eder. Oysa üç yıl öncesinde, tüm dünya komünistleri babaları ölmüş gibi ağlamışlardır o öldüğünde. Aragon da *Les Lettres Françaises'de* "ölümünde annesine ağladığı kadar ağladığını" yazmıştır. Gerçekten de Khrouchtchev'in Raporu dünyayı sarsmıştır. Örneğin eski stalinist Roger Vailland demir bilya kustuğunu yazar, bazıları intiharı düşünür, bazılarının geçmişi ve geçmişteki inançları enkaza dönüşür sanki. Aragon'un acıları da bunlardan farklı değildir. Bir diyapozon kadar duyarlı kişiliğiyle, adeta kendisiyle döğüşür, yaşadığı düşünsel krize onurlu bir tutumla çıkış yolu arar. Karanlıkların aydınlığı görmek için bir yöntem olabileceğini düşünerek kendisini ameliyat masasına yatırır:

> Birçok başarısızlığı ve düş kırıklığını sürükleyip
> gidiyorum peşimde
> Boğulan bir adamın hainliği var içimde
> Denizin bütün acısı boğazıma vuruyor
> Kanıtlamam gerekiyor bilmem onca şeyi
> Yazık kimi eziyorsum yazık parçaladığım kişiye
> Hesabımı görmem gerekir utanarak[65]

1951'den beri Stalin Ödülü Jürisinin Başkan Yardımcılığını yapmaktadır. (Ödül 1957'de Lenin Ödülüne dönüştürülmüş ve ilk Lenin Ödülü kendisine verilmiştir). 1955'de *Sovyet Edebiyatları* adlı kitabını yayınlamış ve bir yıl sonrasında da Gallimard Yayınlarında aynı adı taşıyan diziyi başlatmıştır. Bu ki-

Samuel Becket

Alain Robbe-Grillet

taplarda, stalinci, katı sosyalist gerçekçi, jdanovcu yazarların da yer alması, Aragon'un eleştiri yağmuruna tutulmasına vesile olacaktır. Kaldı ki Khrouchtchev'in Raporu'nda Stalin'in geride bıraktığı enkaz ve nefret şaşırtıcıdır. Zaman zaman keskin stalinci tutumlarıyla dikkat çeken Aragon, 1956'ya gelindiğinde çok önemli düşünsel ve siyasal bir sarsıntı geçirir. *Bitmemiş Roman*'daki "1956 Parentezi" içli bir şiirdir ve Parti içindeki muhaliflerin sık sık andığı bir şiirdir:

Bırakın beni Varmak istiyorum yine de dizelerimin
son satırına
Kırbaçla kovalanan bir at gibiyim hani yoldan şaşıp
tarlalara dalar ya
Ayaklarım eziliyor basarken taşlara sorunlar üstüme
devriliyor
Umudum yok yarınlardan günlük uğraşlarda
boğuluyorum
Acı olan da bu zaten attığım her adımda sevdiğim
şeylere çarpıyorum

Sovyet tankları Budapeşte'ye girdiğinde, partiden yoldaşları Picasso ve Tzara protesto ettiği halde kendisi suskun kalır. Ama birkaç ay sonra Macar aydınların yanında yer almaktan da çekinmez. Ama Stalin'i eleştirme söz konusu olduğunda, terazinin ortasında kalmaya gayret eder çoğu kez. Ne karşıdır ne

Roland Barthes: "Aragon büyük yazar efsanesini parçaladı

le yanlısıdır. Ama için için yaşamını sorgulamaya başlar. Suskunlaşır.

Oysa yazın dünyasında, 1953'den itibaren önemli yapıtların doğuşuna tanık olunur. Beckett *Godot*'yu, Alain Robbe Grillet *Silgiler*'i, Barthes *Yazının Sıfır Noktası*'nı yayınlar. Gerek yazınsal dünyada, gerekse düşünsel dünyada yeni dönemlere girilmektedir. Yeni romancılar, şairler doğmaktadır.

"ölemiyorum ölen insan unutur"

Bitmemiş Roman, yapıtın henüz adlandırılmasından da başlayarak çağrıştırımı bol şiirsel bir yaşamöyküsüdür. Yazarın bir türlü "bitemeyen" yaşamı, bitmeyen yaşamöyküsü dile gelir yapıtta. Şair, şiirin bitimsiz varyasyonlarıyla geçmişe döndüğünde, bir de bakar ki kimliği başkalaşıma uğramıştır. "Ben-

zetildiklerimden hangisiyim ben? Ya da kimdir benim yerime konulan?" Ama bu sorular birer şarkıdır ve Aragon'un kendi kendine sorduğu kadar eleştirmenlerin de yıllarca soracağı sorulardır. Kaldı ki Aragon ellidokuz yaşındadır ve daha yaşayacaktır. Ama doğumundan dadaya, gerçeküstücülükten komünizme, Elsa'dan önceki ve Elsa'yla olan aşklarına kadar bu kitapta dile getirilen her şey, sanki bir şairin mezarında şarkılan-

Elsa (Gisele Freund'un objektifinden)

maktadır. Michel Déguy, Aragon'un şiirlerini okurken şu duygulara kapıldığını söyler: "Örneğin bir şiirinde köy isimlerini yanyana dizişi, seslerin evrensel bir partisyon havasına büründüğü izlenimi vermektedir. Dillerin konseri varsa eğer, ses onun tenidir ve bunun adı Aragon şiiridir."

Bitmemiş Roman'ın bir başka özelliği de Aragon'un kendi çocukluğunu, gençliğini, dada ve gerçeküstücülük dönemlerini, Direniş yıllarını, partisiyle olan gizil kavgalarını, Elsa öncesi aşklarını ve Elsa'ya olan aşkını bir bakıma özgürce ve oldukça da dokunaklı bir dille dile getirdiği önemli bir itiraflar kitabı olmasıdır.

Yaralı çocukluğuyla başlar bu kitap. Birinci Dünya Savaşı ölüler, bombalar, yıkılan kentler, lanetli bir tarihsel yolculuktur hayatında katedilmesi gereken. Savaşa giderken kesin dönmeyeceğini düşünmüştür, ama dönmüştür. Sonra sözcükler ellerinden tutacak ve bu kocaman çocuklar, dada, gerçeküstücülük, otomatik yazı diye günlerini tüketecektir. Böylesi bir evrende, aynı zamanda Abd'ül Kerim Fas'da Mustafa Kemal'i örnek alarak bağımsızlık savaşı vermekte, Berlin'de işçiler direnişe geçmektedir. Kendisi Londra'da Hollanda'da sevgilisiyle otel odalarında, sokaklarda sürterken, yaşlı dünya Sacco Vanzettiler'i yutmakta, diktatör Rivera İspanya'da Cumhuriyetçileri içeri tıkmakta, İtalya'da Kara Gömlekliler kol gezmektedir. Sonra yaşamına Elsa girmiştir, S.S.C.B'de yeni bir dünya umudu doğmuştur. Ama Faşizm de kapıdadır. Stalincilikle başlayan direniş dönemi Khrouchtchev raporuyla noktalanınca, 1956 yılında herkes önce Aragon'un üzerine yürümüş ve onu sorumlu tutmuştur:

> Bırakın beni Nedir böyle taşlamanızın nedeni ardı ardına
> Neden böyle her şeyi hep sorunsal kılıyorsunuz
> Huzuru yalnızca ta mezarlıkta mı bulayım istiyorsunuz
> Peşimden böyle mi geleceksiniz son istirahatgâhıma
> Hakkım yok mu ki benim de kendi tozum dumanım
> içinde savrulmaya
>
> *Daha da kötüsü attığım her adımda sevdiklerim suratıma çarpıyor*
> ve daha da kötüsü acılarımın kökeninde sevdiklerim yatıyor ve sevdiğim her şey içimi sızlatıyor sevdiğim her şey kan ağlatıyor ve sevdiğim her şey suratıma indiriyor ezi-

yor inletiyor diz çöktürüyor sindiriyor yerlerde sürüklüyor ve bana bir hain muamelesi yapıp kendini kaybetmiş deli gözüyle bakıyor"

Bu satırlar, ününün doruğunda, yazarlık ve şairliğinin ötesinde, önemli resmi politik bir kimlik kazanmış olan Aragon'undur. *Bitmemiş Roman*'ın dizelerinde, sanılır ki Aragon birden depolitize oldu ve günah çıkartıyor.

Bu kitabın bir başka özelliği, Aragon'un şiir dilinin yenilenmesidir. Ritm yine ön plandadır ve şiirin özüdür. Kendisi şiirsel anlatım açısından sürekli dizeyi savunduğu ve çoğu şiirlerinde geleneksel koşuk düzenine bağlı kaldığı için, bu kitapta hem kısa hem de uzun soluklu, (onüç heceden yirmi heceye kadar uzanan, zaman zaman düzyazı şiire dönüşen), hece ölçüsüne önem vermiştir. Kendisinin "soluklu ritm" olarak tanımladığı bir uğraştır bu, çünkü dize, kendi deyişiyle, "söz sanatları içinde yer alan bir soluk sanatıdır". Soluğa dayalı bir dizede, okur, satırın sonunda durak vermez, uyakları doğrudan ya da kısa yoldan eşleştirmez, bir soluk alıp verme sanatıyla şiiri okur." Kendisi bu nedenle noktalama işaretlerini kullanmaz. Bütün bunlardaki amacı, dizeye modern bir yapı kazandırmak ve onu yenilemektir. Şiir yaşamı, tüm ömrü boyunca yeni arayışların peşinde geçmiş ve bu çerçevede Fransız ve Dünya şiirine önemli katkıları olmuştur.

Bitmemiş Roman'la yeni bir dönem daha başlamıştır Aragon'un kariyerinde. Politik açıdan Stalincilikten tam kopuş, yazınsal açıdan da Romansal Arayış olarak adlandırabileceğimiz bu dönem, onun bir bakıma üçüncü kariyeridir.

YENİ BİR ARAGON

Aragon, 1958'de *Kutsal Hafta*'yı yayınladığında, roman inanılmaz bir sükse yapar. Paris yepyeni bir biçemle yeni bir Aragon bulur karşısında. Yazın eleştirmenleri ayakta alkışlar yapıtı. Roman, Napoléon Bonaparte Devri'nde, Paskalya Haftası içinde, XVIII. Louis'nin ailesi ve sarayıyla birlikte Belçika'ya kaçışı sırasında, bilinci, sanat ile yaşam arasında parçalanan bir süvari-ressamın öyküsü çerçevesinde, hem geçmişte olup biteni sorgulamakta, hem de şimdiki zamana göndermede bulunarak olmakta olanı betimlemekte ve nesnel bir betimleme ve anlatı tekniğiyle geleceğe ışık tutmaktadır. Roman tam anlamıyla yoğun belge ve kanıt isteyen tarihsel bir romandır. Aragon bir kez daha şaşırtır. Hep olduğu gibi, her sürekli devinim bir başka devinimi içinde barındırmaktadır.

Bu roman hakkında ünlü yazın eleştirmeni Henri Mitterand'ın şu saptaması anlamlıdır. Sanıyorum bu çarpıcı saptama yeni Aragon'u çok iyi tanımlayacak. Uzunca anıyoruz:

> " Kitabın V. Bölümünde iki sayfa boyunca süren uzun bir cümle var. Bu cümlede XVIII. Louis'nin süvarisi ressam Théodore Géricault'nun atının üstünde uyuklar bir vaziyette, Picardie'nin çamurlu yollarından yeni bir sürgüne gidişi anlatılmaktadır. Bu cümle Proust'a ait en uzun cümle rekorunu kırar. Yeni Romancı Claude Simon'un ve Roger Pinget'nin sözdizimini umursamaz bile. Gerçeklik, çokseslilik ve ritm etkileri açısından modern biçem olarak adlandırılan anlatımlardan farklılığını kanıtlar. İşte romancı Aragon oradadır. Yani devinim halindeki tablonun içindedir. Epik, müziksel, bilge anlatı tekniği bu cümlenin içine sığıştırılmıştır. Her şey atının tırıs gidişiyle, düşle yürüyüş arasındaki kopuklukla verilmiştir: süvari, atı, kar, arabalar, önde sabık kral, gürültü, inleme, bireysel ve kolektif yitip gidiş, kâbus, tersine dönen tarih, insanların ve

düşüncelerin birbiri üstüne aynı anda yığılışı, geçmiş, korku ve panik, aşk hepsi bu tırıs yürüyüş anında bu uzun tek cümlenin içindedir. Bu cümleyle Aragon, bozgunun tarihçisi, yazgıların yericisi, insan bilincinin kaşifi sıfatıyla "*Waterlo*'nun yazarı Hugo'ya, *Harp ve Sulh*'un yazarı Tolstoy'a rakiptir. Romanı siz de bir at yürüyüşü havasında okuyorsunuz, yeniden geriye dönüşleriyle, açılan parentezleriyle, cümlenin yavaşlamasıyla, okuyucuya gön-

derilen uyarılarıyla, anlatı sesindeki değişmelerle, bir sürü sözcük çağlayanıyla.

Raslanılan binlerce cümle gibi bir cümle aslında. Ama romanda bu cümle tarihin gerçekliğini, bir ışığın parça parça kırılması gibi, kahramanının, romancısının ve okurunun üzerinde yansıyışını dolaysız bir biçimde dile getiriyor. Géricault'yu Géricault'nun diliyle, yani bir ressam diliyle ışık ve gölge oyunlarıyla tablo çiziyormuş gibi yansıtıyor. Bu tırıs yürüyüş gecesinde, tablo, hem göze hem belleğe konuşmaktadır. Bir süvari ressam olan O, bir yazgının yok olup gidişini resimlemektedir. Aynı şeyi kendince bir süvari olan Aragon'un -acaba yitik bir süvari mi?- siyasal ve estetik serüveni için de söyleyebiliriz. Aragon da karanlıkların ve aydınlıkların ressamıdır. Ama unutmayalım, resim dilsizdir. Oysa Aragon'un yazısı Fransız dilinin tüm orkestral sesini duydurur bize. Tarih Aragon'da senfonik bir anlama bürünür"[66].

Roman tekniği açısından *Kutsal Hafta*'yla başlayan yenilik, 1965'de yazdığı *La Mise à mort* ile devam eder. Bu roman, Aragon'un stalinizm sonrası üzerinde müthiş bir ağırlık olarak kalan ortodoks siyasal tutumunun siyasal umutsuzluğa dönüştüğünün göstergesidir. Bir bakıma içindeki stalinci Aragon'u öldürdüğü romandır. Romanın kahramanı Anthoine Célèbre, eşi Fougère'le (Aragon Fougère'in Elsa olduğunu itiraf eder) tanıştığından beri onun türküsüyle gerçekliğin derinliğini keşfetmiş gerçekçi kimlikle anılan ünlü bir yazardır. Ancak aynalar görüntüsünü yansıtmamaktadır. Bu nedenle geçmişini sorgulamaya başlar. Sorguladığı dönem, romanda Aragon'un 1930 ve 40'lı yıllardaki yaşamı, politik tutumları üzerine bir itiraflar serisi olarak verilmiştir. Yaşlı yazar Anthoine, aynada, gençliğinde Anthoine takma adını almadan önce kullandığı ve bizzat kendisi olan Alfred'in görüntüsünü görür. Alfred, Anthoine'ı Fougère'le birlikte olduğu için kıskanmakta ve kendisinin öyle olacağını ummadığı bu yaşlı yazarı öldürmek istemektedir. Sonuçta aynada öldürür de. Ama aynadaki görüntüyü öldürmek zordur ve Anthoine hiçliğe indirgenmeyi reddeder. O, aynaların yansıttığı gerçek bir varlık, ama yaşlı yazar olarak yaşamaya devam edecektir. Ne var ki Alfred ve Anthoine aynı kişilerdir.

Onu izleyen *Blanche ou l'oubli* (Yapısalcılığın moda olduğu1967 yılında yazılmıştır), yirmidört yaşındayken karısı

Blanche tarafından terk edilen ve terk edilme nedenini anılarına geri dönerek anlamak isteyen, ama belleği unutkuyla körelmiş bir dilbilimcinin öyküsüdür. Dilbilimci Gaiffier, anılarını hayalindeki genç bir kadın yazara Marie-Noire'a anlatmakta ve o da kendisinin romanını yazmaktadır. Fakat Marie-Noire'm yazdıkları, (Marie-Noire onun bir bakıma belleğidir), Gaiffier'nin yaşadığı gerçeklerle yüzleştiğinde, hiçbir zaman gerçeğin kendisi değildir; dil gerçekliğe öykünmektedir. Hayat başka türlü yaşanmıştır, dil onu başka türlü anlatmaktadır. Ama roman yine de kaçınılmaz biçimde bir bilme aracı, dünyayı anlamaya ve anlamlandırmaya yarayan önemli bir araç olmaktadır. Roman böylece dil-unutku-gerçeklik-bellek dörtgeninde gelişir. Gaiffier gençliğine baktığında, "her şeyin yeniden keşfedilmesi gerektiğini, Blanche'a olan aşkını o zamanlar anlayamadığını, oysa şimdi geriye sadece sözcüklerin kaldığını" anlamıştır. Oysa Blanche da yazardır, ama o Blanche'ın ne yazdığını hiçbir zaman öğrenemeyecektir. Halbuki onun romanı hayatına bir yönüyle ışık tutabilirdi. O halde Blanche aydınlığın simgesidir, ancak adının anlamı gibi, Blanche'ın romanı okunmadığı için bir ak sayfadır da. Yani Unutku. Unutkuyu yenebilecek yegane güç romandır, çünkü yazılan şey kendimizden sonra da varolmaya devam eder. O halde roman bir dildir. Yapısalcıların söylediği gibi "her toplum, yapısı ancak kendi konuştuğu dille algılanan bir bütündür. Ama yapısalcıların söylediklerinin de ötesinde, roman, dilden de öte bir güce sahiptir. Çünkü dil, toplum ve toplumsal yapılar üzerine bir imaj edinmemize olanak sağlasa da, toplumun ruhunu tümüyle yansıtamaz. Bunu yapacak olan da yazınsal anlatım, romanlar ve masallardır. Artık "romanlar şimdiye dek dünyaya öykünmekle yetindi, sorun şimdi dünyayı keşfetmek ve yaratmaktır"

Tüm bu romanlar, bir bakıma yaşlılık döneminin getirdiği romanlardır da denilebilir. Aragon kendisiyle tarih önünde hesaplaşmaya girişir. Aslında hesap vermekten çok kendi oluş biçimini sorgulamaktadır.

Ama bu yıllar aynı zamanda Fransa'nın ulusal şairinin şiirlerinin şarkıya dönüşerek yığınlara ulaştığı, kentlerde meydanlarda aşıklar için, militanlar için, Fransa için çalındığı yıllardır. *Kızıl Afiş, Mutlu Aşk Yoktur, Elsa Sevgilim, Zamanı Şarkılıyorum, Birlikte Uyuyacağız* ve daha nice şiiri söylene söylene, dinlene dinlene yeni vedet şarkıcılar yaratır. *Chanson* türünün en güzel örnekleri olarak dünyanın dört bir yanında

dilllere dolanır. Örneğin, Léo Ferré'nin söylediği "Kızıl Afiş" şiiri, gönüllere çizilen bir afiş gibi okunmaya, söylenmeye başlanır. Filmlerde kullanılır. Kurşuna dizilen yabancı kökenli militanlar için yazılmış bir şiirdir bu:

Ne ün sevdasındaydımız ne de gözyaşı
Ne de ölüler için çalınan orga ve yapılan duaya
Onbir yıl onbir yıl oldu çabuk geçer ne de olsa
Dile kolay silahlarınızı kullanmıştınız yalnızca

1967. Yıllarca objektiflere bakın.

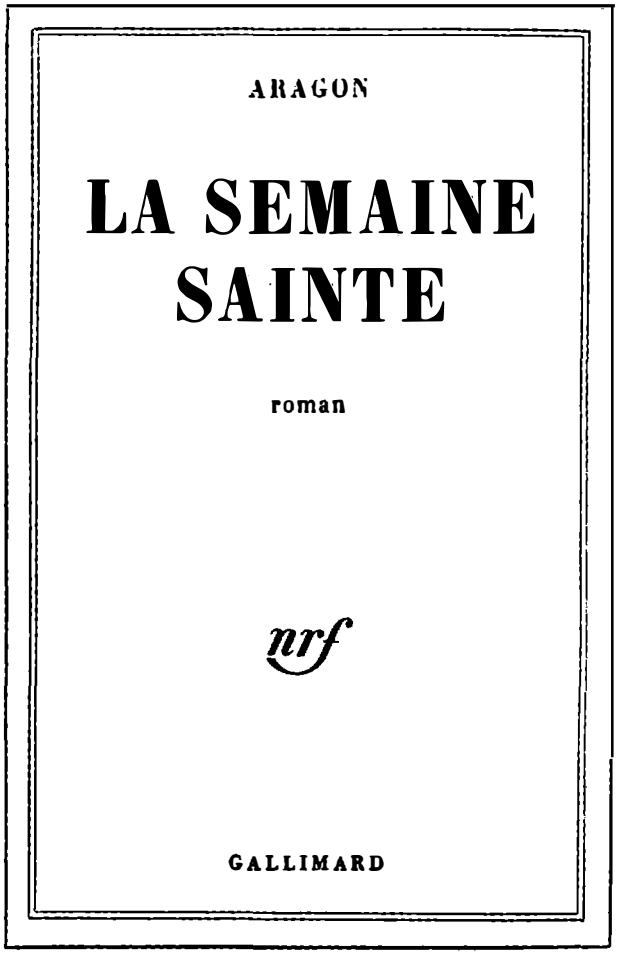
EDEBİYAT VE PLASTİK SANATLAR

Zaman zaman önemini vurguladığımız gibi, Aragon'un hem yaşamında, hem de gerek yazınsal gerekse resim içerikli yapıtlarında sanatsal yaratıcılık üstüne uzun yorumlamalara raslanır.

Onun plastik sanatlara tutkunluğu, çoğu kez yazınsal yapıtla plastik yapıt üstüne düşüncelerinin içiçe girmesiyle kendini gösterir. *Paris Köylüsü*'nden beri görsel imgelemin gücünü sorgulaması boşuna değildir. Hele hele *Kutsal Hafta*'nın başkahramanının bir ressam oluşu anlamlıdır. Ressam Géricault'nun hayat uğruna sanattan kaçma sorusu kafasında takıntıya dönüşmüştür. Yaşadığı savaş ortamı ve krallık ordusunun kaçışı sürecinde, resim yapabilmek için yaşamla sanat arasında bir senteze nasıl varacağını sormaktadır kendisine. Vardığı sonuç, her ikisinin de bir gerçekliğin iki ayrı özelliğini oluşturduğudur. Ressam hayatın içinde kendisini kaybedercesine, bakışlarıyla, her birinin gizemini keşfedecek, her an sanki hayatın da içinde varolan tablosunun anlamına yön verecektir. Doğaçlama örneği, bir nefretin, bir acımanın, bir şiddetin içinde yaşayan ruhtur çünkü sanat. Donatello odur" "Bu savaş bozgununda o gece her şey gözüne ve belleğine bir tablo gibi görünüyordu"[67]. Resim parçalanmış bir ruhu tüm gerçekliğiyle yakalayabilir.

Courbet, (*l'Exemple de Courbet*-Courbet Örneği adlı bir kitap da yazmıştır), Picasso, Matisse, Aragon'un gözünde gerçeğin şifre çözücüleridir. 1965'de, *Les Collages, miroirs de l'art*-Kolajlar, Sanatın Aynası[68], başlığını taşıyan kitapta, yazma ve resim yapma eylemlerinin, gerçek karşısında birbiriyle ikiz aynı kaygı, aynı sorgulama biçimi olduğunu yazar. 1923'lerde Max Ernst'den söz ederken onun "resimsel imgeyle şiirsel imgenin benzerliğini kanıtladığını" ve her ikisinin de, bizi yaşadığımz olağan dünyadan koparıp daha sağlam ve direşken bir başka evrene götürdüğünü"[69] yazar. Bu görüşünden marksçı olduktan sonra bile vazgeçmemiştir. Nitekim roman-

larında, *Paris Köylüsü*'nden başlayarak, sık sık afişler, kısa duyurular, gazete ilanları, mektup parçaları gibi görsel ağırlığı olan metinleri *Tiyatro/Roman*'a dek kullanmıştır. Bunlar romanın mimarisini zenginleştiren, romansal evreni animasyon örneği harekete geçiren yaratıcı yöntemlerdir. Ama nasıl ki bir tabloya yapıştırılan bir kibrit parçası o tablonun anlamını başka yerlere götürüyorsa, yazınsal kolaj da romanı sorunsal kılan, onu olduğunun dışında başka yerlere götüren bir yöntem olabilir. Farklılık yalnızca sözcük dağarcığındadır." "Gerçekçiliğin tarihi yarın kolajların tarihiyle bulusacaktır

HENRİ MATİSSE, ROMAN

Aragon 1971'de şaşırtıcı bir başlıkla *Henri Matisse, roman*'ı[70] yayınlar. Ressamın en önemli tablolarının kuşe kâğıt ofset baskı röprodüksiyonlarını da içeren iki ciltlik bu kitabın da, roman adını, bu kez tanınmış bir ismin yanında taşıması onun roman tutkusunun ne boyutlara vardığının göstergesidir.

Aragon Matisse dostluğunun ilginç bir öyküsü vardır. Savaş belası, Aragon'u 1941'de Nice'de Matisse'le buluşturduğunda, Ressam daha yeni ameliyattan çıkmıştır. Gücünü toplamaya çalışmakta ve zaten nadir olan ziyaretçilerini beklemektedir. Aragon ise bozguna uğramış bir Fransa'da sık sık yer değiştirme zorunda kalarak Direnişe katılmak zorundadır. Ama o ana dek, hiçbir zaman Matisse'e yaklaşma cesaretini bulamamıştır. Nedeni Aragon'un kendi deyimiyle "ressamı rahatsız etmek istemeyişinin ve utangaçlığının" verdiği sıkılganlıktır. Karşılaştıklarında ona sınırsız bir hayranlık duyduğunu itiraf eder. Hayranlığı eskiden gelmektedir. Ressamın çalışmalarını ilgiyle izlemektedir. Hatta gençliğinde, 1924'de ressamın tablolarını konu alan ve *Le Libertinage*'da yer alan bir öykü yazmıştır. Ancak "Fransız Kadın" başlığını taşıyan bu öykünün başkahramanı Matisse adında bir kadındır ve modernliği simgelemektedir. Ayrıca, 1939'da, *Matisse en France* gibi önemli bir kitap daha yayınlamıştır. Matisse'in, Fransa'nın renklerini taşıyan bir ressam olduğunu vurgulayarak, onu "Fransa'nın Övünç Kaynağı" olarak adlandırır.

1948'den sonra sık sık buluşurlar. Birbirlerini anlamak için değil de dinlemek için yaradılmışlardır sanki. Aragon'un gerçeküstücülükten gerçekçiliğe doğru tırmanan yürüyüşü, kendisini Matisse'in yapıtlarına daha duyarlı kılar. Yaşadığı dönüşümler, ressamın tablolarını alımlamak için önemli birikimler kazandırmıştır kendisine. Gerçeküstücülükten gerçekçiliğe doğru yol alırken katettiği gelişim, onu, Matisse'de belirli bir gerçekçili-

Hep o mekânda, yalnız...

ğin olduğu düşüncesine sürüklemiştir. Gerçekten de, Matisse'de, gerçekliğin estetiği sorunu birçok resim eleştirmenlerince ele alınmış bir konudur. Ressam, çalışmalarında, ister bir çiçek, ister bir sandalye, ister bir kadın olsun, genelde "portre'den" hareket etmektedir. Matisse ikinci hayatına topraktan, öykünmeden hareketle başlamıştır ve bu ikinci hayat Aragon'un gözünde cennetin kendisidir. Ancak ressam *mimesis*'e yani gerçekliğe öykünmeye önem vermesine karşın, öykünmesine ilişkin, tablolarında hiçbir iz bırakmamak istemektedir. Bunun adı da yaratıcılıktır, yani *Jazz* tablolarını yaratan ve 1950-53 yılları arasında yaptığı guaşları yaratan yaratıcılık.

Romancı, ressamın bu üretiminin ölçüsünü belirleyecek derecede hazırlıklı değildir. Ancak yazma uğraşında ak sayfayı renkli kılmanın, renkle bezemenin ne denli önemli olduğunun bilincindedir. Henüz dada yıllarındayken bile resim edebi-

yat ilişkisi sorunuyla çok yakından ilgilenmiş, hatta "boyalı ak sayfa" gibi bir deyim bile yaratmıştır.

Henri Matisse, roman, birbirinden çok farklı iki insanın yaşamını, ilişkilerini, çalışmalarını dile getirir. Aragon cephesinden bakıldığında, itiraflara, ressamı geç keşfetmenin getirdiği pişmanlıklara, geriye dönüşlere raslanır. Yazar, ressamı tanıdığı yıldan bu yana söylemek istediğini anlatmak pahasına susmuş ve sonunda uzun bir ırmak boyunca yürür gibi, ressamın büyülü evrenine girmeye çalışmıştır. Zaman zaman Matisse'in bizzat kendi notlarının da yer aldığı bu kitap, onun resim çalışması, resim dili üzerine çarpıcı saptamalarını da içine alır.

Aragon Matisse'in yaptığı portresiyle evinde

Romancı, ressamın atölyesine girdiğinde, resimsel nesneler arasında kendisini somut bir hayal odasına girmiş gibi hisseder ve ressamın çalışma uzamını "Büyük Hayalhane" olarak adlandırır. Nasıl ki marangozluk sanatının icra edildiği yere marangozhane denilebiliyorsa öyle bir "Büyük Hayalhane" Bu Hayalhane'de, tuvalleriyle, renkleriyle, boyalarıyla, fırçalarıyla, çalışma malzemeleriyle, dünyanın dört bir yanından gelmiş nesnelerle ve elbette ressamın kendi varlığıyla, hayaller resimsel söze dönüşmektedir. Ressamın hayallerine elleriyle dokunma istemi uyanır içinde: "Büyük Hayalhane'sinde yakaladım Henri Matisse'i. Ama burada her şey gerçek, her şeye elle dokunulabilir ve her şey gözler önünde, varolma gizemi gibi"[71]. Matisse orada Tahiti Manzaralarını resimlemiştir, orada resmetmek istediği nesneyi yani Kadınları "resmedilmiş kadınları" bulmuştur. "Düşüncelerin rengini" yakalamış ve onu yansıtmıştır. Ve bu oda, renkleri barındırdığı gibi, renklerin içinde müziği barındırmaktadır. Örneğin "Müzik" ve "Dans" adlı tablolarında, fonda kullandığı koyu mavi ve tonları, aslında hep ötelere gitme arzusunun doğurduğu renklerdir. Bu nedenle o rengin adı denizötesidir ve onun içinde yaşattığı ıraklığı simgeleyen bir siyah tonudur. Ne ki siyah bir ışık olmuştur onun fırçasının ucunda. Bu renk bir gölge gibi vurmaktadır duvarlarına Hayalhane'nin. Romancı da kendi yazma uğraşında ak sayfaya siyah yazarak onu konuşturmaktadır. Ressamın "Açık Taraçakapısı" adlı tablosu bu çerçevede çok anlamlıdır ve onu romanının kapak resmi yapar. Sözkonusu tabloda, açık bir taraça kapısından içeriye laciverte yakın bir siyah renkle verilmiş ışık girmektedir. Ressam bir anlamda siyahı ışığa dönüştürmüştür. Bu renk olsa olsa bir içuzamın rengi olabilir. Böylesi özgür bir renk anlayışı, aynı zamanda "rengi de özgürlüğüne kavuşturma savaşımıdır" Yani göstergebilimsel anlamda gönderge ve gösterilen çatışması. Elbette resmin dile getirdiklerini yazınsal dil başka türlü anlatmaktadır. Ama aralarında olağanüstü bir ilişki de vardır.

Matisse cephesinden bakıldığında ise, ressam geçirmiş olduğu çok önemli bir hastalık ve onu izleyen ameliyattan sonra yeniden doğmuş gibi ikinci hayatına başlamış ve ölümüne dek, köktenci estetik anlayışını resimlerinde sergilemeye çalışmıştır. Ressam, bu genç şair-romancının, kendisinin sanat yaşamında yaşadığı olağanüstü başkalaşımının bilincine vardığını fark eder, mutlu olur.

Matisse in Aragon II

Bilindiği gibi Matisse "Thèmes et Variations" adlı yayınlanmış notlarında, resim uğraşısına ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bir bakıma Aragon'un deyişiyle "resim yapan düşüncenin mekanizmasını" anlatmaktadır. Matisse şöyle yazar:

" *Variations* adlı desenlerime çalışırken, resim kalemimin resim kâğıdı üzerinde aldığı yol bir ölçüde karanlıkta el yordamıyla yolunu arayan bir adamın jestlerine benziyor. Yani üzerinde yürüdüğüm yol hakkında pek fazla bilgim yok: sürükleniip gidiyorum, kendim sürüklemiyorum. Modelimin ya da nesnemin bir noktasından hareket ediyor, her zaman tek kalan, diğer noktalardan bağımsız bir başka noktaya doğru gidiyorum. Ama kalemim daha sonra diğer noktalara da yöneliyor"[72].

Aragon bunu ileride daha ayrıntılıca değineceğimiz kendi yazma eylemiyle özdeşleştirir: "içgüdü her zaman istemin önündedir". Gerçekten de, Matisse, tablolarını "duygularının somutlaşması" olarak tanımlar ve ekler: "Benim aldığım yol modelimin verdiği destekten kopmakla zenginleşiyor. Ben bir insan bedeninin, bir çiçeğin neden oluştuğunu fazlasıyla biliyorum. Ama belleğimde onu olduğu gibi bulamıyorsam, keşfediyorum". O halde yaratıcılık biraz da özbellekte cereyan etmektedir. Yani belleğin emek vermesi gerekmektedir. "Resimde de, romanda da sorun biçimlerin belleğini geliştirmektir. "Taze bir bellek elin tereddütlerini ortadan kaldıracaktır" Nitekim Matisse, "Resme başlarken ne yapacağımı bilmiyorum. Kendimi tümüyle bilinçaltıma teslim ediyorum", der.

Anlaşılacağı gibi, Matisse'in resim uğraşının kökeninde, daha doğrusu resimsel eyleminin işleme sürecinde, bilinçaltı etkinliğinin ve düş-gerçeklik birlikteliğinin payı büyüktür. Matisse'in *Thèmes et Variations*'da dile getirdiği düşünceler, onun yazma uğraşında önemli bir esinlenmeye kaynak olur: "Yazılı sözün yerine resmi ya da deseni ikâme ettirmek olsa olsa keyfi birşey olur. Matisse'den aldığım ders beni onun çevresinde bir tür dans yapmaya sürükledi. Bunu söylerken sanıldığından daha ciddi bir durum var ve öylesine derin bir duygu içindeyim ki dile getirilemez olan şey somutlaşıyor" Romancı o halde betimlenemez olanı betimlemek, dile getirilemez olanı dile getirmek için sözcüklerin çevresinde bir tür dans yapacaktır. Matisse'deki "rengin güzelliği, berraklığı onun hayalinin birimlerinden kaynaklanmaktadır". Aragon da sözcüklere ve nesnelere dokunuyormuşcasına elle dokunmak istemektedir. Ama so-

nuçta, nasıl ki Matisse "Ben, bir kadın yaratmıyorum, her şeyden önce bir tablo yapıyorum" diyorsa ve kalemiyle çalışırken çizginin, konturun tadına varıyorsa ve Aragon'un adlandırmasıyla "bir güneş lekesi" yaratıyorsa, romanda da, kurmaca eylem, romanı yaratacaktır. Matisse'in tablolarında gördüklerine, o eliyle dokunacaktır. Kurmaca gidiş dönüşlerle, sapmalarla yapacaktır bunu. Yani belleğinde anlaşılmaz biçimde eğriler, konturlar çizecektir. Belleği imgelemdir artık. Ama bir ekran gibi. Ak sayfanın türküsü bir bakıma "boyalı cümle" olacaktır. Romandaki imgelemsel renkler imgeleminin gücüyle kara kalemle aksayfaya boyanacaktır.

Aragon bu girişimini *Blanche ou l'oubli*'de gerçekleştirir. Anlatıcı, romanın bir yerinde yıllar öncesi gittiği Périgueux'nin rengini anımsamaya çalışmaktadır. "İnsanın belleğinde renkler yer edinmiştir ama ben Périgueux'nin rengini anımsayamıyorum". Matisse gibi, sözcüklerin ucu sıra varyasyonlara girişir. Périgueux'nin rengi imgeleminden doğacaktır çünkü. Yani belleğinden ve belleği aracılığıyla. Ama bu kentin rengi "öte yerlerdedir". İmgelemin, belleğin ekranında kentin yüzü yavaş yavaş belirmeye başlar:

> "Périgueux 20 kasım 1940... Hava biraz soğuktu, öyle değil mi?. Ama yine de güneş vardı, yok muydu yoksa? Tourny Sokağında, bankın üzerinde. Belki de bir kış güneşi. Soluk. Her şey gibi. Rüzgâr da vardı belki. Ama rüzgârın rengi yok ki? Var mı yoksa? Rüzgârın rengi var mıdır? (...) Gökyüzü, evet evet gökyüzü... Gökyüzü kasım sonunda bile bıçak renginde. Bıçağın rengi ne demek, beyaz mı, gri mi, mavimsi mi? Ama kesip atıyor. Evet.
>
> Gölgeler açık mor grisi ve üzerlerine insanlar mavi bir çizgiyle çizilmişler, parlak bir maviyle. Gölgeler insanlarla evler arasına yerleşmiş, ağaçlar bej renkte, çatılar kahverengi, toprak soluk, soluk renkte. Giyilen tüm giysiler hemen hemen renksiz, yani siyah, yani gri, su rengi, beyaza kaçan gri, mora kaçan gri. Sadece Gaiffier'nin ceketi hardal renginde. Kentin öbür renkleri de sarıyla beyaz arasında, güneşle soğuk arasında. Kesip atan. Bıçak rengi"[73].

Romanın akışı içinde, anlatıcı kentin rengini belleğinde zorlarken o günlerde yapılan bir telefon konuşmasıyla kentin görünümünü daha bir canlı yakalar. Aslında keşfettiği şey yaşanılan bir gerçeklikle hayallerin birimlerinin bilinçaltında birleşmesidir. Alıntıya devam ediyoruz, sözcüklerle örülen yazın-

sal tablo artık tamamlanmak üzeredir. Sözcüklerin gördürme ve baktırma gücü yüksektir:

"Güneş saklandı. Rüzgâr siyah esiyor. Çatılar hardal rengi. Simalar mor, toprak beyaz. Telefon çalıyor (...) Açıyorum telefonu. Boğuk bir ses. Soru soruyor, sonra susuyor. Avizeyi yerine koyuyorum.

27 Kasım, Périgueux... Gölgeler soluk kahverengi, lâl rengi bir çizgi insanları fonda kahverengi çizmiş, sanki bir yaranın kıyısında duruyorlarmış gibi, solgun bir lâl rengi çizgiyle, eller kül rengi kesilmiş, jestler yavaş, hava soğuk, gökyüzünde gri mavi bulutların üzerinde pembe büyük lekeler var. Gün kötü traş olmuş. Yirmi yedi Kasım Périgueux. Bir sessizlik kenti, uçuk bir lâl rengi örtü altında. Saint-Front Katedrali'yle, Isle kıyısındaki rıhtımlarıyla, eski evleriyle, Isle nehri kıyısı boyunca evlerin koyu şavkı yeşil yeşil parlıyor, kayıklar tersyüz edilmiş çamaşır yıkayan bir kadının eğilişi gibi duruyor, geride de fakir semtler, pembe-turuncu yama yama çatılarıyla, bazıları tek kat bazıları iki kat evler (...) Hepsi gökyüzünde ve titrek su yansısının içinde, gri yukarıda, bej aşağıda (...) Kalay rengi bir gökkubbe, rengi atmış sarı bir rüzgâr. Hiçbir şey belleğin nesnesi değil.

Tourny sokağında iki kadın ve iki erkek bir bankın üzerine oturmuş.

Her yerde Mareşal Pétain'in portresi asılı, der Léon"

Sonuçta, Aragon'un da yazınsal uğraşı bir Hayalhane'de cereyan etmektedir. Orda sözcüklerle hayaller, Matisse'in renklerinin birbirleriyle buluşması gibi, buluşmaktadır. Sözcüklerin de tablodaki yansımaları anımsatan yansımaları vardır. Bu Hayalhane'de bitimsiz bir yolculuğa çıkılmaktadır. Depremler yaşanmaktadır. Hayalhanenin nesnesi dildir.

UZUN SOLUKLU ŞİİRLER

Aragon'un romanlarıyla başlayan değişimi şiirlerinde de kendini gösterir. Artık uzun soluklu şiirler yazma dönemi başlar *Elsa, Şairler, Odalar ya da Geçmeyen Zamanın Şiirleri, Elsa'nın Mecnunu, Pablo Neruda'ya Ağıt* onun ustalık döneminin şiirleridir.

Aragon bu yapıtlarında şiirsel dilin olanaklarını olabildiğince kullanmakta ve okurun karşısına yoğun bir anlatımla çıkmaktadır. Denilebilir ki sözcüklerin ucundaki derin uçurumu dile getirebilmiştir. Ancak sesi değişmemiştir. Şiirin ruhu uyaktır, türküdür:

Sana büyük bir sır söyleyeceğim Zaman sensin
Zaman kadındır Gönlü çelinsin ister zaman
Oturulsun ister eteklerinin dibinde
Sökülmeye hazır bir giysi gibidir zaman
Upuzun bir saç gibi
Taralı
Sanki solukla buğulandırılıp silinen bir ayna
Zaman sensin tan sökerken uyuyan ve ben
yanıbaşında ayakta

Sana büyük bir sır söyleyeceğim Korkuyorum sende
Korkuyorum akşam üstleri seni pencereye yönelten
şeylerden
Jestlerden korkuyorum söylenilmedik şeylerden
Çabuk geçen zamandan yavaş geçen zamandan
senden korkuyorum
Sana büyük bir sır söyleyeceğim Kapat kapıları
Ölmek daha kolaydır sevmekten
Ben de bu yüzden yaşamak için yırtınıyorum
Sevgilim

Elsa ve

Yine, *Elsa'nın Mecnunu* (1963), 1944'den beri süregelen Cezayir Savaşı'nın dramatikliğini şiirsel çerçevede yeniden canlandırır. Aragon bu kitabını yazabilmek için Arapçayı, Arap edebiyatını, islam dinini yoğun bir biçimde araştırmıştır[74]. Bu kitap, bir Bedevi efsanesi olan *Leyla ile Mecnun*'dan esinlenilmiştir. Ancak Aragon'un şiirleştirdiği kadın, geçmişin Leyla'sı değil geleceğin Elsa'sıdır. Romansı özellikler de taşıyan ve Aragon'un şiir olduğu kadar roman da olduğunu söylediği bu kitap, tek bir sözcükle olağanüstü bir araştırmanın ve duyumun ürünüdür. İşte kısa bir alıntı:

Ey Geleceğin İnsanı hiç acımayacak mısın Granadalı aşıklara
Kendini seyrettiğin aynayı parçalayınca kimi cezalandıracağını sanıyorsun
Ben ki senin bir görüntünüm ve yanan yüreğin üstünde bir alevim yalnızca
Ayaklarının saçtığı ışıkla yönleniyor hareketlerim davranışım hepsi seninkilerin ikizi
Söndürme onu gölgen yok ki izleyemem ama karanlık intikam alır benden yiyip bitirir beni
Bıçağı saplamaktan sakın ikimizin imgesine dikkatsiz davranma
Kopunca kolları bacakları hem bir anlamı kalmaz onların hem de yoksun kalırlar senin kanından
Aşk bir deniz değildir ne de bir yakarış dili
Gözümüzün dibinde ölür Cezayir menekşesi ezgiler

ortalıktan çekilip gider
Ve solar her dudak bir öpücük kondurulduğunda nasıl ki
solup giderse bir gül dalından koparıldığında
(...)
Ve Kays ibni Mülevvah dudaklarından acıyla dökülen sözcükleri bir kez daha yineler: *Yapayalnız derbeder bir hal de yapayalnız çırılçıplak*... Acısını tartarak yeniden söyler bu sözcükleri, ruhuna bir zehir düşmüş gibi, zevkten başı dön düğü için değil bedbahtlığının farkına vardığı için yineler karşısında duran, gözlerindeki ve gözlerinin enginliğindek bedbahtlığıyla, tartılması ölçülmesi olanaksız bedbahtlığıyla hesaplaşma kararlılığındandır. Olur da biri bu Endülüs za manında, bir halkın ölümün sınırlarına dayandığı bir anda islamın ve Hıristiyanlığın bu kaynaşma noktasında, kentin her meydanında her sokağın dönemecinde, Kays'in kişiliğin de toprağa bile verilmeye vakti kalmamış bir ölüyü görebil seydi, açlığı ya da silahı, vebayı ya da isyanı, kadınlar ve erkekler bir evde otururken ve bakışlar bakarken odada göz lerden yiten bir manzaraya ve gemiler limanda hazır bekler ken ve bu ardı kesilmez göçlerin ağırlığıyla sirenleri çalar ken... olur da biri Kays'in içinde olup bitenleri görebilseydi, küçümseyici sözler ederdi, onun kararlarına omuz silkerdi...
(...)
Zaten ne önemi var ki yarın her şey yitip gittikten sonra, karanlık ve mezara, oraya, tanrıtanımaz çiftler, kaçak aşıklar, yasadışı sevişenler ve cinsel sapkınlar gelecekler, yabancı bir dil konuşacaklar, orada cehenneme mahkûm edilmiş birinin açılmış kollarına benzeyen bir mezar anlayışına sahip bir baş ka halkın karanlığı sönecek, arzunun değeri kalmamış sözleri nin gücünü ölçecek, mezarın kenarındaki yalancı kişiliklerin ne anlama geldiğini bilmeden, ne onların bir türkücü olduğu nu, ne de bu tekrarlayıp duran sesleriyle bir karanlık olduğu nu, kime ait, hangi aşkla ya da bütün bir halkın aşkıyla, sanki bir yazgının alaya alınması gibi, hayal kırıklığı yaratmış bir di leğin dizelerde yinelenmesi gibi, insanın yegane tutkusu, yüre ğindeki sonsuz bir biçimde yetersiz dileği

onlar birlikte yaşlanacaklar"

Bu arada çok yaşamanın getirdiği kaçınılmaz gerçeklikle en yakın dostlarını bir bir yitirir. Tristan Tzara kansere yenik

Elsa 1966. Artık O da ünlü bir romancıydı bu yıllarda.

düşerken (1963), Komünist Parti'nin ünlü sekreteri Maurice Thorez(1964), André Breton (1966) ve bu arada Nancy Cunard alkolden sefil bir durumda bir otel odasında trajik bir biçimde vefat ederken kendisi hâlâ yaşamaktadır.

Tüm bu zaman içinde aynı zamanda, zamanı şarkılamıştır: Gagarin uzayda yürümüştür; Cezayir bağımsızlığını kazanmıştır; Vietnam acıları yaşanırken, Çin'de Mao'nun Kültür Devrimi tamamlanmıştır:

Şarkılar söylüyorum geçirmek için zamanı
Az bir ömürdür bundan sonra bana kalan
Çizeriz ya hani sabahları penceredeki buğuya
Hani içimiz sevinçle dolar dolar ya hani gönül
ferahlığıyla
Sektirdiğimizde berrak su üstünde yassı bir taşı
İşte öyle şarkılar söylüyorum geçirmek için zamanı

Çok güzel günler yaşadım ben
Sizlerle birlikte anımsarsınız
Ve onca yılın engelini aştım

Mucizelerle doldu kulaklarım
Aynısı değil artık bugünkü dünyamız
Ben çok güzel günler yaşadım

Ayışığı yarattık kendi ellerimizle
Saraylarımız ve anıtlarımız için
Artık ne önemi var öldürülsek bile
Geçecek gecele:· yine birbiri ardına
Geçecek günler geceler birbiri peşisıra
Ve bak işte Çin'de de Devrim oldu diye
Ayışığı yaratmıştık kendi ellerimizle

1968

1968'e gelindiğinde, Fransa'nın ve dünyanın yazınsal, sanatsal, felsefel manzarası da değişmiştir. Yeni Roman sükse yaparken, yapısalcı eleştiri dalga dalga kemikleşmiş eleştiri anlayışına dilbilim çalışmaları ışığında yeni bir yön ve hız kazandırır. Claude Lévi-Strauss, Michel Foucault, Jacques Lacan, Roland Barthes, Louis Althousser en çok konuşulan, tartışılan flaş isimler olur. Sartre da yaşamaktadır. Ama katıldığı bazı toplantılarda kendisine "moruk" diye seslenilir. Aragon da elinde bildirilerle, ama partisinin saflarında 68 eylemlerine katılır. Ona da hakaret edilir, modan artık geçti diye. Bununla birlikte dünyanın çektiği acılar bitmemiştir, bitecek gibi de değildir: Arap-İsrail savaşı Orta-Doğu'yu kan gölüne dönüştürür; Sovyet tankları Çekoslovakya'ya girer; 68 Baharıyla gelen mügelerin ardından yılların De Gaulle'ü istifa etmek zorunda kalır; Güney Amerika'da diktatörlükler dalgalanır; Fransa atom bombası patlatan ülkeler kervanındadır. Kısacası düşünsel yaşam değişmiştir, ama 1939'da doğan *Gerçek Dünya* serisi romanındaki olaylar devam etmektedir ve iki dünya savaşı neferi Aragon buna tanıktır.

1968 Nisan'ında öğrenci olayları doruk noktasına ulaşır. Öğrenciler Quartier latin'de barikatlar kurarak kurulu düzene meydan okurlar. Aragon aynı günlerde *Les Lettres Françaises*'in sayısını "Söz Hakkı Öğrencilerde" başlığıyla özel sayı yapar:

> "Bu sayfalar geleceğe bir önsöz olsun. Ve unutulmasın ki yukardan kumandalı polis şiddetinin bütün sorunları ve bu kesin bölünmüşlüğü açıkca gözler önüne serdiği sırada yazılmıştır".

13 Mayıstaki genel grevi izleyen günde *Les Lettres Françaises* partinin çekingen politikasından farklı bir tutum takınır. Ama olaylar elbette Aragon'un yönlendirmek istediği yönde gelişmeyecektir. Ekstremist grupların yayınladığı bir bildiride şu cümlelere raslanır:

" Babalar hasar vermeden öldürülemezler. Bu da önce aile içindeki şiddetle başlar. Ülkemiz de bir ailedir. Baba Aragonlarıyla, Kelebek babalarıyla, Roche babalarıyla (Yüksek öğretim bakanı)... Hepsinin adını anmak gereksiz, ama bilinçlerindeki kötülüğü, şimdi kendilerini köşeye sıkıştırdığımız zaman, bize söz hakkı vermek için, Aragon Baba gibi nasıl alelacele davrandıklarını anmak yeter. Çünkü şimdi yapabilecekleri tek şey bize söz hakkı tanımak"[75]

Genel Grev günlerinde, Merkez Komite üyesi hiçbir partili, öğrencilerin öfkesinden korktuğu için sokağa inemezken, (çünkü goşistler çoğunluktadır ve Parti revizyonist olmakla, Sovyet yanlısı olmakla suçlanmaktadır), Aragon meydanlarda Cohn Bendit'le tartışır. Cohn Bendit'e kendince nedenleri açıklar. Ama öyle bir miting ortamında divalog sağır dilsiz divaloguna dönüşür. Aragon söyledikleri ve yazdıklarının karşısında gençlikten sadece hakaret alır. Ama öğrencilerin suratına küfredişine aldırmaz, söyleyeceğini söyler. Hem partililere vere-

Yürüyüş

cek pedagoji dersi vardır. Hem de gençliğinin dinamikliğini yeniden bulmalıdır:

Gençliğimde bana anlatılan bir öykü vardı melekler mutlaka muzaffer olur diye
Öylesine de inanmıştım buna hem de öylesine gel gör şimdi yaşlandım
Gençlerin zamanı yaşayışı alınlarına düşen o her zaman ki kakül sanki
Yaşlılar içinse geride kalan öylesine ağır ve o kadar da kısa sanki rüzgâr değişmiş

Özü sorguluyor onlar ve kendilerini adayacakları her değeri
Bu korkunç şantiyede gezinirken az şeydi gördükleri ama şimdi terkediyorlar
Gölge olmaktansa kurban olmayı yeğlemişler ey zavallı insanlar gelecek kimsenin değil
Nasıl da acıyorum size sokaklarda oynayan küçük çocuklar
Ne bekliyorsa sizi gelecekte bedbahtlık kan ve bıkkınlık adına görüyorum hepsini şimdiden
Yanılgılarımızdan hiç ders çıkarmadınız attığımız yanlış adımlardan hiç
Hiçbir şeyde yararımız olmadı size sıranız geldiğinde siz de bedelini ödeyeceksiniz
Bakıyorum omzunuz düşüyor öne yüzlerinizde de hep aynı alışkanlıkların çizgisi

Düşünün bir kez insan mücadele etmekten vazgeçmez ve yenilmek hiçbir şey demek değildir
Ve her şey eğer varsa işin içinde insanoğlu her an sorunsal kılınabilir
Büyük şeylerin yaradılışına da tanık olduk bizler ama onca korkunç olanına da
Çünkü kolay değil her zaman bilmek kötünün nerede iyinin nerede olduğunu
Bizim geçtiğimiz yollardan geçeceksiniz sizler de ve ben okuyorum yüzlerinizden bunu açık bir kitap gibi
Çarpan yüreğinizi duyuyorum sanki yüreğiniz içimde çarpan bir yürek
Biliyorum sizler de aşındıracaksınız bu yüreği o da sönecek ve susacak

Hazan mevsiminin makyajının bozuluşu ve bir kış gülünün suskunluğu gibi

Cesaretinizi kırmak için söylemiyorum bunları Karşınızdaki hiçliği görmeniz gerek
Ve bilmeniz gerek onunla nasıl başedeceğinizi Türküler güzeldir eğer nakaratı varsa
Tepelerin ardından gelen bir yankı gibi onların başka yerlerde de söylendiğini bilmeniz gerek
Tek başımıza değiliz ki yeryüzünde onları söylemek için
Aslına bakarsanız acıdır türkülerin hepsi

Sovyet tankları Prag'a girdiğinde Ulusal Yazarlar Komitesi "Prag'a yabancı bir ordunun girmesiyle Çek dostlarının duyduğu derin acıyı paylaştığı" yolunda bir bildiri yayınlar. Ama bu bildiri Sovyet *Liternatournaia Gazeta*'da acımasız bir dille eleştirilir ve şu satırlar yer alır: "bu düşünce Çek halkının Karşı Devrim mücadelesine karşı yapılmış bir yardımdır". Bu sözler Aragon'u çileder çıkarır ve patlar: "Asıl iğrenç olan şey bu ani Çekoslovakya müdahalesine başka bir isim aramaktır"[76].

Aragon: 'Ayrılanın hep öbür tarafına geçmek istedim. Alice gibi.

Partisi de bu müdahaleye karşı çıkar. Aragon daha sonra, "eğer partim müdahaleye karşı çıkmasaydı, intihar edecektim" der. Bu sözler çok anlamlıdır ve anlamını onun partisiyle olan ilişkilerinde aramak gerekir sanıyorum. Çünkü bu ilişki her şeyden önce "uzun bir yürüyüştür" Birçok kez sorunları olmuştur partisiyle. Ama o, yazarlığının ötesinde, partisinde kalarak partisine yön veren bir militandır. Örneğin 1962 yılında Prag Üniversitesi'nin fahri doktoru olduğunda yaptığı konuşma, Çek Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından sansürlenmek istenmiştir. Direnerek, partinin yayın organında metnini aynen yayınlatır. Konuşmasında sanatsal yaratıcığın hiçbir politik güdüme bağlı kalamayacağını söylemiştir çünkü. Aslında bu konuşma, Prag Baharına ilerleyen Çek aydınların "uzun yürüyüşüne" yakın bir tanıklıktır ve birçok rejim muhalifi onun yaptığı bu uzun konuşmayı sempatiyle anmaktadır.

Nitekim *Les Lettres Françaises*, Sovyet müdahalesinden sonra Çekoslovakya'da yasaklanmıştır. Ama diğer yapıtları, özellikle *Bitmemiş Roman* ardı ardına basımlar yapar. Milan Kundera'yı Fransız okurlarına ve belki de bu sayede dünyaya ilk tanıtanlardan biri de Aragon'dur. *Şaka*'nın elyazmaları el altından kendisine ulaştığında, kitabı hemen Gallimard'da yayınlatmış ve üstelik yankı yaratan o meşhur "Biafra de l'esprit"[77] başlıklı önsözünü yazmıştır:

> "Seni düşünüyorum ey ipte can veren Clémentis. Bu şehitin ölümü sonrasındaki suskunluğu düşünüyorum. Sizleri düşünüyorum adını bilmediğim iğreti bir özgürlük içinde yaşayan insanlar, hapisleri, işkenceleri, ölüleri, yaşayanları tanıyan sizleri düşünüyorum. Genç yürekleriyle insancıl zamanların geldiğine inananlar sizleri de düşünüyorum. Ülkelerini terkedenleri ve bir gün oraya döneceklerini hayal edenleri de düşünüyorum. Ve şuna inanmayı reddediyorum: Orada Aklın Biafra'sı kurulmayacak"

Acaba Aragon "intihar edecektim" derken Prag'ı mı kurtarmıştı, kendi hayatını mı?

Ancak *Les Lettres Françaises*, 1969'da Sovyet Komünist Partisi'nin sovyet abonelerin aboneliklerini parti kanalıyla iptal ettiğini açıklaması üzerine zor bir finansal sürece girer. 1972'de Çekoslovakya'da Dubçek hareketine de duyarlı kalan bu dergi kapanma noktasına varır. Aragon "Elveda Valsi"[78] başlığını taşıyan yazısıyla dergiye veda eder:

"Birçok susma biçimi vardır. Birçok yalnız kalma biçimi

vardır. Bu son haftalarda dünyadan soyutlanmıştım. Şurada burada, insanın içinde yuvalanan ve büyük bir soruna dönüşen acı nedeniyle. Elbette zamanın bir ağırlığı yok, günler geceler geçecek. Her şey hayallerin anlaşılmaz özelliğine bürünüyor. Hayaller mi? Hayaller olduğundan bile emin değildir insan. Hayata benzer bu. Uzun hikaye. Ayrıca genel anlamda hayata değil. Benim hayatıma benziyor. Bana asla unutamadığım acı bir tad veren hayata, benim hayatıma(...) Bu hayat, sonuçta kaybettiğim muhteşem bir kağıt oyunu gibi. (...) Hayatımı heder ettim, hepsi bu".

1941'de yeraltında doğan ve ilk sayılarından itibaren yazdığı ve 1953-72 yılları arasında yöneticiliğini üslendiği ve haf-

Aragon: Yeniden bir Paris Köylüsü gibi.

talık bir kültür dergisine dönüştürdüğü *Les Lettres Françaises* Fransız ve Dünya edebiyatında önemli bir dergidir. Dergi, partinin resmi görüşü dışında bir kültür politikası izlemiş; Philippe Sollers, Michel Zéraffa gibi birçok genç yazarın tanınmasına olanak sağlamış; hem parti içinde hem parti dışında yeni bir okur kitlesinin oluşmasına, hatta Doğu bloku ülkelerinde dağıtımı çok yapıldığı için oralarda partisinin resmi görüşüne muhalif komünist aydınların kültürel ve düşünsel değişimine olanak hazırlamıştır. 60'lı yıllarda Aragon, dergisinde dile getirdiği politik tutum açısından hem partiye sadık, hem de partinin muhalif sesi olmuştur. Sovyetler Birliği'nde aydınlara takınılan tutumları sert bir dille bu dergide eleştirmiştir. Hatta bazı sanatçıların, yazarların kurtarılmasına öncülük etmiştir. Bunların içinde ünlü sinema yönetmenleri, yazarlar, bilim adamları da bulunmaktadır. 1968 sonrasında *Les Lettres Françaises* Doğu bloku ülkelerinde, 1971'de de S.S.C.B'de yasaklanır.

Dergi artık can çekişme dönemine girer ve bir yıl sonra da kapatılır.

ELSA'DAN SONRA

Aragon-Elsa birlikteliği 1950'lerde siyasal ve yazınsal amaçlarında kararlı, otoriter, çalışkan ve "her yerde" izlenimi verirken, 1960'larda efsanevi bir çift imajına bürünür. *Elsa'nın Mecnunu*'yla türkülenen olanaksız aşk, bu yıllarda magazin dergilerde yayınlanan söyleşilerle daha popüler olur. Çift, *Vogue*, *Elle* gibi dergilere Varenne Sokağındaki evlerinin ve Saint-Arnault'daki konaklarının kapısını açarlar. Artık Paris yaşamında Elsa-Aragon çifti kurumsallaşmıştır. 1964'den itibaren de *Elsa Triolet ve Louis Aragon'un Çapraz Yapıtları* yayınlanmaya başlar. Bu vesileyle yayınlanmamış yazılar gündeme gelir, yazdıkları önsözler yeni yankılar yaratır.

Aragon: "Onca dost arasında geçici olarak hep yalnız yaşadım".

1970'e gelindiğinde, Elsa Triolet, başyapıtları sayılan *Büyük Sonsuzluk, Bülbül Tan Sökerken Susar* adlı romanlarını tamamlamıştır. Ancak Elsa,1965'den beri hastadır. Elsa'nın bir gün, bir gece yarısı uykusunda ansızın öleceği ve üstelik kendisinden önce öleceği düşüncesi Aragon'da saplantıya dönüşür. *Odalar, Geçmeyen Zamanın Şiirleri* bu duygularla yazılmıştır ve onun bir bakıma Elsa'sız yaşamının şiiridir, o yaşıyor olduğu halde. Bir başka deyişle, Aragon, Elsa yaşarken bile onun ölümünü yaşamıştır.

Terkedip giderek beni bütün kapılardan
Bütün çöllerin ortasında bıraktın

Tan sökerken aradım seni ve gün başlayınca yitirdim
Hiçbir yerde değildin geçtim oralardan da
Sensiz bir oda Sahra Çölü'dür bana kimse bilemez bunu
Kimse bilemez senin olmadığın bir pazar günü
kalabalığının ne olduğunu
Deniz kıyısındaki dalgakıranlardan daha bomboş bir gün bu
Bir suskunluksun çağırırım seni ama cevap vermezsin
Yanımda dururken terkettin beni hiç kıpırdamadan

Her yerden terkettin beni gözlerinle terkettin
Yüreğinle düşlerinle
Bitmemiş bir cümle gibi terkettin
Rastgele bulunmuş bir nesne gibi bir eşya gibi sandalye gibi
Yazın sonunda gelen bir yaz tatili gibi
Bir kartpostal gibi hani bulunur ya bir masa çekmecesinde
Senden dökülen biriyim ben bütün bir ömür boyunca en ufak bir jestinle

Elsa, 1970 Haziranında vefat eder. Herkesin içi titrer, acaba Aragon bundan sonra yaşayabilecek mi diye. Uçurumun dibine dokunmuş olmalı diye düşünür çoğu kişi. Elsa'sız bir Aragon olanaksızdır çünkü. Cenaze törenini Fransız Komünist Partisi üslenir. *Humanité*'de bir tören düzenlenir. Ve Elsa, özel bakanlık izniyle Saint-Arnoult'da, yaşadıkları konutun bahçesine defnedilir.

Bir gün bu dizeler Elsa dillerinde dolaşacak insanların
O insanlar ki bu çağın o garip acısını duymayacaklar
Uyandıracak dizelerim heyecan dolu gençleri
Öğretmek için onlara aşk denilen ateşi
Öğretecek zamanın aşkı galebe çalmasının mümkün olmadığını
Ve eninde sonunda aşkla yaşamın birliğini
Aşklar vardır zaten bir asma gibi meyvaya durur
Ve damar mavi kaldıkça akar içinden üzüm şarabı

Okyanuslarda boğulacağı sanılırken, Aragon değişerek yaşamaya başlar. John Hallyday, Jean Luc Godard, Philippe Sollers hakkında şaşırtıcı yazılar yazar. Kalemi kinetik sanat, *pop-art*, *underground* sinema için çalışır. Birileri "Aragon artık rengini değiştirdi, bütün renklerde yazıyor" derken, başkaları "Snobun teki, geçmişini temizlemeye çalışıyor, kendini afişe ediyor" diye homurdanır. O ise sanki farklı bir tonda konuşmakta ve şöyle yanıtlamaktadır:

"Tüm yaşamım boyunca nadir çiçeklere büyük önem verdim. Özellikle gençlerin içinden çıkanlara. Geçmişte ne idiğimi ve ne olduğumu da asla unutmadım. Bugün yirmi-otuz yaşındaki bu gençlerden beklediğim kadar başka hiç-

bir kimseden birşey beklemiyorum. Hepsi bu. Belki size komik gelebilir ama gerçek".

Yıllardır gri lacivert tonda elbiselerle görülen bu adam, birden frapan kostümler içinde, genç yazarlarla Paris'in ünlü restaurantlarında, tiyatrolarında, gece klüplerinde boy gösterir. Gecenin geç saatlerinde Saint Germain des-Pres meydanında bir genç edasıyla dolaşır. Saçlarını uzatır alabildiğine. Markalı modacılardan giyinir. O ana dek görülmedik fotoğrafları yayınlanır. Yaz tatilinde, yetmiş beş yaşlarındayken Toulon'da her sabah üç dört kilometre yüzer ve kıyıda bugün dönemeyecek diye merakla beklenir. Dergilerde gazetelerde, bu yetmişyedi yaşındaki delikanlının, ulusal şairin, romancının, Merkez Komite üyesinin mayolu, maskeli fotoğrafları yayınlanır. Saint-Germain'de, bir gece, sokak aralarında, sarı uzun çizmeleri, kovboy stili şapkasıyla, bir teke gibi koşarak gazetecileri kovalar. Sanki boşluklardan yıldızlara zıplamıştır. Acaba unutku mu diktatoryası altına almıştır kendisini? Sanki "hara-kiri" anı gelmiş gibidir. Eşcinsel olur. Erkek magazin dergilerinde söyleşileri yayınlanır: "Yves Saint Laurent'den giyiniyorum, çünkü boyuma uyan giysiler orda. Terzide ölçü vermek canımı sıkıyor... Çevrem gençlerle

Bu sataşkan makyaj

mi dolu diyorsunuz? Bundan hoşlanmayan insanlar mı var yoksa. Hepsi bana vız gelir. Tehlikeli biri olduğumu sanmıyorum".

Eski dostlarından, onun bir zamanlar hayranı ve izleyicisi, hatta bir de yaşamöyküsünü yazmış olan Claude Roy, şaşkınlığını "Artık o hem bir yara hem de bir bıçak" diye dile getirir:

> "Şimdiye dek uzun uzadıya açıkladığı bir acının gerçekliği, elbette yüreğindeki yarayı anlıyorduk bizler, ansızın kendi elleriyle kendisini talan edercesine ve defterini kapatırcasına zifos gibi etrafa saçılıyordu. Yorgunluktan canı bezmiş bu yaşlı *Paillasse*'ın, bu sataşkan makyajının altından gerçek kanı akıyordu. O artık hem bir yara hem de bir bıçaktı. Dümen suyunda, yüreğe saplanmış müthiş bir soğuk esiyordu sanki. Acıları ve yitirdikleri, çıngıraklar çaldırıyordu ölümcül gülüşlerle"[79].

Ama Yaşayan birisidir hâlâ: "Ölmekten korkuyorum, ölüm unutturur". Belki Yaşayan değil de, öldükten sonra Yaşayanlardandı. Yani bir hayalet gibi. Ama partisine hep bağlıdır. Moskova'yla olan sürtüşmelerinden sonra, sanılır ki partisinden de kopacak. Tersine Solun Birleşik Programı'nda önemli günlere katılır, önemli bildirilerin altını tereddütsüz imzalar. Örneğin *Humanite*'nın bayramında, yüzünde kırmızı maskeyle dolaşır, yoldaşlarla söyleşir. Partisi "ülkesinin geleceğidir" ve kendisi hâlâ işçi sınıfının, çalışanların yanındadır. Ve bu yıllarda "hayatımın bilançosu dediği *Tiyatro/Roman*'ı yayınlar. Elsa'nın adının geçmediği tek romanıdır bu. 1974'de artık bir daha televizyona çıkmayacağını açıklamasına rağmen,

1978'de, yüzünde genç adam maskesiyle altı televizyon programı yapar. Programın olay olacağı sanılmaktadır. Ertesi günü gazeteler manşet atar: "Aragon yeni birşey söylemedi". Çünkü hep büyük bir itiraf beklenmektedir kendisinden. Özellikle de hatalarına ilişkin ve özellikle de Partisi'ne ilişkin. Ama o, inatla Partisinin yanında olmaya devam eder. Hatta Sovyetlerin Afganistan müdahalesini bile onaylar: "Genç kızların çocuk yaşta nikahsız yaşlı erkeklere satıldığı bu ülkede sosyalist kültür şarttır". François Mitterand Cumhurbaşkanı seçildiğinde, Bastille Meydanındaki binlerce kişi solun zaferini kutlarken, havai fişekler gökyüzünü delerken, yakınlarda bir barda içkisini yudumlamakta ve "Bütün bunlar birer kuru gürültü" diye mırıldanmaktadır.

Bu arada, otuzun üzerinde kalp krizi geçirdiği ve hepsini atlattığı söylenir. 1975'de geçirdiği önemli bir trafik kazasından sonra dinlenmeye çekilir ve az görünmeye başlar. Ama iyi olur olmaz da hayatı yeniden hareketlenir. Artık seksen yaşlarına ulaşmıştır. Odasında yalnız kalma vakti de gelmiştir. Dış dünya kendisine hâlâ dil uzatırken, o *Tüm Şiirlerini* yayına ha-

Jean Ristat

zırlamaktadır Jean Ristat'yla. Yapılan bir Doktora tezi, Aragon'un *Tüm Şiirleri*'ne yazdığı önsözlerde *Çapraz Yapıla*ra yazdıklarından daha özgürce ve daha bağımsız olduğunu ortaya koyar[80].

4 Mayıs 1977'de, tüm elyazmalarını, belgelerini, yazışmalarını Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'ne (CNRS) bağışlar. Genç şair ve yazar sevgili dostu Jean Ristat'yı uygulatıcı vasi tayin eder: CNRS'e bağışlarken yaptığı konuşmada " Araştırmacıların hizmetine yalnızca basımı tamamlanmış kitaplarını sunmadığını, aynı zamanda elyazmalarıyla oluşum halinde olan metinlerini sunduğunu" önemle vurgular. Yapılacak araştırmaların da bu bütünlükten hareketle yönlenmesi umudunu dile getirir:

> "İsterim ki tüm yazdıklarım didiklensin, ameliyat masasına yatırılırcasına parça parça neşter vurularak ayıklansın."

Yaşamının son yıllarını evinde yalnız geçirir. Odasının duvarlarını yılların anısı fotoğraflarla, mektuplarla, kartpostallarla süsler. Müzesini hazırlamıştır artık. 24 Aralık 1982'de vefat eder. Cenaze törenini Partisi üslenir ve oturduğu evin bahçesine Elsa'sının yanına gömülür:

Bütün kuşlar kaçıştılar dallarımdan
Kuruyor terk edilmiş yuvaları Gözyaşları gibi
Yanaklarda
Resmimin durduğu tuvalden ressam da ayrıldı
Sanki bir örümcek gibi
Sanki pişmancasına
Neyin resmini yapıyor ne çiziyor o Kuşkusuz gençliği
Ve mutlu ülkeleri ve bir gün günlerinin benimkisine benzemesinden
Öylesine korktuğum insanları
Ne çizerdi ki bir ressam nesnelere yeni rengini vermekten başka
Sizleri güzel çocuklar kuşkusuz sizleri yani bizleri mutsuzluğa mahkûm edilmiş bizleri
Mutluluk mevsimini avuçlarından kaçıran siz çocukları
Yüzlerinde o katıksız rolü oynamaya inat eden sizleri
Yitip gidişi gibi her şeyin içimde her şey silinip gidiyor
O hep vahşi duran mutluluk hariç
Çekip gidişinden sonra da[81].

Ölümünden sonra, 1986'da, Prof. Michel Apel-Muller başkanlığında bir araştırmacı gruptan oluşan *Fonds Elsa Triolet-Louis Aragon* adında bir merkez kurulur. O günden bu yana, bu merkezde onbeş doktora tezi yazılmış ve birçok kollokyum düzenlenmiştir. *Fonds*'da elyazmaları, yazışmalar, *Ce Soir, Les Lettres Françaises* dergilerinin tüm koleksiyonları, kişisel notlar bulunmaktadır.

BİR PARANTEZ: YAZAR ELSA TRİOLET

Tarihin dönüşümleri hızlı ve çoğu zaman da şaşırtıcıdır. Aragon-Elsa çifti uluslararası boyutlarda uzun yıllardan beri ve hâlâ haklı olarak yanyana anılmakta ve öncelikle de Aragon Elsa şairi olarak öne çıkmaktadır. Gariptir ki Elsa adı çoğu kez "onun Elsa'sı" olarak tanınmış ve Elsa'nın yazar kişiliğine çok az değinilmiştir. Oysa Elsa Triolet de önemli bir romancıdır. 1925'lerde anadili rusça yazdığı "*Tahiti'de*", *Dağ Çileği* ve *Kamuflaj* adlı üç anlatı türü yapıtından sonra, ilk kez 1938'de, *Bonsoir Thérèse adlı* romanıyla fransızca yazmaya başlamış[82] ve ölümüne dek yine fransızca, nicelik olarak söylemek gerekirse yirmi dolaylarında roman-öykü yazmış; bunun yanında biri Mayakovski'nin yaşamöyküsü, öbürü şiir ve düzyazılarının çevirisi olmak üzere iki önemli inceleme yayınlamış; üç ciltlik *Çehov Tiyatro* başlığını taşıyan çevirisiyle[83] (bu çeviriler daha sonra *Çehov'un Tüm Yapıtları* içinde açıklamalı yorumlarıyla, uzun değerlendirmeleriyle yer alacaktır) çok önemli bir katkıda bulunmuş; *Rus Şiiri* başlığını taşıyan önemli bir antolojinin yayınlanmasına öncülük etmiş ve bizzat bu diziyi yönetmiş; Gogol üzerine önemli bir inceleme kitabı yazmış; Ilya Ehrenburg'un *29 Yazı* adlı romanını Fransızca'ya çevirmiştir. Ayrıca, birçok romanı, ingilizceye, almancaya, italyancaya, ispanyolcaya, portekizceye, çinceye, rusçaya, japoncaya, çekceye, rumenceye, bulgarcaya, yunancaya, ve bu arada türkçeye de çevrilmiştir.

Elsa Triolet'nin, *Louis Aragon ve Elsa Triolet'nin Çapraz Tüm Yapıtları*'nın yayınlanması vesilesiyle yazdığı önemli önsözlerle, romancı ve yazınsal kişiliği daha belirgin bir biçimde gün ışığına çıkmıştır. Romanlarında, çoğu kez kadın yazarlara özgü olarak görülen özel yaşamı güncel olaylar çerçevesinde betimlemesi ve bu amaçla ilginç ayrıntılar üzerinde yoğunlaşması özellikle dikkat çeker. Yine roman kişilerinde dikkati çe-

Elsa Triolet: Rus, manevi kökenli, Fransız soyadlı...

ken en önemli özellik, çoğunun düşünsel ve ruhsal olarak bir gezgin, zaman zaman da başıboş kişi özelliği taşımasıdır. Bunun nedeni, daha önce de değindiğimiz gibi, kendisinin musevi kökenli olması ve hatta genç yaşta başka bir ulustan biriyle (André Triolet) evlenmesi ve onunla önce Sovyet Devrimi yıllarında kısa süre ülkesinde yaşayıp daha sonra Tahiti'den Sibirya'ya, San Fransisco'dan Fransa'ya dek uzanan yaşamı ve Aragon'la karşılaştıktan sonra, Fransa'yı toprak belleyerek ve üstelik ünlü bir yazarın eşi olarak, ama aynı zamanda ilk koca-

sının soyadını taşıyarak Fransa'da yaşaması, Fransız olmadığı halde kendisine bir Fransız gözüyle bakılması, ve yine üstelik 1930'dan başlayarak 1960'lara kadar, doğduğu ülkeye "bir başka kimlik ve uyrukla" sık sık gidiyor olması ve tarihin akışı içinde militan, komünist, yer yer katı sovyet yanlısı ideolojik tutumlu eşinin yanında yer almasıdır. Bu coğrafi ve dilsel kopukluk ve çeşitlilik romanlarında araştırılmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır[84].

Kendisinin Rus kökenli olması bir başka soruyu daha gündeme getirmektedir. Kültürel ve yazınsal açıdan çocukluğunu besleyen zengin Rus edebiyatından etkilenmiş olması kaçınılmazdır. Nitekim Gorki, Çehov ve akrabası olduğu için kendisinden biçem dersleri aldığı Mayakovski'nin adları ilk sıradadır. Ve doğal ki Aragon etkisi de büyüktür ve yine araştırılmaya değer önemli bir konudur. Ama anadilinden koparak yabancı dili yazın dili olarak kullanan ve bu devasa yapıtları sunan bir yazarın dili ve yazma uğraşı da dilbilimsel çalışmalara renk katacak tutkulandırıcı bir çalışma olsa gerek.

Elsa Triolet'nin yazar kişiliğine ilişkin ilk söylenen şeylerden biri "çağının yakın tanığı" bir yazar olmasıdır. Gerçekten de, Elsa'nın romanlarından kimileri Direniş yıllarında Nice'de ya da başka bir yerde yeraltı mücadelesindeyken ve kısa aralıklarla sürekli yer değiştirilerek, kimileri İspanya İçsavaşı sırasında, kimileri o hüzünlü savaş bitimi yıllarında, kimileri de dünyanın iki kampa bölündüğü, ülkelerin bağımsızlık ve özgürlük mücadelelerinin hız kazandığı, bu arada Hindiçini, Cezayir ve Vietnam Savaşlarının hüküm sürdüğü yıllarda yazılmıştır. Bütün bu romanlar, yaşanılan gerçekleri dile getirir ve onları sorgular. Yazarın en önemli kaygısı geçmişin nasıl olduğu değil, geleceğin nasıl olması gerektiğidir. Aragon'un *Gerçek Dünya* serisi romanları geçmişin nasıl yaşandığı dersini verirken, Elsa'nınkiler ivedi geleceğin, yani olan ve olmakta olan zamanın neler getireceğini sorgular:

> "Yazma uğraşımda bana yol gösterecek hayattan başka bir usta tanımıyorum. Bütün romanlarım yüzlerini gerçeklik güneşine çevirmişlerdir. Bu aynı zamanda düşsellik, bilinmezlik, tanınmazlık ve algılanılmazlık güneşidir de. Bütün bu insani ölçülerde ivedilik vardır, hayat aktığı gibi akar ama akması gerektiği gibi de akmalıdır; sonsuzluk hem geride hem de önümüzdedir... Onu dile getirebilmek de imgelemin sorunudur. (...)

Elsa, Ilya Ehrenburg ve Konstantin Simonov'la

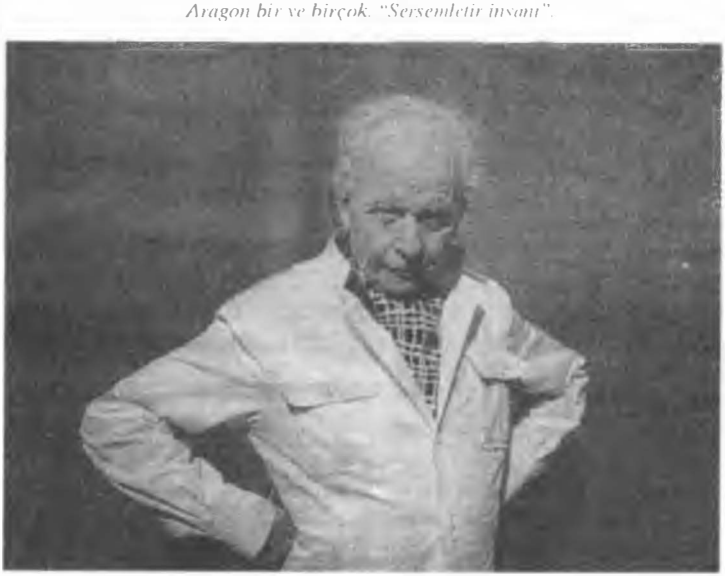
Hayatın dilimlenemiyeceğini farketmiş olmalısınız. Bir pasta değildir o."[85].

Elsa Triolet romanlarıyla çağının tanığı olurken, günce ya da kronik olarak adlandırılabilecek sığ kalıplar içinde kalmaz. Tarihsel zaman elbette çok önemli bir başvuru kaynağıdır kendisi için. Ama romancı için daha önemlisi, tarihin tanığı olarak insanın yazgısının ne olacağını yazmasıdır. Akan zaman içinde acaba insan neyi ne kadar yakalayabilmektedir. Çünkü tarihsel olayın cerayan ettiği an içinde, aynı zamanda o kadar çok şey cereyan etmektedir ki! İnsan tarihin yürüdüğü hızla yürüyememektedir. O halde romancı kendi deyişiyle "çağını yaşadığı kadar da dinleyebilmelidir". Bu da ivedi gerçekliğin yakalanabilmesi sorusunu gündeme getirir. Örneğin "olay" kavramı kahramanlarıyla, tanıklarıyla oluş biçimiyle yaşanabilir. Ama garip ki olaylar aynı zamanda insanları "üretmekte" ve "değiştirmektedir". Ne ki bu değişim olay olup bittikten sonra ancak yorumlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Olayın oluş sürecinde değil. Örneğin *L'Age de Nylon* (Naylon Çağı) adı altında topladığı *Roses à crédit* (Ödünç Güller), *Luna-Park* ve *l'Ame* (Ruh) adlı romanları "geçmişiyle geleceği arasında bocalayan 20. yüzyılın diğerleri gibi bir yüzyıl" olduğu savı üzerine kuruludur:

"Ve bu tarihin içinde plastik madde mağaraların zeminlerinde, modern konforlu yaşam işe yarayan araçlarıyla insanları köleleştirmekte, şövalyeler bilim adına kılıç kılıca gelmektedir. Hayaller, hem lüks yaşam için, hem de bilimsel buluşlar için zamanın renklerini taşımaktadır. Gezegenimizin başı dönmektedir bu tutkuyla. Bu sayfalarda raslayacağınız kişilikler, biraz geriye götürülülürse ya da ileriye iteklenirse, aslında, aynen bizler gibi, ruhları taş devriyle naylon devri arasında paralanmış kişiliklerdir"[86].

Yine bu serinin romanlarından *Luna-Park*'ın kadın kahramanı pilot Blanche Hauteville'in uçağı, petrol aramaları sırasında Sahra Çölü'nde kaybolur. Ancak kendisine ilişkin hiçbir ize raslanamaz. İcarus gibi, bu gezegenden kaçarak göklere uçmuştur sanki. Geride bıraktığı mektuplardan, yaşadığı gezegenden mutlu olmadığı anlaşılır. Çünkü bu gezegen tüm teknolojik ve bilimsel devrimlerine rağmen, savaşları ve yıkımları yok edememiş, mutlu aşkı yakalayamamış bir gezegendir. Blanche Hauteville'in binlerce insanın canına malolan Cezayir Savaşı sırasında, simgesel de olsa Sahra'da kayboluşu ve başka gezegenlere uçup gitme özlemi gelecek zamanları çağrıştırması açısından anlamlıdır.

Aragon bir ve birçok. "Sersemletir insanı".

Gerçekten de, Elsa Triolet'nin romanlarında geleceğe ayrılan yer, felsefel boyutta engin ve sonsuz bir gerçekliğe tutkuyla bağlandığının göstergesidir. Onun kahramanları, tarihin hızı içinde düşünsel ve ruhsal olarak zaman zaman başıboş (*Beyaz At*'daki Michel Vigaud örneği) zaman zaman boşlukta gezinerek, "olmakta ve yaşanmakta olan zamanı heder ettikten sonra kendileri de heder olup giderler" Elsa Triolet, bir romancı ve düşünür duyarlığıyla Blanche Hauteville örneği sonsuz bir şimdiki zamanın akışını yansıtır romanlarında. Bu bağlamda, Blanche Hauteville yaşadığı dünyadan kaçmış biri değildir, başka dünyalarda yaşamaya devam eden birisidir.

Yaşanılan zamana güvenememezlik ve geçmişin yıkıntıları, neredeyse bir takmak noktası olmuştur Elsa Triolet'nin romanlarında. 1939-1945 yılları arasında yazdığı romanlardan, sırasıyla *Bonsoir Thérèse* (Hoşçakal Thérèse-1938), güncel yaşamın gerçekliği içinde Halk Cephesi hareketinin dinamikliğinin ve coşkusunun yok olmaya başladığı yıllarda aşk izleğinin olanaksızlığını sorgular. *Mille Regrets* (Binbir Hüzün-1942), *Le Cheval blanc* (Beyaz At-1943), *Les Amants d'Avignon* (Avignon'lu Aşıklar-1943), *L'inspecteur des ruines* (Yıkıntılar Müfettişi-1948) Savaş ve Direniş dönemlerinde kaleme alınmış olup, hüzünlü aşkları, savaştan geriye kalan fiziksel ve ruhsal yıkıntıları dile getirirler. *Naylon Çağı* serisi içinde yer alan romanlar, kapitalizm ve teknolojiyle gelen yıkıntıların romanlarıdır. Bu seri içinde yer almayan ancak Stalin'in ölümü sonrası yayınlanan *Le Monument* (Anıt-1957) adlı yapıt, sipariş üzerine Stalin'in büyük bir anıt heykelini yaptığı için intihar eden ve aldığı parayı o heykeli hiçbir zaman göremeyecek olan körlere bağışlayan Prag'lı bir heykeltraşın öyküsüdür. Son dönem romanlarından *Manigances* (Dalavereler-1962) ve *Le Grand Jamais* (Büyük Sonsuzluk-1965) sanatçının yazgısı, yaratıcılık gibi izlekleri konu edinen romanlardır ve bu romanların kahramanları sanatçı kişiliklerdir.

Azımsanmayacak ölçüde "çok" yazan bir yazarın yazınsal kişiliği üstüne bu kitabın sınırları içinde bir varsayımda bulunmak elbette zor. Ama şurası gerçek ki, Elsa Triolet bir yazar olarak geleneksel roman çizgisinde konuşlandırılması gereken önemli bir isim. Yarattığı karakterlerde, özellikle kadın kişiliklerinde şaşırtıcı boyutlara ulaşan yalnızlık izleği okurun ilgisini çeker hemen. Hele hele "yapıtlarımın içinde en özgeç-

mişsel olanı" dediği *Beyaz At*'daki şu satırları unutmak olanaksızdır:

"İyi ve şevkatli biriydim ben, ama herkes beni kendisi için seviyordu, hiçkimse hiçbir zaman acımadı bana, hakkımda birşeyler öğrenmek istemedi. Ne annem, ne kızkardeşim ne kocam, ne de köpeğim".

Bu satırları anmakla elbette Louis Aragon-Elsa Triolet isimlerini yanyana düşünmek istemiyorum. Ama Elsa Triolet'yi okuduktan sonra şu izlenimi edinmemek mümkün değil: Çatık kaşlı bir kadın yazar Elsa Triolet. Ciddi ve vakur bir duruşu var. Anlatı dili veriyor bu izlenimi. Ayrıca şu soruyu sormamak da mümkün değil: Acaba Aşk izleği niçin sözünü ettiğimiz yalnızlıklara, hüzünlü yıkıntılara deva olamıyor?

Elsa Triolet: Çatık Kaşlı, Vakur, ciddi...

TİYATRO/ROMAN

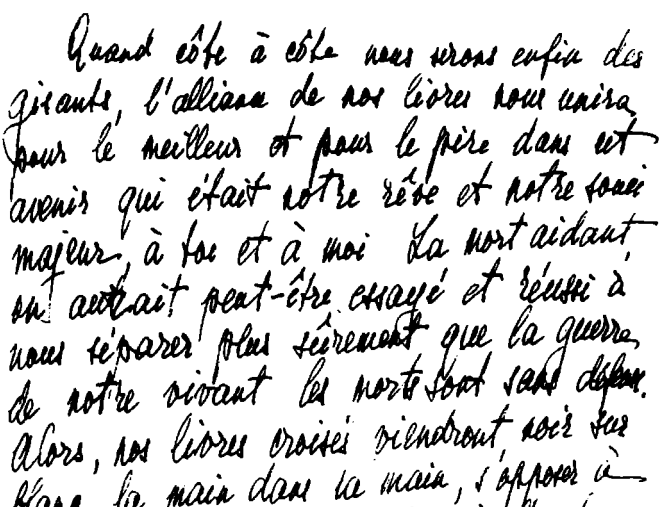
Roland Barthes Aragon için "büyük yazar mitini parçalayan adam" diye söz eder. Gerçekten de Aragon'un "hayatımın bilançosu" diye tanımladığı bu roman, ona özgü tüm kişilikleri sanki yeniden doğurur ve yeniden parçalar. İlginçtir, bu roman yapıtları içinde en az incelenen, bir bakıma susturan romanıdır. Bu romanı yazarının Sonsözü olarak da görebiliriz.

Romanın iki temel kişisi vardır. Biri tiyatro oyuncusudur ve sanat dünyasında Romain Raphaél takma adını kullanmaktadır. Gerçek adı ise Denis'dir. Diğer kişi Pierre Houdry adında tanınmış bir yazardır. Her ikisi de romanda anlatıcı işlevini yüklenir ve birinci tekil şahısda konuşur. Ama romanın adında bulunan bar (/) çizgisinin iki yakasından konuşurlar. Oyuncu kırk yaşında olmasına rağmen yaşlandığını hissetmektedir. Metnin akışı içinde anlatıcı-oyuncu kendisinde yaşlılık izleri keşfeder. Bir bakıma kendisini yeniden tanımaktadır. Yaşlı kişi söylemin Öteki kişisidir, oyuncunun benliğinde ve ben'inde yerleşmiş bir başka söylemdir. Artık bundan böyle tiyatro oyuncusunun ben söyleminde yaşlı-öteki söylemi vardır. Yaşlı-öteki söylemi aynı zamanda oyuncu anlatıcının imgelemsel söylemidir, fakat bu söylem oyuncunun içinde yer etmekte olan, onun içini saran bir sözle örgülüdür. Sanki yeni bir oyunda yeni bir rolü oynuyor, bu rolle kendini özdeşleştiriyor, bunun da ötesinde, bu rol kendi kimliğini sorunsal kılıyordur. Yaşlı-Öteki tiyatronun bir parçasıdır artık:

İşte asıl sorunum benim kendim olma sorunu
Kendi sesimi duyuyorum sanki
Oyuncuydum bir zamanlar
Oysa ben bir oyuncularım aynı zamanda
Ve onlara yöneliyor gölgenin kulakları
Bir seyirci değil ama birçok göz
Gösterinin içerde tuttuğu
Gösterinin tutkunları ve nadiren de onlardan biri
Çıkar dışarı takırdatarak koltuğunu

Romanın bu çoğul kişilikli kişiliklerin buluşma ortamında, tiyatro kavramının neyi simgelediğini belirtmekte yarar var elbette. Tiyatro, romanda bir kişiliğin (oyuncunun) derin boyutta oluştuğu uzamdır. Oyuncunun kişiliğinin derinlikleri bu uzamda anlamlaşmaktadır. Ama bütün sorun, bu oyuncuyu yaratan yazar mıdır acaba? Rol yapmak kuşkusuz kişiliğine maske takmaktan başka birşey değildir ve oyuncu bunun çok iyi bilincindedir. Yazar açısından ise tiyatronun daha başka bir anlamı vardır. Yazar-anlatıcıya göre tiyatro, kendisinin düşlerini ve yalanlarını kurduğu bir uzamdır ve bu uzam kendi ben'inin içindedir. Bir başka deyişle, yazara göre tiyatro bir iç uzamdır. Bu iç uzam-tiyatro, söylemek-yazmak eyleminin sah-

Elyazması

neye konulmasıdır. Bu anlamda yazmak korporel (bedensel) bir oyundur. Zaten romanın başlığında yer alan (/) çizgisi burada anlam kazanmaktadır. Çizginin sağ yakasında, yani Roman'da, yazar Pierre Houdry, Denis'i yarattığını söyler. Sol yakada ise Denis merdivenden çıkarken bir hayalet görmüştür. Ne var ki yazar bir başka isimle yazmak istemektedir. Yarattığı kişiler hiçbir zaman kendisi olmamıştır. Onlar sözcüklerden doğan yaratıklardır. Yani kâğıttan yaratıklar. Yazarın bir takma adla yazma istemi, oyuncu yazarın imgelemini ger-

çekleştirirken kendi imgelemlerini de gerçekleştirmekte ve yazar da yazdıklarının sahneye konuluşuna tanık olmaktadır. Düşlemi tiyatrolaşmaktadır, ama aynı zamanda da tiyatrolaşmamaktadır da.

Bu çoğul kişilikler içinde, metinde üçüncü bir kişi daha varmış izlenimi edinilmektedir. Bu kişi, romanın bir yerinde, öyküleme tekniği içinde kendisinin dengeyi sağladığını söylemekte, oyuncu ile yazar arasındaki belirginsizlik konusunda okura bilgi aktarmaktadır. Okur kaçınılmaz biçimde Aragon'un kendisini düşlemektedir. Oysa yaşlı kişi Aragon değildir. Anlatıcılar sık sık metinde geri çekilmekte, yeri geldiğinde yeniden sahneye, metnin uzamına çıkmaktadırlar. Bu bağlamda *Tiyatro/Roman* dikkatli okunduğunda tam bir gösterime dönüşmektedir. Çoğul söz bir gösteriyi sahneye koymaktadır. Öyle bir gösterim ki, sözler birbirine karışmakta, birbirlerini kesmekte ve binlerce rol ortaya çıkmaktadır. Oyuncunun ben'i tehlikeye girmiştir, çünkü kendisini yok sayarak başkalarının sözlerini görselleştirmiştir. Artık ben diyen çelişkiler yumağı içindedir. Çelişkilerin de iki benli, üç benli, çok benli kişilikler yaratması son derece doğaldır. Ama yine de oynanamayan oyunlar vardır. Oynanamayan oyun, metnin gizidir. Ak sayfanın gizemidir. Yazarının altbilincinin, bilinçdışının gizemidir. Belleğinin sırlarıdır.

Oyuncu-anlatıcının varlığı, romanın ilk bölümü boyunca (çizginin sol yakasında) baskın bir biçimde duyulur. Öykü öykülerle beslenir, söz öyküyle içiçe yaşar. Tiyatro oyuncusunun içindeki özlem hep öteki olma arzusudur. Örneğin, oyuncunun, konuşmaya başlar başlamaz yaşlı adam rolünü üslendiği anlaşılır. Oysa yaşlı adam, Denis'in merdivende karşılaştığı hayalettir. Ama romanın ilerleyen bölümlerinde (çizginin sağ yakasında) Denis, yaşlı adamdan kendini tümüyle sıyırmıştır. Tiyatroda maske takıp çıkarıldığı gibi romanda da maske takıp çıkarılabilir. Bu nedenle gölge yüzler konuşur romanda. Örneğin yaşlı kişi kendisini karanlıkta tutmakta, yüzünü göstermemektedir. Ama oyuncu yaşlıyı oynarken "sahte kimliğini" sergilediğini düşünmektedir. O halde tiyatro, aydınlık bir sahnede oynanmasına rağmen karanlık bir uzamdır. Her söz, orada oyun gereğidir. Rol yapmak maske takmaktır. Gerçek olan ise konuşmalardır, ağlayışlardır. "Açılan perde, heyecanı, kapanan perde ise, acı ya da sevinci sürükleyip götürmektedir":

Neye yarar haykırırsam sizlere yazamadığım şeyleri
İçimde taşıyorum onları bir sevgi depremi gibi
Hiçbir şey iflah olmaz ilerleyen yaşla hiçbir şey sönüp gitmez
Saçlara yağan kar volkanları dindirmez
Ey kor yığını İçimdeki kurtlar
Kemiriyorsunuz içimi[87]

Tiyatro/Roman'da böylesine labirentsel bir ilişki ağının kurulması, özünde, "öznenin özneyle olan çelişkilerini yansıtma kaygısından kaynaklandığını"[88] söylüyor Daniel Bougnoux. Gerçekten de bu kaygı romanda derindir:

"Anlaşılmam olanaksız. Tüm bunları açıklamaya çalışmanın da bir yararı yok. Her şey birbirine karıştı ve her şey tersinden açıklığa kavuşuyor... Onların (yaşlı, oyuncu, vb) imgesi hiçbir zaman kendi öz imgem değil. Ama benim kendi imgem olarak algıladığım imgem yaşlı kişide ayakta bir hayaletmişcesine kendisini seyrediyor. Bu yaşlı kişide yaşamının gerçeği özetleniyor gibi. Yaşamının dış gerçekliği... İsim verilmiş bir yöreden adsız bir imparatorluğa geçiş gibi"

Aragon bu romanda yukarıda andığımız tüm kişiliklerin birbirleriyle ilişkilerini de en sonunda bozuyor. Roman kişilerinin ipliğini pazara çıkartmak yerine, onları ortadan kaldırmayı amaçlıyor. İz bırakmadan çekip gitme kaygısı sarıyor kişilikleri: "Roman bir katildir, bir intihardır" Romanın yazarı, ürettiği denli yok etmeye, yok ettiği ölçüde yeniden üretmeye çalışıyor: "Odun yığınlarından oluşmuş bir yakmalıktır çünkü roman" "Ateşi söndürmek için sürekli odun atılması gereken bir yakmalık".

Bütün bu kişiliklerin ve olay örgüsünün griftliği yanında, romanda, yazılan adam gibi bir kişilik var ki, o da sanki anlatının ortasına bir çukur kazıyor ve kendine bir sessizlik yaratıyor. Sanki yazı'dan sonra gelen, yazıyı izleyen bir sessizlik bu. Bu sessizliği yorumlamak için, romanı, yeni baştan, puzzle oyununda parçaları yerlerine koyma çalışması gibi, bozup bozup yerleştirme işlemine girişmek gerekecek. Ama bunları yaparken bir okuma merkezi bulmak da olanaksız. Yani metin dışı bir düşe dalarak, Aragon şu yaşlı kişi, yo hayır oyuncu, hayır hayır yazılan kişi diyerek. Bu bir maske takma çıkarma işlemi. Önemli olan yazıdır, yazı'nın düşüncesidir.

Tiyatro/Roman yazı'nın genel uzamında üç farklı uzam oluşturuyor ve bu üç uzam da birinci tekil şahısta konuşan kişilikler tarafından işgal ediliyor. Bunlar tiyatro-uzam; karalanmış uzam; adsız uzam. Her üç uzam da yazan, yazma eylemini gerçekleştiren Aragon'un çoğul bir ben üzerine soruşturma alanı olarak düşünülebilir. Tiyatro-uzamda roller oynanmakta, ama roller aynı zamanda kişiliğin bir parçası olarak göstermektedir kendini. Karalanmış uzamda durmaksızın yeni anlamlar üretilmekte, (hayalet, yazılan adam, üçüncü ses gibi) karalanan yani yazıya geçirilen her gösterge, eşdeş, benzer kişilikler oluşturmakta, ama her biri ayrı merkezlerden konuşmaktadır. Örneğin oyuncunun sırları yazarınkini anıştırmakta ya da tersidir. Ama sonuçta, oyuncu da yazar da ayrı anlatıcılardır. Adsız uzamda ise, bar (/) çizgisinin asıl yerinin neresi olduğudur. Bu da tiyatroyla romanın karşıt görünen buluşma noktasıdır. Adsız uzamda "Tüm yazdıklarım kendi tiyatroma ilişkindir, yani romanıma" diyen adam vardır. Roman yazan kişi kendi tiyatrosuna, yani romanına gerçeklik kazandırmak istemindedir.

Özel İsim İmparatorluğunun Sonu

Hissedileceği gibi, Aragon'un bu son romanı kendi örgüsünün yasasını kendisi belirlemektedir. Aragon diye bir özel isim ya da imza (çünkü bu romanın kapağında yazan isim onun kişiliğidir) böylesine dallı budaklı bir söylemi açıklamaya yeter mi? Metinsel yazı, yani kitaba ait olan ve orada karalanmış olan yazı, yazanı ve onun sözünü tek bir sözcükte birleştiriyor: farklılık. Bu romanın da birçok yaşamöyküsel izler taşıdığını düşünürsek, dil yetisiyle, yazma eylemiyle bir serüvene girişmek özgeçmişi de beraberinde sürükleyip götürüyor. Özgeçmiş de , yaşamöyküsü de yazıya indirgeniyor artık. Özyaşam, yazı pratiğinde özyazıya dönüşüyor. Metinsel iletişimin içinde, bölük pörçük anılar, yalancı aynalar, düşler özyaşamla buluşuyor. "Yaşamımız zaten aynı zamanda bir düş değil mi?" *Tiyatro/Roman*'ın bir yerinde dile getiriliyor bu:

> Yeniden okuyorum kendimi anlıyorum ki ne garip
> Bir şiir yazmak ve elimi atıyorum boynuna
> Kendi görüntüm güven veriyor bana yakıp yıktıktan sonra

Yeniden okuyorum kendimi bir başkası bu pekala
benim kendim ya da
Garip ki ne kadar çok kişi olmuşum yazdıklarımda
Ama yine de hiç haketmemiştim yalnız bırakılmaya

Ve hep olduğu gibi sonuçta Koyulunca
Yazmaya Yitiriyorum ben'imi yola yönteme gelmez
sözcüklerin içinde

Ama istenildiği denli bu özel isimleri yan yana koyun, istenildiği denli aralarında ilişki kurdurun, mutlaka birşeyler yine eksik kalacaktır. Bunlar da yazarının sırlarıdır. "Yazarı yaşatan biraz da sırlarıdır". Onları söylememek için birileri yazı'nın düzleminden firar edebilir. Ya da iyileşmeye yüz tutan sivilceler yeniden cerrah toplayıp patlayabilir:

Olmadım bu ıssız çölden başka hiçbir şey
Ne de bir tarih sahnesi
Hiçbir şeyin yankısı kendi sesini bastıran
Ayak seslerimden başka

ARAGON: ÇOĞUL YAZI

Tiyatro/Roman gerçekten bilanço bir roman. Metinlerarası iletişim ağı içinde yine Aragon'un metinleriyle ilişki kurduruyor bu güzel roman. Çoğu yerde *Anicet*'nin, *Paris Köylüsü*'nün geri döndüğünü düşünmeden edemiyoruz. Dadanın modernist isyanı, gerçeküstücülüğün modern mitolojisi var orada. Hepsinden öte, Elsa'sız bir Aragon. Ama *Blanche ou l'oubli*'nin Blanche'sız kalmış usta dilbilimcisi Gaiffier de orada. Ama Aragon son bir skandal daha yaratıyor: Adını siliyor romandan ve kendisini enkaz olarak sunuyor:

Harap olmuş bir sabahım ben
Bir mezarlığım Hiçbir şey
Benzemiyor bana enkaz halindeki
Bir antik tiyatro kadar
Bir tiyatro ki taştan ve perdenin olmadığı devirden kalma
Duvarlarında silik yazıntılar

Söz yazıya ait bundan böyle. Metnin yazarı deyim yerindeyse yazılaşıyor. Özel isim imparatorluğunun bir anlamı da bunda yatsa gerek.

Roman başlı başına yazı'nın düşüncesini sergiliyor. Derrida'nın deyişiyle, olabildiğince serpiştirme, dört bir yana dağıtma ve böylece kendini yazıda gerçekleştirme eylemi. Yazan özne kendini anlatırken kendisini parçalıyor, kendisini parçalayarak yeni özneler oluşturuyor. Freud'in betimlediği benzetme geliyor aklıma: "Dağınık uzuvlar, kesilmiş kafa, dirsekten kopmuş bir el ve yalnız başına danseden ayaklar" Yazma bir deneyim edinme olduğuna göre, yazar istediği kadar bir serüvene atılsın, Yazı'nın kendi serüveni de onunki kadar önemli. Ya Derrida'nın benzetmesi: "İşte logosun içine düştüğü tehlike, yazarken hem başını hem de kuyruğunu

"Ne kadar çok kişi olmuşum yazdıklarında".

yitirme"[89]. Sorun elbette başlama ve bitirme sorunu. Ama bu iki eylemin arasındaki uzam, bu boşluklar, suskunluklar ya da haykırışlar, marjlar ve beyaz alanlar, satır araları nasıl doldurulacak?

Aragon'u yeniden okumak gerekiyor. Kesinlemelere gitmek olanaksız, çünkü Aragon yazısı çoğul istikamet gösteriyor. Değişim arzusu yönünde, Kendini kazarcasına anlatma yönünde, kendini parçalama yönünde. O nedenle çoğul yazı diyoruz yazısına. Onun yazısı engin bir gerçeklik ve kurmaca evren sergiliyor. Onun yazısı Dada'dan *Tiyatro/Roman*'a kadar olağanüstü bir gösteri gerçekleştiriyor ve biz bu gösteriyi seyrediyoruz. Ama seyredemediğimiz gösteriler de var bu ya-

zı'nın düzleminde. Döne dolaşa değişik akım bağlantılarından geliyor sesler. Akımlardan biri kesilir gibi oluyor, ötekisi devreye giriyor. Dada iken dada kuralları dışında *Anicet*'yi yazması, gerçeküstücü iken *Paris Köylüsü*'nu yazması, toplumsal sosyalist iken onca "fazla" şey yazdığı gibi aynı zamanda *Aurélien*'i yazması. Onun yazısının belleği hem yalancı, yani düşe daldırıcı, hem de gerçekçi, yani yaşadığımız dünyayla yüzleştirici. Yazısının kapısı açılıp içeri dalarak son cümleye geldiğinizde, belleğiniz onca şeyi anımsadığı gibi unutuyor da. İşte o zaman imgeleminiz devreye giriyor. Bütünlüğü içinde baktığınızda, geçiş anlarını düşündüğünüzde, gerçeküstücülükten komünizme, stalincilikten nesnelliğe gibi dönüşümlerde, yazısını besleyen motor güç, **çelişkiler** olsa gerek. Çelişkiler onun üretiminin nedeni ve kökeni. Çelişkiler, Hegel'in deyişiyle "dünyanın kraliçesi" olduğuna göre, değişimler, başkalaşımlar yazıdaki anlamı ivedi bir biçimde değiştiriyor. Böylece Aragon'un gerçekçiliği zamana karşı direnen bir gerçekçiliğe dönüşüyor. Dünyanın ve insanın değişmesi için bir değişim istemi yazısı onunki.

Özneler birbirlerinin peşine takılıp geldiğine göre, bu yazıyla, Aragon'un zamanı kovalaması, Oidipus gibi kendisini zamanla ölçmesi, onu bir eylemden ötekisine sürükleyecektir hızla. Değişik yörüngelerden kopup gelen düşüncelerinin, imgelemlerinin kimliğini belirlemeye kalkıştığımızda tek bir kimliğe ulaşmamız olanaksızdır. Ama imgelem ve gerçeklik bolluğu, onun yazısında, devinimlerde süreklilik, duraklarda durakbilmezlik yaratıyor. Bu çokluk içinde de kendi mantığını oluşturuyor. Siyah ve Beyaz, Karanlık ve Aydınlık, Gölge ve Işık sözünü ettiğim çelişkilerle beslenerek can kazanıyor. Aragon kendisini bu denli yenilediğine göre, bu yazı, aynı zamanda yanıltıcı da olabilir mi acaba diye sormaktan alamıyorum kendimi. Ama diyalektik açıdan düşünüldüğünde, yanıltıcı olan her şeyin insanı çoğul yörüngelerde gezindirmeye zorlaması doğal olsa gerek.

BİN SURAT ARAGON

Yaşamak ne zaman gerçektir söyleyin bana
Yalvarıyorum size
Yaşamak ne zaman gerçektir ne zaman daha gerçektir
yaşamaktan ölmek ne zaman
Gösteridir
Ne zaman yalan söylemektir ve tiyatrodur

Tiyatro/Roman

Aragon'un Man Ray, Jean Louis Rabeux gibi tanınmış fotoğraf sanatçıları tarafından çekilen albümlerini görme fırsatım olmuştu. 1897'de başlayan hayatının ilk fotoğrafı bile çok çarpıcıydı: bukle bukle taranmış saçıyla bir kız çocuğunu çağrıştırıyordu. Sonrasında kepli kibar suratlı asker fotoğrafı, Dada ve gerçeküstücü dönemin grup fotoğrafları, militan yazarlık dönemine raslayan nutuk atan, kitap imzalayan fotoğraflar ve Elsa'yla birlikte çektirdikleri fotoğraflar geliyordu.

Elsa sonrasında manzara birden değişiyordu. 1971 yılında bir protesto yürüyüşünde Angela Davis'in yanında ak saçlı adamın bir genç edaların-da yürüyüşü herkesin dikkatini çekmişti.

Aragon

Albümler, son Aragon'un fotoğraflarıyla bitiyordu: uzun saçlı, kovboy şapkasını anımsatan geniş alınlı şapkası, sarı uzun çizmesi, parlak renkli trençkotuyla frapan giysili fotoğrafları, Toulon'da yaz tatilinde çektirdiği bornozlu, mayolu fotoğrafları... Sanılır ki aklını kaybetmişti. Ama çoğu fotoğrafta kendisiyle konuşuyor havasındaydı. Ya da o izlenimi veriyordu. Fotoğraflarındaki feminen hava insanın garibine gidiyordu. Ama öyleydi O. Neredeyse bir yüzyıla yaklaşan yaşamı, gözü kulakla iletişime geçiriyor, onu seyrederken dinliyor gibi oluyordum. Elbette çok yazdığı için bu izlenimi ediniyordum.

Raoul Sangla'nın çektiği televizyon dizisi, Aragon'un yüzüne taktığı genç adam maskeleriyle bir karnavalı andırıyordu. Yarı loş bir ışıkta maskelerini açıyor, acıklı, hüzünlü bir ses duyuluyordu fonda. Ben artık yokum, kendimi yok ettim dercesine. Paris Köylüsü Paris Prensi olmuştu da, sonra kendi kendisini sürgüne mi gönderiyordu?

Yazma eylemi, estetik cerrahi alanının içine girse gerek diye düşünüyorum. Yazan özne kendini görüyor. Yazıldığını seyrediyor. Narsis'in büyülenmesi de bundan değil mi ki zaten. Aragon'un da yazma eylemi bir özseverlik, bir kendine aşık olurluk tutkusu mu acaba? Çoğul olma, çoğul görünme insanın kendisine olan tutkunluğuyla yakından ilintili olsa gerek. Çoğul söz çoğul ben genelde özseverdir. Ama çoğul olmak maske takıp çıkarmaksa, maske takan kişinin gerçek yüzünü yitirdiğinin de göstergesidir. Aragon bu bağlamda Bizans İmparatorluğu'nun sonu gibi. Çoğul olma arzusu ya da maske takıp çıkarmayı sevme eylemi kurmaca üretim arzusunu da pekiştirse, güçlendirse gerek. Aragon için bugün çok yüzlü insan diye düşünüyoruz ama, belki maske takmanın insanın doğasında zaten varolduğunu unutuyoruz. Bu nedenle mi acaba Aragon yaşlılığını gizlemek için maske taktı.

Tiyatro uzamında ise maske takmak bir görev. Bunun da ötesinde, farklı olma zevkini yoğun olarak tatmak. Kendini seyretme ya da dinleme, yazma tutkusunun belirleyici nedeniyse, tüm karalanan sayfaların yeniden yenilenmesi gerekir. Yazar, maske takarken, kurmaca evrende, hem tek hem çoğul olarak kabul ettirmektedir kendini. *Tiyatro/Roman*'ın sonlarında şu sözler yazılı: "Fakat ne anlatıyorum ben. Ne anlatıyorum. Tüm yazdıklarım karalanmış bir sayfa. Yeniden yazılması gereken karalanmış bir sayfa"

Aragon'un yazma eylemi, üzerinde durulmaya değer bir konu.

YAZMA EYLEMİ

Selam sana ey dil selam senin doğuşuna
Karnımın tersindeki çocuğum
Lohusa döneminde
Selam sana onca tufana karşın
Dünyaya geceyi getiren büyük suskun dil
Alabildiğine sonsuz kendiliğinde cümleler selam size
Tiyatro/Roman

Aragon için başlangıç cümlelerinin özel bir önemi var. *Hiçbir Zaman Yazmayı Öğrenemedim ya da incipit'ler* adlı kitabında, romanlarını nasıl oluşturduğunu anlatırken latince adıyla incipit'lerin, yani başlangıç cümlelerinin kendisi için çok önemli olduğunu vurgular. Bir gerçek ki, başlangıç cümlesi romansal alanı açan "ilk eylem, ilk yazma jestidir":

> "Bir şiirin ya da romanın başlangıcı bana çoğu kez pedagojik bir fabl olarak, ama insanın yazgısını ve onun hayat yolunda uzun yürüyüşünün fabl'ı olarak değerlendiren

Aragon - Eller

kavşaktaki Herkül'ün imajını anımsatıyor. Ben, ilk cümle doğar doğmaz sonunda romana, dönüşecek bir yerlere doğru ilerliyorum. Susmakla konuşmak, yaşamla ölüm, yaratmakla kısır kalmak arasında gibi. Sonra bütün olanlar Herkül'ün karar verişi gibi irademe bağlı olarak değil de, birinden niçin ödünç alman seçilmiş sözcüklerin keyiflerince yol almasıyla gelişiyor. Genelde cümle diye adlandırılan sözcükler takımyıldızı, yazgı rolünü üsleniyor. (...) Yazımı ben götürmüyorum, yazı beni götürüyor"[90].

Kolayca anlaşılacağı gibi, bu yazma yönteminde, doğaçlama örneği önceden kestirilemeyen bir süreçte yazma eylemini sürdürme durumu var. Bir başka deyişle, önceden planlanmış kalıcı bir yazma yöntemi yerine, gerçeküstücülerde çok sık raslanılan uyanış cümleleriyle, bir bakıma "kalk cümlesiyle" yazmaya girişmektedir kalem tutan kişi. Ve haliyle yazdıklarının kendisiyle iletişim kurmasını, kendi kendine iletişim kurmasını beklemektedir.

"*İncipit* beni arkasındaki metne götürüyor. Bu anahtar deliğinden yasak bir dünyaya bakmak gibi birşey. Arka metnin *incipit*'in içinde titreştiğini işitiyorsunuz sanki. Bu bazan bir depreme bile dönüşebiliyor. Ama bir diyapozonun sürekli titreşimine benzer bir havada. (...) Böylece roman, henüz başında, bir kaynaktan çıkmış gibi çıkıyor, ama akan su denize ulaşmadan önce bütün bilindik topraklardan geçiyor. Son cümleye ulaştığınızda kaynağın birikimini hissediyorsunuz"[91].

Henüz çocukken bunun bilincindedir Aragon. Yazı çünkü kendisine göre bir düşünme yöntemidir."Sanıyorum insan yazdığından hareketle düşünüyor, düşündüğünden hareketle yazmıyor. Düşünce de yazma eylemi boyunca derinleşiyor"

Örneğin *Blanche ou l'oubli,* "Bir erkeğin size bağlanması için güzel olmanız yetmez" cümlesiyle başlar. Onu izleyen cümle ise "Marie-Noire[92] gibi bir isimle, üstelik bir de sarışınsa -hatta beyaz tenli bir sarışınsa" cümlesidir. Özel isim üzerinde henüz ilk cümleden başlayarak yaratılan bu eğlenceli keşif, hemen sonraki cümlede "bu kız erkekleri sabunla elini temizler gibi temizliyordu" cümlesiyle arka metin artık oluşmuştur. Bunu başka keşifler izler ve roman hızlı bir dönemece girer. Marie-Noire artık öykünün içindedir ve az sonra söz alacaktır. Hatta daha da ileriye gidersek, Marie-Noire öykünün eyleyeni olacaktır.

Daha buna benzer birçok ilginç *incipit* örneği verilebilir. Ama bu aşamada ilginç olan yazan kişinin, yani işin başında ne söyleyeceğini bilmeyen kişinin kendisini ve ötekini keşfediyor olmasıdır: "Bizzat söylemek onu daha çok söyletiyor". Böylece yazma eylemi düşlere, yalanlara hayat veriyor ve hayat romanla içiçe giriyor, anlatıcı da romanına karışıyor. Her şey "yazan elin dışında" cereyan ediyor; bir anlamda bilincin kontrolü olanaksızlaşıyor ve yazan insan kendi iç derinliklerini farkediyor:

> "Romanlarımı yazarken, onların karşısında masum bir okur gibiyim. (...) Ben romanlarımı yazmadım, onları okudum. (...) ben, yazar, yazmıyor, okuyor, yazılmakta olan romanı okuyor"

Aragon'un anlattıklarına bakılırsa, romansal yazı, önceden kestirilemeyen bir uzun yol izliyor ve sürekli devingen, etkin bir araştırma alanı oluşturuyor. "Yaratıcılığın patika yolları bunlar". Hem dil hakkında emek harcıyor, hem dille emek harcıyor, hem de dilin içinde emek harcıyor. Aragon'un yüzbinlerce sayfa yazdığını hesaba katarak, yazarken kendisini umulmazcasına bir karnaval ya da mental bir serominide hissettiğini söylersek sanırız abartı olmaz.

Daha yakından incelendiğinde, bu etkinliğin yazma eylemini bir kovalama ve yakalama etkinliğine dönüştürdüğünü hissederiz. Hep öteye gitme arzusu, küçük öykücüklerin karmaşa içinde üstüste eklemlenmesi ve daha sonra da beklenilmedik durumlar karşısında anlatıcının bu kadar çok yerde gezindikten sonra her şeyi düzene koymaya çalışması, ama bunu yaparken de kendini sık sık kaybetmesi, işin içine elbette bilinçaltının, belleğin, yaşamöyküsünün karışması, kısaca Aragon'un deyimiyle "bir sefahet, bir bolluk" rejiminin oluşması, bunun sayfalar ilerledikçe bir "aleme" dönüşmesi, yazan ben'in tutkusunun aynası olsa gerek. Nitekim, Marie-Noire, Gaiffier için, karısı Blanche'ın kendisini niçin terk ettiğini anlamaya çalışan belleğidir. Ve anlatıcı onu istemeye istemeye öldürür. (Aragon'un yaşamı boyunca onca başkalaşımlara uğradığı anımsanırsa, bellleğini yok etmesi doğal görülebilir belki!).

Doğal ki Aragon'un imgelem gücünün müthiş bir işlevi vardır böylesi bir yazma sürecinde. İlginç olan onun imgelem gücünün, kendi ben'ini, kendinden öte, kendi ortamının dışına, kendi sözlerinin ötesine fırlatıyor olmasıdır. Yarattığı bütün merkezler yazarı önce *şimdi ve oraya* bağlar. Hem de sap-

lantı derecesinde bağlar. İşte Blanche'ın kendisini niçin terk ettiğini anlamaya çalışan Aragon-Gaiffier'nin betimlenemeyeni betimleyebilmek için kalemini boşluklarda nasıl gezindirdiğine ilişkin bir örnek:

"Kaç kez senin önüne geldim uğultularla dolu bir orman, tufana dönüşen bir pişmanlık, itham eden bir inilti gibi. Yasaklanmış mahcur biriydim, seni renkli tuvaldaki bir figür gibi görmek yasaktı bana"

Ama böylesi saplantılar sürekli değildir. Birkaç sayfalık uzamdan sonra öfkelendirir onu ve oradan kovdurur da. Artık yeni bir konuya gitmek zamanıdır. Aynı noktalarda gezinilirse tuzak vardır. Devinimi sürekli kılmak önemlidir. Hani Dada döneminde "Konuya! Konuya!" diye bağırışları gibi:

"Blanche kimim oluyor ki? Hiçbir şeyim. Gaiffier'nin karısı, onsekiz yıl önce onu terk etmiş, ya da biraz daha fazla, bilmem önemli mi!".

Yine izleyen bölümlerde bizzat anlatıcı-yazan el Aragon sözü alır:

"Ben de bu yalandan geçiniyorum olsa olsa. Adamını kaybeden geri plandaki bir gölgeyim ben. Belki kendimi, *Blanche ou l'oubli* diye adlandırılan bir romanın kahramanı Gaiffier sanacak kadar da deliyim. İşte roman ayakta duramıyor. Bu dil çok kötü çalışılmış".

Roman sonlara doğru bir "alem" havasına bürününce, yine bir ses bağırır: "

"Gaiffier ! Gaiffier! Yerine geç. Nerede o? Şimdi de ne düşünüyor?"

Bütün bunlar kuşkusuz en derin ve bilimsel anlamda Arzu olgusuyla çok yakından içiçe. Aragon yazdıklarına dokunmak istemektedir. Yazısı dokunulur bir yazı olsun istemektedir. Bu nedenle kendini anlatmaktan çekinmez, bu nedenle karısı Elsa'yı anlatırken erotik söyleme geçmekte tereddüt etmez. Bu garip devasa arzu, kendisinin deyişiyle "okyanusta denize atılmış ve içinde bir mesaj taşıyan şişedir". Çünkü "İnsanlar geçmişin hamalı, geleceğin tohumlarıdır" *Blanche ou l'oubli*'ye göre. Yine bu romanı yazma sürecinde, 17 Şubat akşamı Endonezya'dan binlerce devrimci komünistin ölüm haberi geldiğinde, aynı gece romanın söylemini bu tarihsel olaya ayırır. Çünkü gerçek dünya yine oradadır. Bu ben hiçlikleri, unutkuları, belleği, aşkı saplantı derecesinde kazsa da, yaşadığımız yaşlı dünyanın acı gerçekleri karşısında yine saplantı derece-

sinde kazmaya devam edecektir. Romandan o bölümü bu fırsatla anmayı yararlı buluyorum:

"Ekimden bu yana sekiz bin yedi yüz ölü ... (...) Boğazıma bir el yapışıyor, burkuyor ve burnumu kanın içine, kanlı cesetlere doğrultuyor. Neyim var? Titriyorum... Yok canım bunlar birer sözcük, insan değil. Bilmediğim bir dilin sözcükleri. Nasıl cümle yapabilirim ki onlarla (...)

Ve bu 17 Şubat gecesi saatleri hayal kırıklığına uğratan bir yavaşlıkta bitiyor. (...) Yalnız başıma kendi iç dilimi dinliyorum"

ARAGON YA DA SÜREKLİ DEVİNİM

Tutkularımdan söz etmeliyim o halde birinci tekil şahısta
Bana göre hata ve ölüme eşdeğer olan o yegane tutkumdan
Bağıra bağıra ilan etmeliyim çarmıha geriliyken bile
Sevmek tutkunluğumu
Rüzgârın susmasından sonra ardında kalan yanmış bir ağaç gibi
Olanaksız bir unutkusu olmalıyım ateşin

Tiyatro/Roman

Bütün bunlardan sonra, Aragon, karşımızda hem "tek bir Aragon" hem de "birçok Aragon" olarak duruyor: "Tüm hayatım önümde cilt cilt buruşmuş kitaplar gibi duruyor ve sayfalar darmadağınık. Karıştırdığımda kendimi tanıyamıyorum".

Aragon: Onu bugün büyük bir klasik gibi okuyoruz

Aragon bugün karşımızda onbeş ciltlik *Bütün Şiirleri*'yle; otuzdört ciltlik *Louis Aragon ve Elsa Triolet'nin Çapraz Bütün Yapıtları*'yla ve 1997'de La Pléiade dizisinde yayınlanmaya başlayan *Tüm Romanları*'yla, "hayatımın bilançosu" diye tanımladığı ve Elsa'nın adının geçmediği tek roman *Tiyatro/Roman*'la, yayınlanmamış elyazmalarıyla, yazışmalarıyla, (ki bunların içinde André Breton'la olan yazışmaları da vardır ve Aragon vasiyetinde bunların ölümünden elli yıl sonra yayınlanmasını istemiştir) artık yazı olmuş bir yazar olarak duruyor.

Bir tutkular Kentine geziye çıkar gibi okuyoruz Aragon'u. Üç temel tutku tanımlıyor bu yapıtlar yığınını: orada **politika** var, **aşk** var, **yazın** var. Aragon politikayı, yaşamı boyunca ortodoks nitelikte Fransız Komünist Partisi üyesi olarak yaşamıştır. Yaşamının sonuna dek, önemli yönetim görevleri üstlenmiş, ömrünün yarım yüzyılını partisine adamıştır. Böylesi bir ortodoksluk, Partisiyle bir yığın kavgası olmasına karşın, çok çelişkili bir tutku gibi görünse de, sürükleyici bir motor gücü olmuştur Aragon'un yaşamında. Bir başka deyişle, basit bir "yoldaş" olmamıştır o. İdeolojik sorumluluklarla yüklü olayların bizzat içinde yaşayan "büyük bir yazar" olmasına karşın, ideolojik inançlarından da hiçbir zaman ödün vermemiştir. Kendini yazma uğraşının o büyülü dünyasına verdiği kadar, inandığı değerler uğruna zamanını da çok cömert bir biçimde militan bir yazar olma uğraşına da adamıştır. Bu bağlamda siyasal yaşamı bir aynadır, ama bu ayna, garip ki yüzyılımızın acılarını yansıttığı kadar kendisinin acılarını da yansıtmaktadır. Zaten bir yerlerde, "hayatımı heder ettim" diyebilmiştir. Ancak çektiği acılar, yaşadığı çelişkiler, politika ve yazın ilişkisi çerçevesinde içiçe geçerek geleceğe ışık tutmaktadır. Aragon basit bir "dâva adamı" olmamış, tersine işçi sınıfının saflarında yer alan ideolojik sorumluluklarla yükümlü, her yanıyla komünist, tarihi bir aydın olmuştur. Yaşamını bu uğraşa adadığı kesindir.

Oysa Aragon'un yapıtları yaşamöyküsünden alıntılar içerir çoğu zaman. Ama ne var ki, bu yapıtlar, bugün karşımızda, ister politik uğraşlarını dile getirsin, ister politik yanılgılarını anlatsın, ister kendi düşünsel ve ruhsal yaşamı olsun, bir "yazı" olarak durmaktadır. Kendisini hep gizlediği söylenmiştir, ama o daha çok kendini anlatmıştır. Kendisinden nasıl ders alınacağını, nerede ve nasıl kendisinden nefret edilmesi gerektiğini öğretmiştir. Bu aslında dolaysız bir pedagoji dersidir. Hiç-

Aragon: Hayatında üç tutkusu oldu: Politika, Edebiyat, Aşk.

bir yazar kendisini bu denli ortaya koymamıştır. Yaşamının belirgin bir özelliği olan militan gereklilik, bir bakıma tüm yapıtlarının merkezi bir nedeni, yani varoluş nedeni olmuştur diyebiliriz. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Aragon, sözcüğün tam anlamıyla gerçekçi bir yazar ve şairdir.

İkinci tutku olan **Aşk**'a gelince, belki önce şunu belirtmekte yarar var: Aragon'un yaşamı aslında ardı ardına gelen kopukluklar yaşamıdır, yeniden doğuşlar, ikinci doğuşlar yaşamıdır. Yaralı bir çocukluk, hiçbir zaman söylenemeyen Anne adı, babasızlık... "Babam" dediği komünist partisiyle de önemli sorunları olmuş ve "yoldaşlarını" çoğu kez ürkütmüştür. Bunları söylerken elbette bir Oidipus Kompleksi aramıyoruz. Ancak incelenmeye değer bir konu alanı olduğunu düşünüyoruz. Bir zamanlar aşkın suratına tüküren bu şair, sonra kadını erkeğin geleceği kılar. Onun Elsa sevdası çağımızda bir efsane olmuştur. Aragon'un Elsa aşkı, yalnızca Elsa-Aragon çifti çerçevesinde düşünülebilecek bir aşk değildir. Deyim yerindeyse Elsa onun yapıtlarının latince kısaltmasıyla " *passim*", yani "her yere bakınız" dipnotudur. Ama bir Blanche, (*Blanche ou l'oubli*) figürü daha vardır ki o da ak sayfa, bellek, imgelem, unutku, sonsuzluk, betimlenemezlik olgularıyla özdeşleşir.

Oysa, Elsa'nın Aragon'a olan aşkı hakkında henüz hiçbir şey yazılmamıştır. Blanche figürü, üzerinde durulmaya ve tüm derinlikleriyle araştırılmaya değer bir figürdür. Üstelik Elsa'nın *Le Grand jamais* (Büyük Sonsuzluk) adlı yapıtının başkahramanının adı da Blanche'dır. Ancak O, Aragon'un Blanche'ından çok farklı bir figürdür. Elsa'nın Blanche'ı kendisini seven bir sevgilisi olmasına karşın, bu yeryüzünden memnun değildir ve vahşetin hüküm sürdüğü yeryüzünden Icare örneği uçup gitmek istemektedir. Tüm bu figürler, yazının uzamında, yazan kaleme bitmek bilmez bir oburluk iştahı aşılayan önemli motiflerdir. Öyle ki, çoğu zaman, Elsa'nın varlığını bile aşmakta ve doğrudan yazıya ait bir nesne olmaktadır. Ama kesin olan şu var ki, Elsa, Aragon'un şiirlerinde ve romanlarında aşk çerçevesinde tanımlanan basit bir sevgi ya da tutku nesnesi değildir. Elsa sessiz biri değildir. Yazan bir kadın ve tanınan bir yazardır. Ama Aragon-Elsa çifti, ister istemez efsanevi çift olarak adlandırılma şanssızlığına uğramıştır. Oysa, Elsa/Aragon çifti öncelikle bir tutku ve çalışma birlikteliği içinde yaşamış ve yaşamları boyunca da öyle kalmıştır. Onların birlikteliği, aynı zamanda bir yazın dostluğu ve düşünce birlikteliğidir. Elsa, yazar olarak özgür bir kadındır ve onun gibi partiye kayıtlı değildir ve bu nedenle, daha bağımsız ve daha etkili militan olma şansına sahiptir. Bu bağlamda, okur-halk gözünde, Elsa-Aragon çifti bir efsane olma özelliğini kazanmış olsa da, bu çift efsanevi bir özellikte değildir, çünkü efsanevi aşklar, genelde tutkuların tekrarı üzerine yoğunlaşır. Oysa Aragon, Elsa'nın öncesinde de, sonrasında da, (ki O'nun ölümü Aragon için tek bir sözcükle korkunç bir şeydir) aşk şairidir zaten. Elsa'dan önce de fırtınalı aşklar yaşamıştır. *Paris Köylüsü*'nü yazdığı sıralarda tanıdığı ve aşık olduğu isimsiz kadın *Bitmemiş Roman*'da dokunaklı bir söylemle yeniden karşımıza çıkar. *İrene'in Serserisi* adlı erotik yapıtında ve yakmış olduğu *Sonsuzluğun Savunması* adlı romanda erotizme ayırdığı sayfalar erotik yazının ilginç örnekleridir. Gerçeküstücülük döneminde dile getirilen eşcinsellik, *Tiyatro/Roman*'da yeni bir biçemle yeniden doğar.

Üçüncü tutku olan **yazın** tutkusu ise, belki yirminci yüzyılın son büyük yazarının skandal kabul edilebilecek bir eylemine neden olmuştur: o yazma eyleminin labirentlerinde dolana dolana, Hayatı ve Tarihi yazının uzamına kaydetme gibi olağanüstü bir girişimde bulunmuş ve sonunda bir Yazı olmayı ba-

şarabilmiştir. Bir başka deyişle, yazın denen uğraşı paramparça etmiş, onun gönderge noktalarını dağıtmış ve yapıtlarına bütünselliği içinde bakıldığında, genelde aklı karıştıran bir bambaşka mantıkla karşımıza çıkmıştır.

Çünkü Aragon'un yüzbinlerce sayfa süren yazma eylemi, tarihin beklenilmedik değişimleri içinde, yorulmak nedir bilmeyen dil ve yazı çalışmasıyla, dadalardan, gerçeküstücü yollardan, toplumsal gerçekçilik yörelerinden geçerek, dil ve biçem sorunlarını sorgulayarak, anlatı, şiir ve deneme-eleştiri türlerinde yıllarca kafa yorarak ve ilginç, özgün türler sergileyerek yazının ucunda bulduğu her "deliliği", daha doğrusu uçurumu aşmasını bilmiş, ve kalemi bir pusula gibi, ama aynı zamanda dört yönde yol gösteren bir yazı kimliği kazanmıştır. Aragon'un romansal yazıları, diyalektik bir bütünlük içinde gerçek dünya sorunlarına ışık tutar niteliktedir. Biçemi ise, yazının uzamında gerçek bir *Cogito* bulunmadığını, aslolan eylemin bizzat yazma eylemi olduğu gerçekliğini, bir başka deyişle, metin kendini yaratır, kendini tanımlar, kendi gerçekliğini kendi çizer anlayışını, hem tarihsel hem biçemsel çizgide gösterebilmiştir. Aragon yazısı bir değişim isteminin yazısıdır ve bu istem, dünyayı, aşkı, politikayı değiştirmeyi hedefler. Kaldı ki Aragon, tüm bunları yalnızca düşünsel olarak, yani yazarak yaşamamış, bizzat bir militan sıfatıyla yaşayarak yazmıştır.

O halde, bu üç tutku çerçevesinde Aragon'un yaşamında temel bir diyalektiğin bulunduğundan sözedebiliriz. Bu üç tutku tek bir tutku olarak da düşünülebilir. Ama buna Türkçe'mizde bir ad koymak olanaksızdır. Bu üç tutkunun tekbirliğini göreceli olarak tanımlamak gerekirse, belki sürekli devinim diyebiliriz. İster değişik rollerde oynayan bir oyuncu gibi düşünelim, ister sürekli bir maske değiştirme gibi düşünelim, tüm yapıtlarının, kendisine onca emeğe ve acıya malolmuş, sürekli çelişkilerle beslenmiş bir iç mantığı bulunduğunu yadsıyamayız. Diyelim ki, yaşamı ve yapıtları bir yörünge, ama bu yörünge üzerinde, her aşamada kendisine müthiş acılar veren düzeltmeler, damıtmalar ve arıtmalar var.

Aragon'u okuduğumuzda şu soruları sormadan edemeyiz: kendisini bu denli koşturan şey neydi acaba? Zaman mı? Hayat mı? Ölüm mü? Aşk mı? Anıları mı? Unuttukları mı? Elsa'mı? Parti'si mi? Acaba onu bu denli yazdıran neydi? Durmaksızın. Dinlenmeden. Yazıya küsmeden. Bir yüzyılın başın-

dan sonuna dek kitap üstüne kitap yazdıran, yaşlılığın sınırına vardığında da yazdıran neydi acaba?

Yanıtı kolay olmayan bu sorular için emin olduğum bir şey var ki, o da, tüm bu yapıtları birleştiren ortak bir özelliğin olması. Ben bu ortak özelliği inatçı bir şiirsellik olarak adlandırmak istiyorum. Bu şiirselliğin en çarpıcı yanı, yaşamını kronolojik olarak gerçeküstücülük dönemi, toplumsal gerçekçilik dönemi, üçüncü kariyer vb. sıfatlarla adlandırmaya çalışsak da, onca biçemi tek bir biçemde birleştirmesidir. Örneğin, gerçeküstücü biçem, direniş dönemi yapıtlarında da kendisini gösterir. 1930'lı yıllarda yazdığı kolaj tekniğiyle ilgili ve çağın önemli ressamlarını konu edinen ve avant-garde olarak görülen bir kitabı, yıllar sonrasında *Henri Matisse, roman*, başlığı altında yazdığı iki ciltlik devasa bir romanla daha geniş ufuklu bir anlam kazanır. Ya da Dada, *Tiyatro/Roman*'la yeniden doğar.

Burada vurgulamamız gereken nokta şu olsa gerek: bu çoğul yazı, birçok biçemi tek bir yazıda barındırma yetisine sahiptir ve bu biçemin adı Aragon'dur. Şimdi, "Biçem, insanın kendisidir" diyen Buffon'nun o meşhur sözünü nasıl anımsatmadan geçebiliriz. Ben de şöyle genelleştirmek istiyorum: Aragon bir yazıdır. Bu yazı da daha çok kendini anlatan acıklı bir türküdür. *Tiyatro/Roman*'daki şu "Bitiş Sözcükleri"ni bir de bu çerçevede dinleyelim:

Harap olmuş bir sabahım ben
Bir mezarlığım Hiçbir şey
Benzemiyor bana enkaz halindeki
Bir antik tiyatro kadar
Bir tiyatro ki taştan ve perdenin olmadığı devirden kalma
Duvarlarında silik yazıntılar
Katmersiz bir gün uzanıyor önümde yaralı bir nefer gibi
Ve işte sustu içimde aniden o boş söylem
Sonsuza dek yalnız olmanın o hep yalnız kalmanın söylemi
Bir yalnızlık ki Kumluk tepelerde oynayan
Bir çocuğun unuttuğu oyuncak kadar yalnız

Böylesi sürekli bir devinime sahip olan kalem ve böylesi sürekli devinim halinde olan yazı, sanıyorum yazı-biçem bağlamında üç yön gösteriyor. Birincisi Aragon'un yapıtları bir değişim yazısıdır: "Yazarlar şimdiye dek dünyayı betimlemeye çalıştılar. sorun şimdi onu yaratmaktır. İkincisi, Aragon yazısı, ya-

zıyı bizzat ele geçirmeye, onu fethetmeye çalışan bir yazıdır: yazının *Cogito*'su yoktur, her zaman birincil kahraman yazının kendisidir, yazar değildir. Üçüncüsü ise Aragon yazısı diyalektik bir yazıdır: yazarın yazma etkinliğini ve yazma uğraşını besleyen işlemler çelişkilerdir, biçem değişmeleridir, birşeylerle bütünleşme ve sonrasında onlardan kopmadır. Bu bağlamlarda düşünüldüğünde, Aragon yalnızca çok yazmış bir yazar-şair değil, aynı zamanda yazma arzusu yaratan bir yazar-şairdir. Jean Ristat, Aragon'un yazısının "poligrafik çoğul bir yazı" olduğunu söyler Gerçekten de Aragon yazarken bir çok materyeli buluşturur, birbiriyle karıştırır, kendi engin bilgisiyle bunları tek bir yazı içinde eritir. Jean Ristat devam ediyor: "O, hiç yazmayı öğrenemedim derken kaçış halinde değildir. Hem kendine ait, hem tarihe malolmuş verileri, bilgileri kullanırken büyük bir mimari yapı inşa eder ve onun içinde dönüp dolanmaya başlar. Önceden geliştirilmiş bir plana dayanmaz bu yazı"[93].

Aragon İmzası: Bana yakıştırılan bu soyad...

UYGULATICI VASİSİNİN AĞZINDAN ARAGON

Aragon'u bir de, onu 1965'de tanıyan, dostu, iş ortağı ve son olarak da mirasının uygulatıcı vasisi olan Jean Ristat'nın[94] ağzından dinlemeyi yerinde buluyorum.

ARAGON'UN YASAL UYGULATICI VASİSİ BEN JEAN RİSTAT

"1965'de *Nicolas Boileau ve Jules Verne'in Yatağı* adlı kitabımı yazmıştım. Bir gün Aragon bana telefon etti ve beni Varenne Sokağı'ndaki evine davet etti. *Les Lettres Françaises*'de kitabım hakkında ve kitaptan bölümler yayınlamak için izin istedi. Yazısı, izleyen hafta "Eğer Bana İnanıyorsanız" başlığıyla çıktı. Aragon kendisine metinlerini gönderen yazarlara sayfalarca yazan birisiydi ve günün herhangi bir saatinde, gece ya da gündüz telefon edebilirdi. Söylenilenlerin tersine, kendisine özel önem veren biriydi o ama olağünüstü cömertlikle başkasına da önem veren bir özelliği daha vardı. Belki de Descartes'ın tanımladığı cömert kişi gibi, başkasında, kendisinin sevdiği yanını bulunca ona hayran oluyordu. Kitabın yayınlanması sonrasında tanıdığım Aragon, bir XVIII.yüzyıl adamıydı, yani kar düşmüş saçlarıyla son derece ince biri. 1965-70 yılları arasında daha da yakınlaştık birbirimize.

1970'de Elsa öldü. Onunla da çok iyi dostluk bağı kurmuştum. Bana 'sen benim suç ortağımsın' diyordu. France-Culture radyosunda uzun bir söyleşi yapmıştım onunla *Bülbül Şafakta Susar* adlı romanı hakkında. 1971 'de hepatit hastalığı geçirmiştim. Aragon Paris Banliyösündeki küçük odamda yatağımın başucundaydı.(...) İyileşince nereye gitmek isterdin diye sordu Louis. Ona Güneyde denize gitmek istediğimi, çünkü hiç gitmediğimi söyledim. Ertesi günü Cap-Brun'de bir ev bulmuştu.

Sonraki yıllarda onbir defa aynı yere birlikte gittik. Mitik bir yerdi burası onun için. Çünkü çocukluğunda bitişikteki bir evde tatilini geçirmişti. Elsa sağken, Louis önce kendisinin öleceğini söylüyordu hep. Elsa,1968'de, *Blanche ou l'oubli*'de kısmen yayınlanan Aragon'a yazdığı bir mektupta şu korkunç cümleyi yazmıştı: "Senin başına benim ölümüm de gelecek" Aragon-Triolet çiftinin zorlukları 1968 tarihli değildi. Aynı sorunlar karşılaştıklarında da vardı, Aragon'un 'Mutlu Aşk Yoktur'u yazdığı 1943'de de vardı. Pierre Daix'in de yazdığı gibi, Aragon'un o tarihte genç bir oğlan çocuğuna karşı duyduğu şevkat dolu dostluğunu ben resmileştirmiş oldum.

Aragon-Elsa çifti de diğer çiftler gibi bir çift. Elsa'nın mektubu heyecan vericiydi, çünkü söylenildiği gibi, otoriter biriydi ve Aragon'un yaşamasına, özgürce hareket etmesine engel oluyordu. Sanıyorum artık perspektifleri tersine çevirmek gerek. Belki de Aragon, onu fazlasıyla sara sara, kucaklaya kucaklaya, yücelte yücelte ve yazar olarak varolmasını öylesine çok isteye isteye sonunda öldürdü. Elsa, Agnès Varda'ya, yazarken ya da yazdıklarını okurken Aragon'un hiç sıkılmadan odasına girdiğini anlatmıştı. Aragon son derece kıskanç biriydi, aynı zamanda da kadınlara özgü o müthiş sahip olma arzusuyla doluydu. Bildiğim için söylüyorum bunları. Bana karşı da öyleydi. Örneğin *Tiyatro/Roman*'ı yazarken yazılmış bir bölümü alır, 'Bunun adı Jean Ristat için Puzzle' derdi. Sonra da not düşer 'Kim yaşıyor? Kim kimi öldürecek ben onu mu, o beni mi" derdi. (...)

Sartre Flaubert'in lezbiyen olduğunu yazar.(...) Aragon'un kadınsı bir erkek, bir lezbiyen olduğunu herkes biliyor. Çünkü herkes, söyleyemese de Elsa-Aragon çiftinde, Elsa'nın erkek olduğunu kuşkusuz biliyor. Onu ele geçiren, yarı yarıya ırzına geçen Elsa'dır. Louis'nin Elsa öncesindeki hayatına giren kadınlarla ilişkisine dair yazdıkları, kendisini ele geçirenlerin kadınlar olduğunu gösterir.

Humanité Bayramında 'İtalya Gezisi'ndeki Marceline Debordes-Valmore'ın Aragon olduğunu, onun erkekten kadınsı sesle söz ettiğini söyledim. Bu şiiri okurken Aragon'un eşcinsel olduğunu farkettim. Ben bunu önce metinde farkettim ve nitekim yanılmadım da.

Aragon CNRS'e bağışını yaparken beni evrensel kamuoyuna o zamanki deyişiyle kendisinin devamcısı olarak ilan etti. O sıralarda ilişkilerimiz sevgiye, suç ortaklığına, yaratıcılığa

ve keşfe dayanıyordu. Onun hiçbir zaman sahip olamadığı çocuğuydum ben. Kendisinin deyişiyle, ben, o ben yaştayken kendisine en çok benzeyen kişiydim. Bizzat onun otekisiydim. Nöbeti devrettiği kişiydim. Ayrıca elyazmalarını CNRS'e, yani ulusa bağışlamasını isteyenin de ben olduğumun bilinmesi gerek. Altı ay boyunca karşı çıktı buna. Onu ikna etmek, bir gün öleceğini söylemek gerekiyordu. Çekmecelerini açması ve kendinden kopması gerekiyordu artık. Onu boyalı küçük ahşap masasında bağış mektubunu yazarken yeniden görüyor gibiyim. Sonsuzluğa seslenen bir bağış yaptı ve bunu iki nedenle, hem benim için, hem de ulus için yaptı. Aragon yaşamı boyunca kişiliğini yıkmaya ve o sahip olduğu büyük yazar imajını sorunsal kılmaya yeltendi. Bir akşam yemeğinde *Lord B*[95]'yle ilgili olarak onun hakkında yazdığım her şeyi kendisine verdim. Yemeğin sonunda yüzünün solgunluğunu unutamıyorum. Bana tek bir yakınmada bile bulunmadı. Bizim ilişkilerimiz yaratıcılığa, keşfe ve karşılıklı kavgaya dayanıyordu.

Herkes daha sonra kendisi düşünecek. Ben Elsa Triolet ve Louis Aragon'un yasal vasisiyim. Elsa'nın ölümünden sonra, Aragon'u, Elsa'nın kâğıtlarını karıştırırken gördüm. Elsa'nın çalışma odasında bazı belgeler bulmuştu. Elsa, kendisine aşık olan erkeklerin listesini bırakmıştı ona. Aragon'un ayakları üstünde nasıl sallandığına tanık oldum. Sonra da bu listeyi yırttı, onca belgeyi yırtışı gibi. Onu yırtarken çok gördüm. Stalin'in portresiyle ilgili belgeleri yırtışına da tanık oldum. Aragon'un bu temizlik hareketinin yakın tanığı olarak, bundan böyle her şeyi yayınlama hakkına sahibim. Onun vasisi olmamın anlamı da burada zaten. Okurlara yazarın bıraktığı belgelerin tamamını, özünü vermek borcum. Her şey hizmete sunulmalı. Bu nedenle Stock yayınlarında, Aragon'un üçdört bin sayfa tutan 'XX.Yüzyılın Kroniği' yayınlanacak. Önemli olan yapıtın herkese sunulması, benim yorumum değil.

Aylardır Cumhurbaşkanına, Fransız Milli Kütüphanesine ve François Mitterand Kütüphanesine, Richelieu Sokağı'ndaki CNRS'de bulunan elyazmalarını kütüphanelerine almaları için mektup yazıyorum. Bana öyle geliyor ki elyazmalarını buralara almak ulusal bir jest olacak. Paris'in şairi Paris'de kalmalı. Araştırma, ulusal ve uluslararası araştırmanın onuru için. Araştırmacılara optimal koşullarda çalışma olanağı yaratılmalı. Aragon ve Elsa'nın elyazmaları ulusun hizmetinde olmalı. Saint-Arnoult'da bulunan elyazmalarına herkes ulaşamaz".

Jean Ristat

Aragon'un evi.

YAŞAMÖYKÜLERİ

Aragon'un yaşamındaki dönüşümlere bütünlüğü içinde bakıldığında kafamızda sorulan sorulardan biri de neyin nerede ve nasıl özyaşamından bir kesit oluşturduğu sorusudur. Yazı'nın kurmaca bir pratik olduğu elbette yadsınılamaz. Üstelik, kurmaca bir etkinlik içinde özgeçmişsel yaşam izlerini aramaya kalkışmanın, yazı'nın bağımsız düzlemini ihlal edeceği açıktır. Bütün bunları yaşadığımız şu ana taşıyarak sorgularsak, ki bu an önemlidir, çünkü Elsa-Aragon çifti *Tiyatro/Roman*'ın bar (/) çizgisi gibi Elsa/Aragon olmuştur ve zamansal uzaklık, yeni okumalarla gelen keşifler bu çiftin varoluş ve birlikte oluş koşullarını unutturmaktadır. Aynı şey Aragon'un Stalinci olduğu dönem için de geçerlidir. Hatta Elsa'nın ölümünden sonra eşcinsel olduğu dönem için de geçerlidir. Ama yine de, zamanın aynasında, Dadacı/Züppe/Gerçeküstücü/Komünist/Politikacı/Aşık/Ortodoks-Muhalif/Eşcinsel Aragon vardır. Aragon'la Türkçemizdeki O adılının yetersiz kaldığını hisseder gibi oluruz. Kaldı ki bu bar (/) çizgileri tümden dik değildir, hafif eğiktir. Eğik aynalar diyesi geliyor insanın!

Bugün "tüm bu olanlardan sonra", bu saatte Aragon'un yaşamöyküsünü yazmak da oldukça yanılsamalı ama önemli bir girişim. Acaba bu yaşamöyküsü deneyimi birçok yerde bizim de kendi öznel yazımızın ürünü olmadı mı? Önemli yapısalcı eleştirmen Philippe Lejeune, Rimbaud'nun "Ben ötekisidir" sözünden hareketle, yazınsal yapıtlarda yansıyan "otobiografik izlerin bir fiksiyon" olduğunu yazar. Yani özgeçmişsel izler de eninde sonunda, yazınsal yapıtta metinsel yazının malı olur.

Ama Aragon'la yaşadığımız bu çift, çoğul kişilikler, (yalancı) aynalar, oyuncular, maskeler oyunu, bizi şaşırtıcı biçimde sürekli devinimin ağları içinde sarıp sarmalıyor, sevdiriyor, ya da yıldırıyor. Lionel Follet bu çoğul yazı'nın aynı zamanda bir öz-

yazı (auto–écriture) olduğunu söylerken haklıdır. Ben'in oyunları karşılıklı bir geçişim sağladığına göre, geçişimsel ben'leri de biz okuyoruz. Her şey hayal ile bilinç arasındaki iletişimde biçimleniyor böylece. Bir başka deyişle, *Anicet* ya da *Tiyatro/Roman*'a ya da başka bir romana bakarak, ne tür bir geçişimler olduğunu bilincimizle hayal kurarak biçimlendiriyoruz.

Aragon'u böyle okuyor ve böyle hayal ediyoruz. Onun gerçek yaşamda şöyle ya da böyle yaşadığına ilişkin izleri gerçek kabul ederek, yaşamöyküsel bir yakınlık kuruyoruz. Aragon bizi böyle okumaya sürüklüyor. Acaba Aragon'un bir çocukluğu oldu mu? Yoksa Çocuklukları mı oldu? Aile çevresinde uydurulan yalanların bolluğu, üstelik belli bir yaştan sonra bile bile devam etmesi ruhunda ne gedikler açtı acaba? Hele hele henüz küçük yaşta bilinmeyen bir anneye sahip olması! Annesi olarak bilmediği bir annesi vardı onun yanıbaşında. İnsanın aklına hemen Freud çözümlemeleri geliyor. Ama Aragon'u kısır psikanalist yaklaşımlar içine sığıştırmak da çok tehlikeli diye düşünüyorum. Öznenin çelişkileri, çelişkiler öznesine sürekli uyumsuzluklar yaratıyor belki de. Ama bizzat kendisini hedef alan, kendisini kendisinden uzaklaştırarak yenileyen bir Aragon Yapıtı ya da Kişiliği sözcüğün tam anlamıyla Oidipus'a bilinçlice başkaldırı olsa gerek. Yoksa bu büyük yazar Venedik'de intihar edip genç yaşta ölebilirdi. Gerçeküstücü dönemde öylesine hızlı aşkları olan ve bu arada adı skandallara da karışan biri için Paris Köylüsü, Paris'e geldiğine göre gözlerini her yeniliğe, her mite iri iri açarak bakacaktır. François La Colère, Direniş şairi ve yeraltında iken aynı zamanda Birinci Savaş'da havan toplarının açtığı gedikler altında kalıp, İkinci Savaş'da da Dunkerque faciasını yaşadığına göre, 'Gül ve Reseda Çiçeği' şiirini dilinden öte bir başka ben'le yazacaktır.

Şöyle noktalayalım. Aragon üstüne yazılmış birçok yaşamöyküsü okudum. Bugün bunlara baktığımda Aragon Yaşamöyküleri gibi bir adlandırmanın yanlış olmayacağını düşünüyorum. Ama Aragon söylemleri kendi yaşamöyküsünden gerçek bir kurmaca yaratıyor. Gerçek anlamda icra edilmiş ve yazıya da geçirilmiş bir kurmaca bu. Yani, otobiyografya sözcüğündeki, *oto* kendisi ise; *Bio*, onun bedeni ise, *Grafya* yazılan olacaktır. Tıpkı *Tiyatro/Roman*'daki o gizil üçüncü kişilik yazılan adam gibi. Ben bu yaşamöyküsü için sonuncusunu tercih ediyorum.

BENİM ARAGON'UM

Doğal ki her yazarın, her eleştirmenin, her Aragon okurunun kendince bir Aragon'u vardır. Aragon çoğul olduğu için belki. Fransa'da yapmış olduğum *Aragon: Çoğul Bir Yazı* konulu doktora tezimden yıllar sonra, Aragon çalışmalarıma bir şiir çevirisi[96] ve bu yaşamöyküsü kitabıyla geri döndüğümde, karşımda yine çoğul kimlikli Aragon(lar) duruyordu: Dada şairi Aragon, gerçeküstücü Aragon, toplumsal gerçekçi Aragon, ulusal şair ama aynı zamanda komünist şair Aragon, Elsa tutkunu Aragon, Elsa'sız eşcinsel Aragon.

Oysa, tüm bunların ötesinde, yapıtlarının çizdiği desenlerle oluşan tek bir Aragon vardı benim için. Kendisini, yüzyılını, aşklarını, savaşımlarını, yanılgılarını, deliliklerini doluluklarını yazıya geçirmiş, düşsellikle gerçekliği içiçe barındıran, deyim yerindeyse, birçok yazılarını biraraya toplayarak, daha doğrusu birçok Aragonları tek bir vücuda dönüştürerek tekil bir çoğul yazı yaratan Aragon vardı karşımda.

Yüzyılımızı Aragon'la tanıdım. Bu arada öğrenimim ve mesleğim gereği birçok yazar tanıdım. Birçok yazarı bilimsel uğraşın gerektirdiği biçimde yakın okudum. Fakat Aragon yörüngesinde yüzyılımızı keşfettim. Ama bu keşfediş bir insanlık serüvenini keşfediş oldu daha çok. Şiirleri romanları içinde dolanarak *Tiyatro/Roman*'a kadar geldim. Fransa'da onun yakın çalışma arkadaşlarını, Jean Ristat'yı ve bazı Aragon uzmanı yazarları dinleme fırsatı buldum. Tepkileri, okumaları, hayranlıkları, nefretleri o kadar farklıydı ki, Aragon, hem konuşturuyor, hem susturuyor, hem seviliyor, hem nefret ediliyordu. Tüm bu karmaşık tanıklıklar, gözlemler, okumalar, eleştiriler yazından yola çıkıp siyasette düğümlendiği için yüzyılımızın trajedilerini, dramlarını, çelişkilerini düz bir söylem çerçevesinde değil, çoğul söylemler çerçevesinde tanıdım. Arada resim sanatı, felsefe, eleştiri, kültür sorunları da kazı yapılması

gereken alanlardı. Duygusal, estetik birikimler düşünsel yaşantımla buluştu. Aragon'u okumak yalnızca yazınsal, siyasal bir aydınlıkta yürümek değil, aynı zamanda resim sanatının derinliklerine de dalmaktı. Yazma eyleminin oluşum sürecine ve eylem sürecine tanık olmaktı.

Bir de şunu söylemek istiyorum. Aragon'u bir politik şair, Elsa şairi, (sosyalist) gerçekçi romancı gözüyle de bakabilirsiniz. Bu kadar çok yazan bir yazarın tüm amaçlarına ulaşabildiğini de düşünebilirsiniz. Hatta tersini, onun tümden her şeyi elinden kaçırdığını da.

Ama tüm bunların ötesinde, onu okuduğunuzda bir Ruh, bir Varlık bulursunuz. Bu ruh, politikaya tüm varlığıyla, mücadeleci ruhuyla sarılmış, bizzat olayların içinde yaşamış, yazıdan çok önce politikayı yaşamıştır. Sanıyorum aslolan da budur. Yani hayatındaki pratik eylemler. Bu ruh, aşkı da yaşamış ve bir bakıma tüketmiştir. Aşk tüm figürleriyle kaleminin ucundan yaşantılar sonrası yazıya dönüşmüştür. Aşk için belki çok, ama çok fazla şey söylemiştir, ama daha önemlisi duymuş ve yaşamıştır. Gerektiğinde aşkı dramatize etmesini de bilmiştir. Bu ruh, her şeyi ele geçirmek ve tüketmek pahasına kendisini aleni sergilemiştir. Ama öğrettiği bir şey var ki, o da geleceğin çok yakın olduğudur. Böylesine yazan, savaşan, duyan bir ruh, kendisini zamanla yarışırcasına ölçmüştür, diyebiliriz. Neredeyse bir yüzyıla tanık olan bu yaşam, geçmişte olup biten üstüne bir yaşama sanatı dersi vermeye kalkışır.

Kendisi hakkında yazılan en son kaynakçalara da ulaştım diyebilirim. Örneğin Alman Prof. Wolfgang Babilas'ın Internet'de oluşturduğu *Site Aragon* sizi değişik adreslerde gezindirerek okuması günlerce sürecek bir tutkuya çağırıyor. Hiçbir yazara bu kadar hayranlık duyulmamıştı, hiçbir yazardan da bu kadar nefret edilmemişti. Yenilerde yayınlanan bir Edebiyat Tarihi kitabını karıştırdığımda, Aragon'a ayrılan bölümde kendisine yine küfür edildiğini gördüm ve güldüm. Bir başka edebiyat tarihi kitabı da Sürekli Devinim başlığı altında yeni bir Aragon yorumlamasının peşindeydi. Birçok kişi ondan övgüyle hayranlıkla söz eder. Ama bazıları özellikle Direniş Yılları şiirlerini tanır, romancı Aragon'u bilmez. Bazıları da komünist şair kimliğiyle yalnızca bir ideoloji çerçevesine sığıştırır. Ama bazıları vardır ki Elsa'dan sonraki yaşamına inanmak istemez. Ama bu dönemini tanıdığınızda, onun ne zaman genç, ne zaman yaşlı olduğunu bile karıştırırsınız. Nasıl ki ne zaman

geç kaldığını ve ne zaman erken hareket ettiğini karıştırıyorsanız.

Bu konuda Goncourt Akademisi üyesi romancı François Nourrissier'nin sözleri oldukça anlamlı görünüyor bana:

"Aragon'un yapıtları, kalıcı ve sürekli, direşken, ateşli ve büyüleyici, yüksek sesli ama aynı zamanda mırıldanmalı, kibirli ama aynı zamanda popülerdir. Bu yazı her şeyi sarıp sarmalar, her şeyi susturur ve söyletir. Kökeninde öfke vardır ama aynı zamanda öfkesini haykırmak yatar. Onun bu yatışmak bilmeyen, tutulamaz yakalanamaz yazma arzusu, yazma sarhoşluğu, yazma bağımlılığı tüm söylenilenleri sivrileştirir. Ben bu her biçime girebilen yazar

Humanité 3 Ekim 1997 100 Yaş, 100 Maske

kişiliğinde, özellikle son yıllardaki gençleri kışkırtıcı yanını, insanları rahatsız edici yanını, hiçbir yerde ve hiçbir şekilde sınıflandırılamaz yanını, o anasının gözü hippiyi, kötü örnek olan kral yanını, hayta ihtiyarı sevdim. Bütün bu kişilik özelliklerini onun kongrelerin vedet kişiliğine, en önde gelen komünist bir militan oluşuna ve hatta başkalarının, 1960'larda olduğu gibi, kendisinin karşısında reverans yaptığı akademik kişiliğine tercih ederim ve onu hiçbir zaman samanla doldurur gibi şişirmem"[97].

Şuna inandım: Her kim ki Aragon'u anlamak istiyor, önce, onu şu ya da bu akımın içine hapseden edebiyat tarihi bilgilerinden, onu gerçekçi, komünist, stalinci diye etiketleyen siyasal polemiklerden uzak durmalı. Bu adamın yaşamı gerçekten başlı başına seyredilmeye değer bir gösteri gibi. Ama dünya görüşü ve yazısı öylesine sağlam ve ders verici nitelikteki! Sanıyorum kuşaklar değiştikçe bu basmakalıpsal bilgiler ve etiketlendirici zihniyet silinip gidecek ve Aragon'un sesi bir orkestra dinlenir gibi dinlenecek. Çok sesli bir müzik parçası gibi Aragon'un Yapıtı.

Bahadır GÜLMEZ

"Şimdiye dek romancılar dünyaya öykünmekle yetindiler. Sorun artık dünyayı yaratmak."

Aragon'un dada ve gerçeküstücü döneme ilişkin önemli yapıtları:

Düzyazıları
Anicet ou le panorama, roman, N.R.F, 1920.
Les Aventures de Télémaque, N.R.F, 1922.
Le Libertinage, N.R.F, 1924.
Le Paysan de Paris, N.R.F, 1926.
Traité du Style, N.R.F, 1928.

Şiirleri
Feu de joie, Au Sans Pareil, 1920.
Le Mouvement perpétuel, Gallimard, 1926.
La Grande gaité, Gallimard, 1929.
Persecuté persécuteur, Editions surréalistes, 1931.

***Gerçek Dünya* serisi Romanları**
Les Cloches de Bâle, Denoel et Steele, 1934
Les Beaux Quartiers, Denoel et Steele, 1936.
Les Voyageurs de l'impérial, 1942.
Aurélien, NRF, 1944.

Direniş Dönemi Şiir Kitapları
Le crève-coeur, Gallimard, 1941.
Les Yeux d'Elsa, Ed. de la Baconnière, 1942.
Brocéliande, Ed. de la Baconnière, 1942.
En Français dans le texte, Neuchâtel, 1943.
Le Musée Grevin, Ed. de Minuit, 1943.
La Diane Française, Seghers. 1943.

1950 Sonrası Şiirleri
Les Yeux et la mémoire, Gallimard, 1954.
Le Roman inachevé, Gallimard, 1956.
Elsa, Gallimard, 1959.
Les Poètes, Gallimard, 1960

Le Fou d'Elsa, Gallimard, 1963..
Il ne m'est Paris que d'elsa, Laffont, 1964.
Elégie à Pablo Neruda, Gallimard, 1966.
Les Chambres, EFR, 1969.

Son Dönem Romanları
La Semaine sainte, Gallimard, 1958.
La Mise à mort, Gallimard, 1965.
Blanche ou l'oubli, Gallimard, 1967.
Henri Matisse, roman, Gallimard, 1971.
Théâtre/Roman, 1974.

Kuramsal Metinleri
Hugo, poète réaliste, Ed. Sociales, 1932.
Avez-vous lu Victor Hugo, EFR, 1952.
La Lumière de Stendhal, Denoel, 1954.
Littératures soviétiques, Gallimard, 1956.
J'abats mon jeu, EFR, 159.
L'Homme communiste, Gallimard, 1953.
Le Neveu de M. Duval, EFR, 1953.

Plastik Sanatlar Üzerine
L*a Peinture au défi*, Ed. surréalistes, 1930.
Matisse en France, Fabiant, 1943.
L'Exemple de Courbet, Cercele d'art, 1952
Les Collages, Hermann, 1965.

Çeviriler
Lewis Carrol, *La Chasse au snark*, The Hours Press, 1929.
Cengiz Aytmatov, *Cemile,* EFR, 1959.

Aragon Üzerine İncelemeler
André Gavillet, *Aragon surréaliste*, Baconnère, 1957.
Geoge Raillard, *Aragon*, Ed. Univ., 1964.
Yvette Gindine, *Aragon, prosateur surréaliste*, Droz, 1966.George Gerge Sadoul, *Aragon*, Seghers, 1967.
Europe, Fèvrier mars No 454-455, 1967, Özel Sayı.
Dominique Arban parle avec Aragon, Seghers, 1968.
Pierre Daix, *Aragon, Une vie à changer*,Seuil, 1975.
Entretiens avec Francis Crémieux, Gallimard 1964.
Silex, Grenoble, 1979, (Özel Sayı).

Bernard Lecherbonnier, *Aragon*, Bordas, 1971.
Les Critiques de notre temps et Louis Aragon, Garnier, 1976.
Daniel Bougnoux, *Blanche ou l'oubli,* Hatier, 1968.
Lionel Follet, *Aurélien*, EFR, 1979
Suzanne Ravis *Une Ecriture indirecte*, 1996.

Tüm Yapıtları

Elsa Triolet et Louis Aragon, oeuvres Romanesques croisées, Robert Laffont, 1964.
L'Oeuvre poétique, Robert Laffont, 1974.
L'Oeuvre romanesque, La Pléiade, 1997.

Aragon Internet'de

Hazırlayan Wolfgang Babilas. Adres: http://www.babilas@unimuenster.de (Bu site'de *Le Monde, L'Humanité* gibi gazetelerin, *Digraphe, Recherches Croisées Aragon Elsa Triolet, Regards* gibi dergilerin özel sayılarına da ulaşılabilmektedir.

Türkçe Kaynakça

Çeviri Şiirler

Elsa'ya Şiirler, Çev.: Sait Maden, 1968, Cem Yay., 1998 Çekirdek Yay.

Mutlu Aşk Yoktur, Çev.: Gertrude Durusoy-Ahmet Necdet, 1988, Adam Yay.

Elsa Seni Seviyorum, (Seçme Şiirler), Kendi Yayıncılık, Dünya Şiiri Dizisi, 1994

Bütün Şiirlerinden Seçmeler, Çev.: Bahadır Gülmez, 1997, Kavram Yay.

Seçme Şiirler, Çev.: Erdoğan Alkan, 1993, Yön Yay.

Çeviri Romanlar

Gerçek Dünya 1, Çev.: Selâhattin Hilâv, 1968, Kök Yay., 228 s.

Çalardı Basel'in Çanları, Çev.: Attilâ İlhan, 1969, Altın Kitaplar, 402 s.

Anicet ya da Panorama, Çev.: Attilâ Tokatlı, 1982, Yazko Yay., 1998 Telos Yay.

Kibar Semtler, Çev.: Attilâ Tokatlı-Roza Hakmen, 1986, Can Yay., 523 s.

İnceleme/Deneme

Çağımız Sanatı, Çev.: Bertan Onaran, Nisan 1966, Gerçek Yay., 103 s.

Amerika/Rusya, (Andre Maurois ile birlikte), Cilt: I: Paralel Tarih ve Görüşmeler 1917-1960), Çev.: Galip Üstün, 1968, Cem Yay., 438 s. Cilt: II (1939-1960), Çev.: Galip Üstün, 1969, Cem Yay., 416 s.

Gerçekliğin Boyutları, (Yazı ve Konuşmalar), Çev.: Erdoğan Alkan, 1. baskı: 1985, De Yay.; 2. baskı: 1996, Toplumsal Dön. Yay., 157 s.

Alcools, 25.
Altın Çağ, 64.
L'An I du surréalisme, 219.
Anicet ou le panorama, roman, 26, 36, 42, 45, 47, 92.
Aragon, Bütün Şiirlerinden Seçmeler, 198.
Aragon (Bordas), 219.
Aragon, Une vie à changer, 218.
Les Aragonautes, 219.
Les Aventures de Télémaque (Telemak'ın Serüvenleri), 42, 79.
Avez-vous lu Victor Hugo (Victor Hugo'yu Okudunuz mu?), 95, 100.
Aurélien, 30, 33, 79, 83, 85, 93.

Les Beaux Quartiers (Kibar Semtler), 76, 78, 83.
Beyaz At, 79, 157.
Blanche ou l'oubli (Blanche ya da Unutku), 42, 119, 130, 173, 173.
Brocéliande, 90.
Bunaltı, 84.

Cantique à Elsa (Elsa'ya İlahi), 90.
Cemile, 220.
Les Chambres (Odalar), 132, 145.
Les Cloches de Bâle (Basel'in Çanları), 23, 74, 78.
Les Collages (Kolajlar), 122.
La Commune, 75.
Les Communistes (Komünistler), 78, 80, 85, 107.
Le Con d'Irène (İrene'in serserisi), 58.
Le Crève-coeur (Yürek Yarası), 85, 90.
Les Critiques de notre temps et Louis Aragon, 220.
Dada à Paris, 35, 219.
La Défense de l'infini (sonsuzluğun Savunması), 51, 57, 60.
Les Déracinés, 26.
La Diane Française (Kalk Borusu), 101.

Dombey and son, 19.
Dominique Arban parle avec Aragon, 218.

L'Ecriture et la Différance, 122.
Une écriture indirecte, 220.
Elsa, poéme, 132.
Elégie à Pablo Neruda (Pablo Neruda'ya Ağıt), 132.
Entretiens avec André Breton, 219.
Entretiens avec Francis Crémieux, 219.
L'Exemple de Courbet (Courbet Örneği), 122.

Feu de joie (Sevinç Ateşi), 36.
La Fin de chéri, 79.
Le Fou d'Elsa (Elsa'nın Mecnunu), 95, 132, 133, 144.
Fransız Şiiri Antolojisi, 90.

Le Grand jamais (Büyük Sonsuzluk), 145, 179.
La Grande gaité (Büyük Neşe), 62.

Henri Matisse, roman, 87, 124, 131, 181.
Histoire paralélle de L'URSS et des Etat-Unis, (SSCB ve ABD'nin Paralel Tarihi), 220.
Hugo, poète réaliste (Gerçekçi Şair Hugo), 100.
Hourra l'oural (Hurra Ural), 65, 74.

Illuminations, 37.
Je n'ai jamais appris à écrire (Hiçbir Zaman Yazmayı Öğrenemedim), 22, 171.

Les Lettres Françaises, 87, 100, 101, 107, 137, 151.
Littérature, 34, 48.
Le Libertinage, 23, 42, 124.
Life among the Surrealists, 219.
Le lit de Nicolas Boileau et de Jules Verne, (Nicolas Boileau ve de Jules Verne'in Yatağı), 183.
Littératures soviétiques (Sovyet Edebiyatları), 220.
La Lumière de Stendhal (Stendhal'in Işığı), 100.
Lord B, 183.
Luna-Park, 156.
MaldororTürküleri, 29, 34
Matisse en France (Matisse Fransa'da), 100, 124.

Matorel Kardeşler, 27.
Le Mentir-vrai (Yalanı Doğru Söylemek), 218.
La Mise à mort, 95, 119.
Le Mouvement perpétuel (Sürekli Devinim), 39.

Le Neveu de M. Duval (M. Duval'in Yeğeni), 100.
Nouveau crève-coeur (Yeni Yürek Yarası), 94.

L'Oeuvre poétique, (Tüm Şiirleri), 149.
L'Oeuvre romanesque, (Tüm Romanları), 220.
Oeuvres Romanesques croisées d'Elsa Triolet et Louis Aragon(Elsa Triolet ve Louis Aragon'un Çapraz Yapıtları), 107, 144, 152.

Le Paysan de Paris (Paris Köylüsü), 17, 42, 51, 53, 60, 67, 92, 122, 170.
La Peinture au défi, 124.
Persecuté persécuteur, 65, 74.
Les Poètes (Şairler), 132.
Pour un réalisme socialiste (Sosyalist Gerçekçilik), 75.
Prose du Transsibérien, 27.

Révolutionnaires sans révolution, 219.
La Révolution surréaliste, 48.
Le Roman inachevé (Bitmemiş Roman), 17, 31, 71, 85, 116, 141.
Le Rossignol se tait à l'aube (Bülbül Tan Sökerken Susar), 145.
Rougon Macquart, 19, 23.

La Semaine sainte (Kutsal Hafta), 117-121.
Silex, 218.
Ce Soir, 76, 108, 151.
Le surréalisme et le rêve, 219.
Şaka, 141.

Tamerlan, 25.
Les Temps Modernes, 109.
Théâtre/Roman (Tiyatro/Roman), 122, 148, 159-168.
Thèmes et Variations, 129, 130.
Traité du Style (Biçem Denemesi), 31.

Une Vague de rêves (Bir Düş Dalgası), 50.
Vatikan'ın Kavları, 27.
La Vie des mots, 42.
Vingt-cinq annés de littérature, 23.
Les Voyageurs de l'impériale (Üst Kat Yolcuları), 20, 25, 77, 79.

Les Yeux d'Elsa (Elsa'nın Gözleri), 90, 93.
Les Yeux et la mémoire (Gözler ve Anı), 94.
Yitik Zamanın Peşinde, 25.

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Alexandrian, Sarane, 49.
Althousser, Louis, 137.
Apollinaire, Guillaume, 25, 27, 29, 32, 33, 36, 64.
Arban, Dominique, 218.
Aytmatov, Cengiz, 220.

Babilas, Wolfgang, 190.
Baron, Jacques, 50, 57.
Barrès, Maurice, 16, 19, 23, 41.
Barthes, Roland, 113, 137, 159.
Baudelaire, Charles, 35.
Becket, Samuel, 113.
Bloch, Jean-Richard, 108.
Blum, Léon, 65.
Braque, George, 27.
Bosquet, Joe, 50.
Bougnoux, Daniel, 221.
Brassens, George, 95.
Brémond, Abbé, 23
Breton, André, 29, 34, 35, 36, 41, 42, 45, 48, 51, 53, 54, 55, 56, 64, 84, 135, 177.
Brik, Lili, 67
Bunûel, Luis, 56.

Camus, Albert, 104.
Casanova, Danielle, 87.
Céline, Ferdinand, 62
Cendrars, Blaise, 27.
Chagall, 27.
Chaplin, Charli, 29, 45.
Chateaubriand, 49.
Cocteau, Jean, 45.
Cohn-Bendit, Daniel, 138.
Colette, Sidonie Gabrielle, 79, 93.
Courbet, 122.

Cravan, Arthur, 33.
Crémieux, Francis, 219.
Cunard, Nancy, 17, 50, 58, 61, 62, 135.
Çehov, Anton, 152, 154.

Daix, Pierre, 7, 218.
Darmesteter, Arsène, 42.
Déguy, Michel, 115.
Derrida, Jacques, 166.
Desanti, Dominique, 219.
Desnos, Robert, 50.
Dickens, Charles, 19.
Duchamp, Marcel, 34.
Duclos, Jacques, 103, 107.
Dupçek, Alexandre, 141.
Doucet, Jacques, 35.

Ehrenburg, İlya, 69.
Ernst, Max, 29, 122.
Eluard, Paul, 29, 56, 64.

Ferrat, Jean, 101.
Ferré, Léo, 17, 101, 119.
Flaubert, Gustave, 104.
Follet, Lionel, 59, 187.
Foucault, Michel, 137.
France, Anatole, 42.
Franco, Bahamonde, 84.
Freud, Sigmund, 16, 166.

Gallimard, Gaston, 44.
Gaulle, Charles de, 94, 137.
Gide, André, 16, 75, 100.
Godard, Jean Luc, 145.
Gorki, Maksim, 19, 154.
Gülmez, Bahadır, 8, 198, 219.

Hafız, 25.
Hallyday, Johnny, 145.
Hegel, Friedrich, 20, 31, 36, 91.
Hikmet, Nâzım, 109.

Hitler, Adolf, 43, 77, 80.
Hugo, Victor, 27, 92, 118.
Jakob, Max, 27, 45.
Jakobson, Roman, 67.
Jarry, Alfred, 36.
Jdanov, 106.
Jean, Raymond, 220.
Josephson, Matthew, 48.

Kanık, Orhan Veli, 90, 91.
Kemal, Mustafa, 115.
Kundera, Milan, 141.
Kroutchev, 107, 111.

Lacan, Jacques, 137.
Lautréamont, 29, 34, 36, 38, 64.
Lecharbonnier, Bernard, 46.
Lefèbre, Henri, 55.
Lejeune, Plippe, 187.
Leiris, Michel, 50.
Lenin, Vladimir İ., 35.
Leonardi, Jacques, 101.
Lévi-Strauss, Claude, 137.
Lyssenko, 105.

Mallarmé, Stephan, 16, 36.
Marx, Karl, 36, 95.
Mao, 135.
Masson, André, 50.
Matisse, Henri, 25, 27, 87, 122, 124-131.
Mauriac, François, 104.
Maurois, André, 220.
Maurras, Charles, 104.
Mayakovski, Vladimir, 67, 152, 154.
Miro, Juan, 45.
Mitterand, Henri, 117.
Mitterand, François, 149.
Montherland, Henri de, 21.
Mussolini, 95.
Müller, Michel-Apel, 151, 217.

Nadeau, Maurice, 40.
Naville, Pierre, 50.
Neruda, Pablo, 101.
Nerval, Gérard, 37.
Nizan, Paul, 103, 105.
Nourrissier, François, 191.

Paulhan, Jean, 104.
Pétain, Mareşal, 86, 131.
Picabia, Francis, 34.
Picasso, 27, 35, 45, 84, 109, 112, 122.
Prévert, Jacques, 50.
Politzer, George, 87.
Proust, Marcel, 25.

Queneau, Raymond, 50.

Ray, Man, 169.
Rabeux, Jean Louis, 169.
Ravis, Suzanne, 217, 220.
Rimbaud, Arthur, 29, 35, 36, 37, 45, 106.
Ristat, Jean, 7, 8, 150, 182, 183, 184, 186.
Robbe-Grillet, Alain, 113.
Rochelle, Drieu la, 42, 43, 79, 87.
Rolland, Romain, 106.
Roy, Claude, 148.
Ruiz, Edouard, 187.

Sanouillet, Michel, 35.
Sartre, Jean Paul, 84, 104, 137.
Seghers, Pierre, 86.
Simon, Clark, 117.
Simonov, Konstantin, 155
Sollers, Philippe 143, 145.
Soupault, Philippe, 29, 34, 50, 64.
Stalin, 77, 106, 109, 111.
Still, André, 107.

Thirion, André, 51, 70.
Triolet, Elsa, 67-70, 152-158, passim.
Troçki, 64.

Tzara, Tristan, 41, 112.
Thorez, Maurice, 105.
Tolstoy, Lev, 19, 23.

Vaché, Jacques, 29, 45.
Vaillant, Roger, 113.
Valéry, Paul, 45.
Villon, François, 54.

Zéraffa, Michel, 143.
Zetkin, Clara, 74.
Zola, Emile, 16, 23.

1897 3 Ekim'de Paris'de doğar. Marguerite Toucas ve evli çocuk sahibi, Paris valiliği ve milletvekilliği ve büyükelçilik yapmış olan Louis Andrieux'in yasadışı çocuğudur; M. Barrès "Déracinés"; Mallarmé "un coup de dès"' yazar.

1898 On üç ay bir dadıya verilir ve Paris'e döndüğünde, evde gerçek annesi kızkardeşi, büyükanneannesi, teyzeleri Marie ve Madelaine'i kızkardeşleri, dayısı Edmond erkek kardeşi, babası Louis Andrieux de vaftiz babası olarak tanıtılır. Emile Zola: 'İtham Ediyorum'

1900 Aragon'un annesi Carnot Caddesi'nde pansiyon işletmeye başlar; Paris Metrosunun açılışı; Sigmund Freud:"Rüyaların Yorumu"; Colette:" Claudine Okulda"

1901 Picasso'nun Mavi Dönemi.

1903 'Quelle âme divine' adlı kısa öyküsünü yazar ve bu öykü yılar sonra 1924'de 'Le Libertinage'da yayınlanır. Romain Rolland: 'Jean-Christophe'; Anton Tchekhov: Vişne Bahçesi.

1904 İlk romanı 'Les Rouné'yi yazar. Aix-les-Bains ve Lautaret kaplıcalarında akciğerlerindeki rahatsızlıktan dolayı tedavi görür; Jean Jaurès sonraları F.K.P'nin yayın organı olan 'l'Humanité' gazetesini kurar.

1905 Şiiri keşfeder ve şiir yazmaya başlar; Fransa'da Devlet ve Kilise birbirinden ayrılır; Rusya'da devrimci grevler başlar; Albert Einstein: 'İzafiyet Teorisi.

1906 Kübizmin doğuşu.

1907 Neuilly'de Karma Okula yazılır; Renkli fotoğrafın keşfi; Pablo Picasso: 'Avignon'lu Kadınlar.

1909 Latin tarihçileri okur; Prévert Kardeşler ve Jacques Trefouel'le dost olur; Louis Blériot Manche Denizini geçer; NRF Yayınevi kurulur; Marinetti: Fütürist Bildiri.

1912 Paris'de Carnot Lisesi'ne kayıt olur. Yalnız bir çocuk olarak Paris'i keşfeder; Balkan Savaşı; Vladimir Mayakovski et Victor Khlebnikov: Fütürist Bildiri.

1913 Louis Andrieux ile Verdon'a yaz tatiline gider; Guillaume Apollinaire: 'Alcools'; Marcel Proust: 'Swann Yakası'; Igor Stravinski: İlkbahar İlahisi.

1914 Latince ve Fen Bilimleri bakaloryasını alır; Jean Jaurès öldürülür ; Birinci Dünya Savaşı başlangıcı.

1915 Felsefeden ikinci bakaloryasını alır; Marcel Duchamp: İlk ready made

1916 Tıp Fakültesine kaydolur; Lautréamont'u keşfeder; Zürich'de Dada akımı doğar.

1917 Haziran'da cepheye çağrılır; Eylül'de Val-de-Grâce Askeri Tıp Fakültesinde yardımcı doktordur; Burada André Breton'la tanışır. Kısa öyküler yazar; Rusyada Bolşeviklerin Devrimi.

1918 Cepheye gider. Annesi doğumuna ilişkin gerçeği açıklar. İlk şiiri 'Soifs de l'Ouest-Batı'nm Susuzları' Pierre Reverdy'nin dergisinde yayınlanır; Apollinaire: Calligrammes ve ölümü; Tzara: Dada Bildirisi.

1919 Breton'la dostluğu güçlenir; Rimbaud, Mallarmé, Jarry, Apollinaire ve Lautréamont gibi şairleri keşfeder; Lautréamont hakkında çok önemli bir yazı yazar. Breton, Eluard ve Soupault'yla birlikte *Littérature* dergisini kurarlar; Dada Paris'de güçlenir; otomatik yazıyı keşfeder. Haziran'da cepheden döner.

1920 İlk şiir kitabı 'Feu de Joie' yayınlanır; Fransız Komünist Partisi doğar; Chaplin: 'Le kid'

1921 Breton, Eluard ve Soupault'yla Dada'dan koparlar; Paris-Journal'i yaratır.

1922 'Les Aventures de Télémaque'ı yayınlar; Mussolini iktidarı ele geçirir; Joyce: Ulysses; Gerçeküstücüler gruplaşmaya başlarlar.

1923 'Sonsuzluğun Savunması'na başlar; Jacques Doucet'nin yanında çalışmaya başlar; Türkiye'de Cumhuriyet ilan edilir.

1924 'Une Vague de rêves ve Le Libertinage'ı yayınlar; Hegel, Engels, Marx, Lénin gibi filozofları okur; Nancy'iylc Belçika, Hollanda, Almanya, İtalya, İspanya gibi ülkeleri gezer; 'La Révolution surréaliste'in ilk sayısı; Fas'da bağımsızlık savaşının başlaması.

1925 *Le Mouvement perpétuel* yayınlanır. Marksçı düşünceye yatkın eleştiri yazıları yazar. ("Le Prolétariat de l'esprit" adlı ünlü makalesi bu yılda yayınlanmıştır); Gide: 'Kalpazanlar'.

1926 *Le Paysan de Paris*'yi yayımlar, Kitap büyük sükse yapar; Joyce'u, Raymond Roussel'i, Sade'ı keşfeder; Chagall'ın fantastik dönemi.

1927 Fransız Komünist Partisi'ne kayıt olur. Önemli düşünsel ve duygusal bunalımlar yaşar ve gerçeküstücü akımın roman türünü küçümsemesinden dolayı *La Défense de l'infini* adlı kocaman romanını Madrid'de yakar.

1928 *Traité du style* ve *Con d'Irène* adlı erotik konulu kitabını yayınlar. Nancy Cunard isimli İngiliz sevgilisiyle ilişkilerinin sona ermesinden sonra Venedik'de intihara girişir. Bu olaydan iki ay kadar sonra Mayakovski ve Elsa'yla tanışır ve birlikte yaşamaya başlarlar. (Elsa Rus kökenli bir musevidir ve Mayakovski'nin eşinin -Lili Brik- kardeşidir. Triolet soyadı, Elsa'nın ilk evliliğinden kalmadır); A.B.D'de Sacco-Vanzetti idam edilir; Dali gerçeküstücülere katılır.

1929 *La Grande Gaité* yayınlanır; Troçki sürgüne çıkar; Wall Streeet Krizinin başlangıcı; İkinci Gerçeküstücü Bildiri; Cocteau: 'Les Enfants terribles'.

1930 İlk kez S.S.C.B.'ne gider ve Kharkov Yazarlar Kongresi'nden komünist olarak döner. Breton'la ciddi tartışmaları olur. Gruptan kopar; La Peinture au défi'yi yazar; S.S.C. B'de Toprak Reformu; Almanya'da Nazilerin seçimde kazanması.

1931 Front rouge (Kızıl Cephe) adlı şiirinden dolayı polis tarafından aranır. Ancak Breton ve diğer yazarların desteğiyle kovuşturmaya gerek görülmez. Sovyetler Birliği gezileri sürer; Dali ve Bunuel: Altın Çağ; Saint-Exupéry: Gece Uçuşu.

1932 Gerçeküstücü grupla ilişkilerini keser. *Commune* dergisi ve *L'Humanité* gazetelerinde yazar. Gerçeküstücü gruptan önemli yergiler alır. Sonraki yıllarda en büyük dostu olacak olan Paul Eluard, Aragon'a "Sertifika" isimli bir yergi yazısı yazarak gerçeküstücü gruptan koptuğu için "ateş olsan cürmün kadar yer yakarsın" gibilerden hakaret eder. Bu yıllar aynı zamanda Aragon-Elsa çiftinin ekonomik açıdan epey sıkıntı çektiği zor yıllardır; ABD'de Roosevelt Devlet Başkanı; Céline: Gece'nin Dibine Yolculuk.

1933 Humanité'de haber muhabirliği yapar; Devrimci Yazarlar Derneği'ni örgütler; Hitler şansölye olur; SSCB'de meşhur açlık ve kıtlık.

1934 *Hourra l'oural ve Les Clôches de Bâle*'i yazar; Paris'de aşırı sağcı saldırılar; Hitler-Mussolini görüşmesi.

1935 *Pour un réalisme socialiste* adlı incelemeyi yayımlar. Aragon kesin bir biçimde sosyalist gerçekçiliğe yönelir; Etyopya Savaşı; Almanya'da antimusevi yasalar.

1936 *Les Beaux Quartiers* adlı romanıyla Renaudot Edebiyat Ödülünü kazanır; SSCB'ne uzun geziler; Fransa'da Halk Cephesi Hareketi; İspanya'da Sivil Savaş'ın başlangıcı; Lorca'nın öldürülmesi.

1937 *Ce Soir* adlı dergide sürekli köşe yazarlığı yapar ve kültür-politika-sanat-edebiyat bağlamında güncel yazılar yazar. Bu dergi, daha sonra 1939'da yasaklanacak ve 1947'de yeniden yayınlandığında Aragon direktörü olacaktır. "Ce Soir"lı yıllar Aragon'un hem bir yandan kendisini militan gazeteciliğe ver-

diği, hem de roman ve şiir yazdığı yoğun çalışma yıllarıdır; Francocuların zaferi; Picasso: Guernica; Malraux: Umut.

1939 ABD gezisi; Ce Soir'da Alman-Sovyet Silahkes Antlaşması hakkında olumlu yazı ve derginin kapatılması, Aragon'un tutuklanma emri üzerine Şili Elçiliğine sığınması ve burada *Les Voyageurs de l'impériale*'i bitirmesi; Hitler'in Çekoslavakya ve Polonya istilası ve işgali; Franco'nun Madrid'i alışı; 3 Eylül İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması.

1940 Savaşta bomba isabet etmiş tanklardaki yaralıları kurtarma ekibinin başında sağlık görevlisi olarak hizmet eder. Dunkerque faciasını bizzat yaşar. Askeri madalyalarla ödüllendirilir. Bir aralık Almanlara esir düşer ama hemen kaçmayı başarır. Artık yasaklanmış olan Partisinin aydınlarıyla Direnişin örgütlenmesi için ön saflarda çalışır; Fransa'da Pétain iktidara gelir; Hemingway: Çanlar Kimin İçin Çalıyor.

1941 Almanya'nın Fransa'yı işgali; İşgalden dolayı Nice'e yerleşir, Ulusal Yazarlar Komitesi'ni kurar, *Les Lettres Française*'in projesini hazırlar, *Le Crève-coeur* adlı şiir kitabını gizlice yayınlar, Bu sıralarda Nice'de yaşayan Henri Matisse'le dostluğu başlar.

1942 *Les Yeux d'Elsa, Brocéliande* gibi direniş şiirlerini içeren kitaplarını yayınlar, faşizmle mücadelesini yeraltında sürdürür; Müttefiklerin Cezayir'e çıkışı; Camus: Yabancı.

1943 Lyon'a gelir. Direniş'in Güney bölgesini örgütlemekle görevlidir. François la Colère takma adıyla *Le Musée Grevin ve En Français dans le texte*'i yayımlar; Sartre: Varlık ve Hiçlik; Elsa Triolet: Beyaz At; Nazi Toplama Kampları olayı.

1945 İşgal yıllarında yazdığı *La Diane Française ve La servitude et la grandeur des Français*'i yayımlar. Sağ kesim ve aşırı sol kesim aydınlarına acımasızca saldıran yazıları yayımlanır; Yalta konferansı; Almanların geri çekilmesi; Hiroşima'ya atom bombası.

1946 İşgal yıllarında yazdığı *Aurélien* adlı romanı yayınlanır. İki ciltlik *L'Homme communiste* adlı kitabının birinci cildini

yazar. Sosyalist gerçekçiliğin oldukça katı bir savunusunu üslenir; IV. Cumhuriyet'in ilanı; Hindiçin Savaşı'nın başlaması.

1947 *Ce Soir* dergisinin direktörlüğünü üslenir ve dergide yer alan haberlerden dolayı on yıl yurttaşlık haklarından men cezası alır. Ancak ceza daha sonra ertelenir; Hükümetten komünist bakanların çıkarılışı.

1948 İsrail Devleti kurulur; Marshall Planının ilk hazırlıkları; Soğuk Savaş döneminin başlangıcı.

1949 *'Les Lettres françaises'*, eski sosyalist yazar Kravtchenko'nun, FBI ajanı olduğunu yazmasıyla kapatılır; Les *'Communistes'*i yazmaya başlar, (Gallimard); Çin Halk Cumhuriyeti'nin Oluşumu; René Char: 'Fureur et mystère' George Orwell: '1984'; Jean Cocteau: 'Orphée'

1950 Ulusal Yazarlar Komitesinde yoğun militan etkinlikler; Maurras, Béraud, Céline...gibi işbirlikçi ya da aşırı sağcı yazarların komite tarafından kara listeye alınması; Kore Savaşı başlangıcı; Makkartizmin başlangıcı; Marguerite Duras: 'Un barrage contre le Pacifique' Eugène Ionesco: 'Kel Şarkıcı'; Vitezslav Nezval: 'Barış Türküleri'

1951 *'Les Lettres françaises'*de, Courbet hakkında dizi yazı; Tunus ve Fas'da bağımsızlık mücadeleleri; Henri Matisse: Vence Kilisesi.

1952 Viyana'da Barış İçin Halkların Kongresi; *'Lettres françaises'*de Jean Paulhan'la polemik; 'Hugo, Gerçekçi Şair; 'Victor Hugo'yu Okudunuz mu?' (EFR) ve 'l'Exemple de Courbet-Courbet Örneği' (Le Cercle d'Art) yayınlanması. Eisenhower ABD Başkanı; Elia Kazan: 'Arzu Tramvayı'

1953 *'Lettres françaises'*in yönetimini üslenir; Stalin'in ölümü; Stalin Portresi olayı; *'Les Lettres françaises'* Rosenberg çiftininin serbest bırakılması için kampanya başlatır ancak çift idam edilir; 'l'Homme communiste, (EFR) Cilt 2, M. Duval'ın Yeğeni yayınlanır; Roland Barthes: 'Yazının Sıfır Noktası'; Samuel Beckett: Godot'yu Beklerken'. Alain Robbe-Grillet: 'Silgiler'; Francis Bacon: 'Simalar'

1954 Merkez Komite asil üyesi olur; 'les Yeux et la mémoire' (Gallimard), Stendhal'in Işığı' (Denoël); Dien Biên Phû'nun yenilmesi; Cezayir Savaşı'nın başlaması.

1955 'Sovyet Edebiyatları' (Denoël);Varşova Paktı.; Arthur Adamov: 'Ping Pong'.; Claude Lévi-Strauss: 'Hüzünlü Tropikler'; Vladimir Nabokov: 'Lolita' Boris Pasternak: 'Doktor Jivago'

1956 'Bitmemiş Roman; (Gallimard); Tunus ve Fas'ın bağımsızlığını kazanması; Kroutchev raporunun açıklanması; Macaristan'da sosyalist hükümete başkaldırı; Jean-Paul Sartre FKP'le bağlarını koparır.

1957 Aragon Lénine Ödülünü kazanır; Léonard Bernstein: 'West Side Story'

1958 'La Semaine sainte-Kutsal Hafta' (Gallimard); V. Cumhuriyet'in ilanı; SSCB'de Stalincilik; Cengiz Aytmatov 'Cemile'; Claude Lévi-Strauss: 'Yapısal Antropoloji.

1961 Léo Ferré şiirlerini besteler; Berlin Duvarının inşa edilmesi; Roger Garaudy'nin Aragon incelemesi: Sınırsız Gerçekçilik.

1962 Cezayir'in bağımsızlığını kazanması; A. Soljenitsyne: 'Ivan Denissovitch'in Bir Günü'

1963 Francis Crémieux ile radyoda uzun söyleşi; 'Le Fou d'Elsa-Elsa'nm Mecnunu' (Gallimard); Nâzım Hikmet: 'Yaşamak Güzel Şey be Kardeşim'.

1964 'Louis Aragon-Elsa Triolet'nin Çapraz Yapıtları'ın yayınlanması; ABD'nin Vietnam müdahelesi; Beatles'ların olağanüstü yükselişi.

1965 Jean Ristat'yla dostluğu; 'la Mise à mort' (Gallimard) ve 'Kolajlar' (Hermann). De Gaulle'ün yeniden Devlet Başkanı seçilmesi; Ben Barka'nın kaçırılması; Jean-Luc Godard'ın filmleri ünlenmeye başlar.

1966 *'Les Communistes'*i yeniden yazar; André Breton'un ölümü; Pablo Neruda'ya Ağıt'; Çin Kültür Devrimi; Michel Foucault: 'Sözcükler ve Şeyler'; Vaclav Havel: 'Garden Party'

1967 *'Europe'* ve *'Magazine littéraire'* dergilerinin Aragon Özel Sayısı; *'Blanche ou l'oubli'* (Gallimard); Arap-İsrail Altı Gün Savaşları; Jacques Derrida: *'l'Ecriture et la Différence'*; Claude Simon: *'Histoire'*.

1968 Mayıs Öğrenci Hareketleri, Genel Grevler; SSCB'nin Çekoslovakya'ya askeri müdahalesi; *Les Lettres Françaises* aktif olarak 68 Öğrenci Hareketlerini destekler; Arthur London: 'İtiraf'. Soljenistsyne: 'Kanserliler Koğuşu'.

1969 *'Les Lettres françaises'* SSCB'de yasaklanır; Ulusal Yazarlar Komitesi Soljenitsyne'in Sovyet Yazarlar Birliği'nden çıkarılmasını protesto eder; *'Les Chambres, poème du temps qui ne passe pas*-Odalar, Geçmeyen Zamanın Şiirleri' (EFR) ve 'Je n'ai jamais appris à écrire ou les incipit-Hiçbir Zaman Yazmayı Öğrenemedim ya Incipit'ler' (Skira) yayınlanır; de Gaulle istifa eder, Pompidou Cumhurbaşkanı olur; Armstrong ayda yürür. Milan Kundera: 'Gülünç Aşklar'; Andreï Tarkovski: 'Andreï Roublev'

1970 16 Haziran'da Elsa Triolet vefat eder ve Saint-Arnoult'daki konaklarının bahçesine gömülür; Roger Garaudy FKP'den çıkarılır; Roland Barthes: 'Göstergelerin İmparatorluğu; Ariane Mnouchkine: '1789'

1971 *'Henri Matisse, roman'* (Gallimard) yayınlanır ve *'Elsa Triolet Louis Aragon'un Çapraz Tüm Yapıtları'*nın basımı tamamlanır; Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler'e girer; Lucchino Visconti: 'Venedik'te Ölüm'

1972 1455. sayısıyla *'Les Lettres Françaises'* kapanır; Solun Ortak Programı yayınlanır; Gilles Deleuze ve Félix Guattari: 'l'Anti-oedipe'

1973 Vietnam Savaşı'nın Sonu; Şili'de Askeri Darbe; Arap-İsrail Savaşı; Frederico Fellini: 'Amarcord'; Marguerite Duras: 'India Song.'

1974 Jean Ristat'yla 12 ciltlik Tüm Şiirleri'ni hazırlamaya başlar; 'Théâtre/Roman'(Gallimard) yayınlanır; Valéry Giscard d'Estaing Cumhurbaşkanı seçilir; Kürtaj Serbesti yasası çıkar; Portekiz'de Karanfiller Devrimi; Heinrich Bôll: 'Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru'; Alexandre Soljenitsyne: ' Goulag Takımadaları'.

1975 Helsinki Sözleşmesi; Kızıl Kimerler'in Phnom Penh'a girişi; Jacques Lacan: 'Seminer'.

1976 Kendi özel arşivinde bulunan, elyazmalarını, yazar-sanatçı dostlarıyla olan yazışmalarını, dünyanın dört bir yanındaki ünlü yazar-sanatçı dostlarının kendisine sunduğu belgeleri (100.000'in üzerindeki sayıda bir belgedir bu) Fransız Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'ne (CNRS) bağışlar. Aynı yıl, Elsa Triolet'nin elyazmaları ve kişisel arşivi tümüyle aynı merkeze bağışlanır. Aragon vasiyeti uygulama görevini genç tanınmış yazar ve dostu Jean Ristat'ya verir. Belgeler, Elsa Triolet-Aragon Arşivi ve Aragon-Elsa Triolet Üzerine Araştırmalar bölümü olmak üzere iki ayrı çerçevede sınıflandırılır; Mao Zedong'un ölümü; Jimmy Carter'ın ABD Devlet Başkanı oluşu; Andrjew Wajda:'l'Homme de marbre'

1977 Kendisinin ve Elsa'nın kişisel arşivlerini CNRS'e bağışlar; Özel girişimleriyle, eşcinsel diye hapse atılan ve 1973'den beri tutuklu bulunan Sovyet film yönetmeni Sergueï Paradjanov'ın hapisten kurtulmasını sağlar; Solda kesin ayrılık.

1978 Mstislav Rostropovitch olayı karşısında protesto; ilk tüp bebeğin doğumu; Aurélien TV dizisi olur ve Aragon Jean Ristat'yla bir dizi TV programında genç adam maskesiyle söyleşir.

1979 Son dizelerinden "André Masson İçin" yazar; Partisiyle birlikte Sovyetler'in Afganistan Müdahalesi'ni onaylar; İran'da Homeyni Rejimi.

1980 İran-Irak Savaşı; Polonya'da İsyanlar, Sendika Hareketleri.

1981 *'Tüm Şiirleri'*nin basımı tamamlanır; *'Ecrits sur l'art moderne*-Modern Sanat Üzerine Yazılar' (Flammarion) ve 'des

'Adieux- Elveda' (Temps actuels) yayınlanır; François Mitterrand Cumhurbaşkanı seçilir; Ölüm Cezası kaldırılır; AIDS hastalığı ortaya çıkar.

1982 24 Aralık Noel Günü, gece 00.05'de vefat eder. FKP cenaze törenini üslenir ve Elsa'nın yanına defnedilir.

1986 'La Défense de l'infini-Sonsuzluğun Savunması' (Gallimard) yayınlanır.

1988 Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi bünyesinde belgelerin gerekli düzenlemeleri yapılarak araştırmacıların hizmetine sunulur. Elli kişiden oluşan ve başkanlığını Profesör Michel Apel-Müller'in yaptığı bilimsel araştırmacı grubu, üç ayrı bilimsel araştırma grubu oluşturarak önemli yayınlar yapar. Bu gruplar, Aix-en-Provence'da, Provence Üniversitesi bünyesinde oluşturulan ve Suzanne Ravis'in başkanlığını üslendiği CARA (Aix Aragon Araştırmaları Merkezi); Besançon'da, Franche-Compté Üniversitesi bünyesinde oluşturulan GRELIS (Dilbilim ve Göstergebilim Araştırmaları Merkezi); Profesör Léon Robel'in başkanlığını üslendiği Rus Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Grubu'dur. Bu çalışma grupları, gerek süreli yayınlar, gerekse kitaplar boyutunda önemli çalışmalar yayınlamıştır. Bu çalışmalar içinde kuşkusuz en ilginç olanları Aragon ve Elsa Triolet'nin hiçbir yerde yayınlanmamış yazıları ve genç Aragon uzmanlarının modern yöntemlerle Aragon'un yapıtlarını çözümlemeleridir.

1989-1997 Değişik vesilelerle el yazmaları yayınlanır, yayınlanmamış şiirleri ve öyküleri yayınlanır.

1997 100. Yaş Günü kutlanır; Pléiade dizisinde 'Tüm Romanları' yayınlanmaya başlar.

DİPNOTLAR

1 Pierre Daix Aragon'un yakın çalışma arkadaşıydı. *Humanité*'de, Parti'de kader arkadaşıydılar bir bakıma. 1975'de, Aragon hakkında önemli bir kitap yayınladı: *Aragon, une vie à changer* Seuil, Paris. 1968'de Parti'den istifa etti. Oysa Soğuk Savaş döneminde hızlı stalinistlerdendi. Kitabında bu dönemini unutuşu birçok yazar ve eleştirmen tarafından hoş karşılanmadı.

2 *Silex*, (Aragon Özel Sayısı), Grenoble, 1979.

3 Bu kitabın doğmasına öncülük eden yayıncı sayın Nurhan Kavuzlu'ya ve yazar sayın Ahmet Cemal'e, kitabın planının zenginleştirilmesine yazdıklarımı bizzat okuyarak katkıda bulunan değerli eleştirmen sayın Feridun Andaç'a içtenlikle teşekkür ediyorum.

4 *Aragon parle avec Dominique Arban*, Paris, Seghers, 1968.

5 *Aragon parle*, agy.

6 O yıllarda erkek çocuklara vaftiz adı olarak kız isimleri de koyulmakta ve çoğu kez Marie tercih edilmektedir. Aragon son romanı *Tiyatro/Roman*'da, erkek bir karakterin içindeki feminen bir kişilikten söz ederken kahramanına Marie adını yakıştıracaktır.

7 *Aragon parle*, agy.

8 "Et comme de toute mort renaît la vie" (Her Ölümden Yaşamın Doğuşu Gibi), (*Tüm Yapıtlar*'da *Les Voyageurs de l'impériale*'e Önsöz.

9 *Aragon parle,* agy.

10 *Aragon parle,* agy.

11 Bu şiirler *En Français dans le texte,* 1941'de yayınlanmıştır.

12 Kitaptaki tüm şiir çevirileri tarafımdan yapılmıştır. B.G.

13 Aragon bu yalanları *Le Mentir vrai* adlı öyküsünde öyküleştirerek anlatmış ve romanın öykünün taşıdığı başlık gibi 'Doğruyu Yalan Söylemek" olarak tanımlamıştır. Bu öykü *Elsa Triolet ve Louis Aragon'un Çapraz Tüm Yapıtları*'nda yayınlanmıştır.

14 *Aragon parle*, agy.

15 *Aragon parle*, agy.

16 *Je n'ai jamais appris à écrire,*Skira, 1968, Paris. (*İncipit* latincede başlangıç cümlesi anlamına gelir).

17 *Aragon parle*, a.g.y.

18 *Aragon parle*, a.g.y.

19 *Aragon parle*, a.g.y.

20 *Je n'ai jamais appris à écrire*, agy.

21 *Je n'ai jamais appris à écrire*, agy.

22 *Life among the Surrealists*, Rineheart and Winston, New York, 1962.

23 Aragon bu yılları "Lautréamont ve Bizler" adlı makalesinde anlatır. *Les Lettres Françaises*, 1967.

24 Bu grev *Kutsal Hafta* adlı romanında betimlenmiştir.

25 Alıntı Pierre Daix, agy'dandır.

26 Michel Sanouillet, *Dada à Paris*, J.J. Pauvert, 1965.
27 Alıntı Pierre Daix, agy'dandır.
28 *Aragon parle*, agy.
29 *Hiçbir Zaman Yazmayı Öğrenemedim*, a.g.y.
30 Fransa'da Provence Üniversitesi'nde yapmış olduğum "*Aragon Çoğul Bir Yazı*" başlıklı tezimi yöneten, aynı zamanda çok önemli bir romancı, yazın ve resim eleştirmeni, Eluard, Nerval ve Cézanne incelemeleriyle tanınan, o yıllarda FKP'ne kayıtlı ama parti içinde Althousser ve Jean Elleinstein çizgisinde önemli bir muhalif olan Prof. Raymond Jean, bu 1924 cümlelerinin, geleceğin Aragon'unu özetlediğini söylerdi. Kendisine düşünsel ve yazınsal gelişimime yaptığı katkıları için bu dost ve hocam büyük kişiyi saygıyla anıyorum. B.G.
31 *Anicet ou le panorama, roman*, N.R.F., 1920.
32 Bernard Lecharbonnier, *Aragon*, Bordas, 1971.
33 *Entretiens avec Francis Cremieux*, Gallimard, 1963.
34 *Le Mouvement perpétuel*, Gallimard, 1926.
35 *Life among the Surrealists*, agy.
36 *Le surréalisme et le rêve*, Gallimard, 1974.
37 Gérard Durozoi-Bernard Lecharbonnier *Le Surréalisme*, Larousse, 1972.
38 André Thirion *Révoluttionnaires sans révolution* (Devrimsiz Devrimciler), Paris, Robert Laffont, 1972.
39 *Hiçbir Zaman Yazmayı Öğrenemedim*, a.g.y.
40 Entretiens avec Francis Crémieux, Gallimard, 1964.
41 *Entretiens avec Breton*, Gallimard, 1952.
42 *Hiçbir Zaman Yazmayı Öğrenemedim*, a.g.y.
43 Alıntı Pierre Daix, agy'dandır.
44 Jacques Baron, *L'An I du surréalisme*, Denoel, 1969.
45 *Aragon parle avec Dominique Arban, a.g.y.*
46 *Le Monde*, 3 Ekim 1997, "Aragon 100 Yaşında". Bkz Internet "www.lemonde.fr/".
47 *La Grande Gaité*, 1979.
48 Nancy zengin olduğu için, Aragon'la birlikte yaşadıkları dönemde, Paris'de Seine nehrinin oluşturduğu Ile Saint-Louis adasında oturmaktadır. Üç yıl süren bu beraberliklerinde, Nancy'nin seromonileri andıran davetlerinde Aragon'un deyimiyle "ciğeri beş para etmez kişiler, hırbolar, bilgiçlik taslayan kadınlar" vardır ve davet mutlaka evde başlayıp sonra barlarda ve sabah da Paris sokaklarında bitmektedir.
49 Bu anılar Aragon'u yakından tanıyan Dominique Desanti tarafından *Les Aragonautes*, Paris, Calmann Lévy, 1997 adlı kitapta anlatılır.
50 *Aragon parle avec Dominique Arban, a.g.y.*
51 *Elsa Triolet ve Louis Aragon'un Çapraz Yapıtları*, (Elsa'nın yazdığı önsöz).
52 *Elsa Triolet ve Louis Aragon'un Çapraz Yapıtları*, (Aragon'un yazdığı önsöz).
53 André Thrion, a.g.y.
54 *Bitmemiş Roman.*

55 *Pour un réalisme socialiste*, Paris, Denoel, 1934.
56 Suzanne Ravis önemli bir Aragon uzmanı ve Centre Aixois des Recherches sur Aragon-Aix-en-Provence Aragon Araştırmaları Merkezi'nin başkanıdır. 1982'de Fransa'da yapmış olduğum andığım tezimi yaparken zamanını cömertçe ayırarak sayfa sayfa okumuş ve tartışmıştı. Bu dost ama aynı zamanda hocam olan hanıma bu satırlardan teşekkür etmeyi borç biliyorum. B.G.
57 *Louis Aragon ve Elsa Triolet'nin Çapraz Tüm Yapıtları,* "Postface au monde réel" adlı önsöz, 1966.
58 *Aragon parle*, agy.
59 *Entretiens avec Francis Crémieux*, Gallimard, 1964.
60 *Elsa Triolet choisi par Aragon*, Gallimard, 1960.
61 Elsa Triolet de bu Komite'de aktif olarak yer almış ve hatta Komitenin Başkan Yardımcılığını yapmıştır.
62 Alıntı Pierre Daix'in *Aragon, une vie à changer*, Seuil, 1975 tarihli kitabındandır.
63 Aragon'a inanmak gerekirse, Nizan "çok ürkek" biriydi ve Korsika'da yolunu kaybedip ormanda bir gece geceledikten sonra bir türlü normal kişiliğini kazanamamıştı. (1978'de maskeli konuştuğu televizyon programı).
64 *Les Yeux et la Mémoire*, Gallimard, 1954.
65 *Bitmemiş Roman*, agy.
66 *Le Monde*, 3 Ekim 1997.
67 Bu paragraftaki tırnak içindeki alıntılar *Kutsal Hafta*'dan yapılmıştır.
68 Hermann, 1965.
69 Aragon'un 1923 'de "Max Ernst, "Yanılsamalar Ressamı" başlıklı makalesi. Alıntı B. Lecharbonnier, *Aragon*, agy'dandır.
70 *Henri Matisse, roman*. Gallimard, 1971.
71 *Henri Matisse roman*, Cilt 1.
72 agy. Cilt 1 (Alıntı Aragon tarafından yapılmıştır).
73 Alıntı *Blanche ou l'oubli*'dendir. Bu alıntılar okunduğunda okur Fransa'da işgâl yıllarının hüzünlü bir tablosunu da keşfedecektir. Ve bu tablodaki görünümler Aragon'un özgeçmişsel bakışındaki anılardır.
74 Aragon'un eskiden varolan bu araştırma özelliği bazan olağanüstü bir tutkuya dönüşür. Örneğin 1959'da *Sovyet Edebiyatları*'nı tanıtan birkaç ciltlik önemli bir kitap yazmış, aynı yıl Aytmatov'un *Cemile*'sini Fransızca'ya çevirmiştir. 1962'de, *SSCB'nin Tarihi, 1917-1960* ve André Maurois ile birlikte *S.S.C.B ve A.B.D'nin Paralel Tarihi* adlı iki ciltlik kitap yazmıştır.
75 Alıntı, Pierre Daix, agy'dandır.
76 11 Eylül tarihli *Les Lettres Française*, "J'appelle un chat un chat" başlıklı makale. Alıntı Pierre Daix, agy.'dandır.
77 Biafra, Nijerya'nın güney-doğu bölgesine verilen addır. Makalenin Türkçesi "Aklın Biafra'sı" olarak çevirilebilir. Alıntı Pierre Daix, agy.'dandır.
78 Kasım 1972, Alıntı Pierre Daix, agy.'dandır.

79 "Un Fregoli", in *Les Critiques de notre temps et Aragon*, Garnier, 1976.

80 Bu tez *Fondation Elsa Triolet Louis Aragon* bünyesinde Mireille Hilchum tarafından yapılmıştır.

81 *Tiyatro/Roman,* agy.Kitap *Bitiş Sözcükleri* başlığını taşıyan bu şiirle son bulur.

82 Elsa Triolet'nin rusçadan fransızcaya geçişi hiç kolay olmamıştır. Genç yaşta rusça yazmaya başlamasına ve anadilinde önemli denilebilecek üç roman yayınlamasına karşın, yaklaşık onbeş yıl boyunca hiç yazamamıştır. Kendisi anadilinden bir başka yabancı dile geçiş kaygısını dile getirirken *Çapraz Tüm Yapıtlar*, Cilt I Önsöz'de Aragon'a seslenerek şöyle der: "Yazmıyordum. İnat ediyordum. Yazabilmem için senin "yaz!" demeni bekliyordum. Ama bana bunu söylemek istemiyordun. Sana rağmen, öfkeyle ve umutsuzca yazmaya başladım, çünkü bana güvenmiyordun...(...) "Gerçeği söylemek gerekirse *Bonsoir Thérèse*'in ilk bölümünü önce rusça yazdım ve sonra da fransızcaya çevirdim. Ama bu böyle devam edemezdi... Fransızcanın derinliğine dalmam gerekiyordu. Bu bana bedenim alçıya alınmış gibi fiziksel bir acı veriyordu. Dört bir yandan sınırlandırılmıştım ve çevremde yalnızca sınırlar vardı."

83 *Tchekhov et Théatre*, Editeurs Français réunis, 1954 (I.Cilt); 1962 (II Cilt).

84 Örneğin 1917 Ekim Devrimi'ni yaşamış ama bir yıl sonra döneceğim umuduyla kendisini birden Pasifik adası Tahiti'de bulmuş ve bir daha Devrim Ülkesi'ne dönememiştir. Nitekim "dönememek" önemli bir izlek olmuştur yapıtlarında. Kendisine yurt bellemediği bir yeri yurt bellemek zorunda kalması, bununla birlikte köklerinin bir başka ülkede kalmış olması, yapıtlarının zaman zaman göçebe edebiyat izlerini taşımasına neden olmuştur.

85 *Louis Aragon ve Elsa Triolet'nin Çapraz Tüm Yapıtları, Cilt I,* Önsöz. (Son cümle *Manigances* adlı romanından alınmıştır.

86 *L'Age de Nylon I: Roses à crédit*'(Ödünç Güller) için yazılan önsöz. Gallimard, 1959.

87 Bu bölümde tırnak içinde verilen bütün alıntılar ve şiirler *Tiyatro/Roman,* agy'dan alınmıştır.

88 Daniel Bougnoux da önemli bir Aragon uzmanıdır ve Aragon'un yeni bir yaklaşımla okuyan önemli bir eleştirmendir. *La Pléiade* dizisinde Aragon'un *Tüm Romanları*'nın yayma hazırlanmasını yürütmektedir. Tanımak fırsatını bulduğum bu değerli dost eleştirmen ve Grenoble Üniversitesi öğretim üyesini sevgiyle anıyorum.

89 Jacques Derrida, *L'Ecriture et la Différance*, Scuil, 1967.

90 *Je n'ai jamais appris à écrire,*Skira, 1968, Paris.

91 *Je n'ai jamais appris à écrire,* agy.

92 Marie-Noire'daki "noire" ekinin Fransızca'da siyah, esmer anlamına geldiğini hemen belirtelim.

93 *Le Monde*, 3 Ekim 1997, Aragon Cent Ans,(Aragon 100 Yaşında) özel sayısı. İnternet adresi: www.lemonde/fr (Archives, 3 Octobre 1997).

94 Jean Ristat'nın felsefe eğitimi çıkışlı, ilgi çeken ve okunan modernist ve avant-garde özellikle bir yazar ve şair olduğunu, *Digraphe* gibi çok önemli felsefe-düşün-yazın dergisi çıkardığını, Fransız Komünist Partisi üyesi olduğunu ve CNRS'de araştırma direktörü olarak çalıştığını belirtmekte yarar görüyorum. 1980'de tanımak ve tartışmak fırsatını bulduğum Jean Ristat'nın modernist yönünün hayranlığımı uyandırdığı kadar kafamda hep soru olarak kaldığını belirtmeden geçemeyeceğim. Bu yazısı Internet www. humanite,fr/ 'dan alınmıştır.

95 Jean Ristat, *Lord B*, Gallimard, 1972. (Jean Ristat'nın Lord A, yani Aragon dememek için böyle adlandırdığı kitap. Yazar kitabında Aragon'a duyduğu sevgiyi, hayranlığı romansı bir dille anlatır).

96 *Aragon Bütün Şiirlerinden Seçmeler*, Kavram Yayınları, 1997.

97 "3 Ekim 1997, *L'Humanité*.

98 Kitabımızda zaman zaman yapıtların Türkçe karşılıklarını kullandığımız için dizinde Fransızca karşılıklarıyla birlikte vermeyi yerinde görüyoruz. BG.

99 Bu kronoloji büyük ölçüde Edouard Ruiz tarafından *Humanité*'de yayınlanan koronolojiye borçludur. Bkz. İnternet : Humanité.fr/; Archives Aragon.

KAV
RAM

ISBN 9789381661324